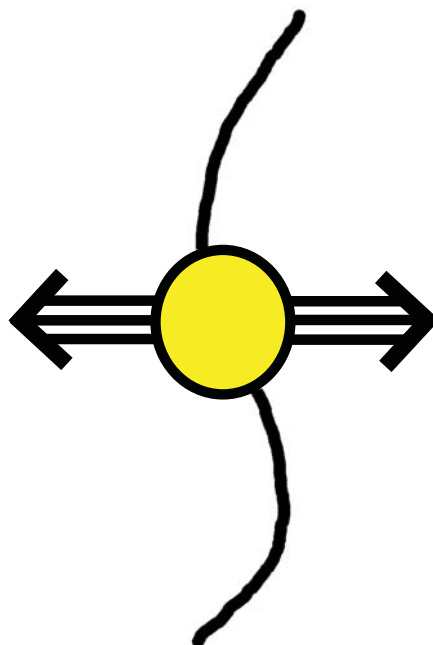

SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE VID LTJ-FAKULTETEN

LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET

30 HT

VETLANDA I NYTT LJUS

FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING AV TORG - STADSKÄRNAN

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Av: Üve Hillep
2009

SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE VID LTJ-FAKULTETEN

LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET

30 HT

VETLANDA I NYTT LJUS

FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING AV TORG - STADSKÄRNAN

Vetlanda in new light - Proposal to change of market - center of city

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Av: Üve Hillep
2009

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

VETLANDA I NYTT LJUS - FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING AV TORG - STADSKÄRNAN

Vetlanda in new light - Proposal to change of market - center of city

Program: Landskapsarkitektur

Examen: Landskapsarkitekt

Handledare: Anders Bramme och Karl Lövré

Examinator: Anna Peterson

Biträdande examinator: Mats Gyllin

Kurskod: EX0165

Kurstitel: Examensarbete, Landskapsplanering, 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad D

Nyckelord: belysning, gestaltning, Vetlanda, torg, Shared Space, historia

Utgivningsort: SLU Alnarp, januari 2009

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Omslagsbild: Üve Hillep

FÖRORD

Detta är ett arbete i ämnet landskapsarkitektur. Arbetet omfattar 30 hp och är den avslutande delen av Landskapsarkitektprogrammet, SLU Alnarp.

Under arbetes gång har jag varit extra uppmärksam på min omgivning och gjort många spännande upptäckter. Jag har bl.a. lärt mig ett nytt begrepp - 'Shared Space', som har öppnat en ny väg för mig i gestaltningssammanhang, för att inte glömma utomhusbelysning, som jag har studerat närmare och fått ännu större intresse för.

Här vill jag tacka alla som har hjälpt mig under arbetets gång:

- **Lars**, för att du har stöttat, hjälpt och inspirerat mig under hela vägen
- **Anders Bramme**, för handledningen och för att du visat mig vägen till rätt beslut
- **Karl Lövrje**, för hjälpen med det avslutande steget
- **Anders Wilandson**, som gav mig möjligheten att göra detta arbete åt Vetlanda kommun
- Alla övriga som har ställt upp och tagit sig tid att hjälpa mig

Malmö, januari 2009

Üve Hillep

SAMMANFATTNING

Detta är ett examensarbete som tar upp historia, dagsläge och analyserar dessa. I sin tur blir dessa underlag för förslagen, både för gestaltningen och belysningen, samt ger en tankeställare genom hela arbetet.

Vetlanda kommun behöver förändra Stortorget som ligger mitt i centrum. Området är inte så välanvänt idag och har ett ganska trist utseende. Här finns potential och stora möjligheter för utveckling.

När man arbetar med en uppgift som Vetlanda centrum är det lätt att ta sig vatten över huvudet, därför är det viktigt att begränsa sig. Historia, en beskrivning över dagens utseende samt arbetsområdesgränsen till gestaltningsförslaget har fått olika vikt för arbetet. Historien är inte så användbar som jag hade förväntat mig. Dagslägesbeskrivning är viktig som underlag för blivande gestaltnings- och belysningsförslagen. Jämförelsen mellan vad som fungerar idag och vad som inte fungerar blir ledtrådar för omgestaltningen.

Vi vet att en trevlig utemiljö leder till en större omfattning av folkliv. I omgivningar där det finns variation, upplevelser och spänning, där finns det också människor. Att samma faktorer är viktiga även under natten är uppenbart, dessutom tillkommer det en viktig faktor, trygghet. Mörkret drar med sig rädsla och osäkerhet som inte finns på dagen i lika stor utsträckning. Med belysning kan mycket göras, det är det som gör den så intressant.

ABSTRACT

This is a degree project that takes up history, present-day situation and analyzes these, that in turn becomes basis for cunning, both for shape and lighting, plus gives a eye-opener through entire the work.

Vetlanda municipality acquires alter Stortorget that lies my in downtown. The area is not so used and has a fairly dreary appearance. Here are potential and a lot of possibilities for development.

When working with a task as Vetlanda center, it is easy to take water over your head, so it is important to limit yourself. History, a description of today's appearance and work area limit to the design proposal has been given different weight for the job. The history is not as useful as I had expected. Time Evaluation is important as a basis for the future form and lighting proposals. The comparison between what works today and what does not work, acts as clues for the proposal.

We know that a pleasant outdoor environment, leads to a greater extent of the People. In environments where there is diversity, excitement and tension, there are also people. The same factors are important during the night, but another factor is added, safety. With the night comes fear and a feeling of not being safe, to a much bigger extent than it does during daytime. With lighting lot can be done, that's what makes it so interesting.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	10
Bakgrund	10
Mål	11
Avgränsningar	12
Metod	13
Var är Vetlanda?	15
VÄGKNUT GRUNDAR TORGET	17
Torg i allmänhet	18
Stortorget växer fram	22
VETLANDA IDAG	27
Stortorget	30
'Torgkarusellen'	36
Gågatorna	40
Storgatan	50
Belysning i Vetlanda	54
STORTORGET - ANALYS OCH PROGRAM	61
Brister och Tillgångar	64-65
Mål	68
FÖRSLAG - SÅ SKA DET SE UT!	75
'Shared Space' - den gemensamma ytan	78
Infart	85
'Sänkan'	86
Stortorget	88
Parkering	90
'Hotellgatan'	92
Fontänen	93
Den nya gågatan	94
FÖRSLAG - BELYSNING I CENTRUM!	97
Allmänt om ljus	100
Torget och 'Sänkan'	104
Pollarbelysning	107
Stolpbelysning	110
Trädbelysning	113
Fasadbelysning	114
Skyltfönster och reklamskyltar	118
REFLEKTIONER	123
LITTERATURFÖRTECKNING	127
BILAGA 1 - HISTORIA	
BILAGA 2 - SKVALLERTORGET	
BILAGA 3 - SKETCH UP	

INLEDNING

BAKGRUND

Utformning av offentlig utemiljö är en utmanande uppgift, det är många som ska tycka till och inte alla är positiva till det landskapsarkitekter gjort. En sådan utmaning har jag tagit på mig och jag är beredd att ta konsekvenserna av det.

Mitt intresse för stadsplanering har funnits länge. Att jobba med miljön som används dagligen av många människor ställer höga krav på kvalitén och kräver mycket kunskap av gestaltaren och utföraren. Den ständigt ändrande miljön och förutsättningar kräver större förståelse och tålamod för examensarbetens utförande. Staden innehåller många olika miljöer, allt från lummiga parker med mycket vegetation till hårda stadsrum. Från trafikrika miljöer till platser med mycket lugn och ro. Det är den stora variationen som har fångat mitt intresse.

Under åren har min fokus riktats och förstärkts mot stadsrummen. Ytor där funktion är väsentlig och där olika trafikrörelser och trafikslag möter varandra. Att hitta de bästa funktionella lösningarna och rätt material är en utmaning som jag vill jobba med.

Att man kan påverka människan genom gestaltning är jag helt övertygad om. Skillnader mellan dag och natt är stora, det som känns tryggt på dagen kan kännas otryggt på natten och även tvärtom. Dessa frågor leder oss in på en annan spännande del i vår stadsmiljö – belysning. Belysning är ett stort område och innehåller många tekniska frågor. Därför

krävs det mycket kunskap och med hjälp av personer med specialkunskaper i ämnet leder det troligtvis till bästa resultat. Eftersom den frågan är så central i dagens stadskärna vill jag utforska ämnet i detta arbete.

Vetlanda kommun satsar mycket på stadens utveckling och har redan många idéer på hur man skulle kunna gå till väga. Med hjälp av referenser till liknande miljöer vill jag åstadkomma ett genomtänkt förslag där funktioner, material och belysning ingår och skapar ett funktionellt och vackert torg. För övrigt vill jag uppnå bredare kunskap i ämnet stadsplanering och gestaltning av stadsmiljö. Genom analyser av positiva och negativa faktorer vill jag nå fram till en bra lösning för den specifika miljön. Dessutom att uppnå en större insikt och förståelse, i ämnet belysning är en del av målet.

MÅL

Torget utformning är viktigt för kommunen, och det blir också utmaningen för mitt examensarbete. Med hänsyn tagen till kommunens entusiasm och stora engagemang kommer jag att undersöka det historiska materialet samt granska dagens läge för vidare utveckling och förbättring. Den nya miljön ska vara användbar för olika arrangemang, till exempel torghandel, gående, eventuell parkering, mötesplats. Platsen bör vara trygg både på dagen och natten, ge svängrum för upplevelser dygnet runt och på så sätt bli en mötesplats för allmänheten. För att lyckas ska förslagen vara realistiska och genomförbara. Det ska finnas utrymme för flera arrangemang och aktiviteter under hela året. Ingen av funktionerna ska dominera helt, variationen är betydelsefull i sammanhanget. Torghandeln är en

MÅL:

- SKAPA EN TRYGG OCH ANVÄNDBAR MILJÖ MED UPPLEVELSER
- SKAPA EN VIKTIG MÖTESPLATS
- FÖRBÄTTRA BELYSNING

viktig del idag, och får inte glömmas bort i det nya förslaget.

En av kommunens önskemål är förbättring av belysningen för att visa fram torgets karaktär och fasader. Tillsammans med närliggande gator kommer torget att bli en del av det stråk som man arbetar med redan idag.

AVGRÄNSNINGAR

I dagslägesbeskrivningen har jag valt att begränsa mig till Stortorget med kringliggande gator och sammanhanget mellan dessa. Väl framme vid gestaltningsförslaget kändes området för stort och brett. Genom att välja bort befintliga gånggator och Storgatan gav mig möjligheten att fördjupa mera i frågeställningarna kring torget och utrymme för genomtänkt förslag.

METOD

Platsens historia och dagens utseende är utgångspunkter i arbetet. Analysen av detta och all annan information används som vägledande i arbetet. Vissa av slutsatser ligger till grund för kommande förslag.

Dessutom är det viktigt att hålla kontakten med Vetlanda kommun genom hela arbetet. Ett samarbete leder till båda parter delaktighet. Kontakten med kommunen och dess företrädare håller igång diskussionen för vidare utveckling. Personer som har arbetat/arbetar med gestaltungsfrågor och har haft/har stort ansvar i utvecklingen av Vetlandas utemiljö är viktiga informationskällor.

Litteratur och fysiska miljöer används mycket som inspirationskälla. Specifikt har jag tittat närmare på Skvallertorget i Norrköping. Jag vill även fördjupa mig i ämnet belysning där källan "*Alingsås ljusguide*" kommer vara ett viktigt underlag och förebild. Allt detta leder avslutningsvis till ett gestaltungs- och belysningsförslag.

Rapporten inleds med en kort sammanfattning av torgets historia. Fördjupning av detta finns som bilaga i slutet av arbete. Citatens författare anges som referens i källförteckningen.

VETLANDA, TROTS ALLT!

"Det finns platser man inte ber att få komma till men som man ändå envist hamnar i.

Till Paris reser man. Till Vetlanda reser man inte. Såvida man inte tycker att bandy är det roligaste som finns. Eller vill vallfärda till sångerskan Len Philipssons födelseort. Från Vetlanda kommer också "Vetlanda" diskofilen som spelar stenka-kor i radio.

Vetlanda började som en marknadsplats. Som sådan marknadsförs stan fortfarande av Info-avdelningen i Stadshuset. Tisdagarnas torghandel sägs sålunda ge "en nästan exotisk bild av centrum".

Uttrycket på annat sätt kunde man säga att det står en trygg doft av lagård över Vetlanda, denna mindre stad i hjärtat av Småland, belägen 25 mil från Göteborg och 35 mil från Stockholm.

Vetlanda verkar så oförstörd att jag tvivlar på att det ens finns joggare där.

Jag har aldrig bett att få komma dit. Aldrig någonsin har jag sagt som barn

– Snälla pappa, kan vi inte åka till Vetlanda, snälla?

Inte kunde jag väl i min vildaste fantasi föreställa mig att Vetlanda skulle bli en av de städer på världskartan jag skulle komma att känna bäst till i vuxen ålder. Två, tre, ibland fyra gånger om året hamnar jag (under protest!) i Vetlanda. Så har det varit under den senaste tioårsperio-

den. Mina vänner reser till Paris, London och New York. Jag hamnar i Vetlanda.

Behöver jag nämna att vi har allt mindre att tala om.

Med något som liknar förvåning säger jag till mig själv:

- Fasen också Anders Johansson, nu är du här igen.

Under senare år har jag märkt att det smugit sig in en ton av desperation i mina inre monologer och kanske har jag mumlat något om att ... du är ju bara i medelåldern ... du har inte begått några grovre brott som du ska straffas för ... du har ekonomin under kontroll ... du borde inte ge upp riktigt än.

Vetlanda förföljer mig lika envist som min skugga. Häromdagen var det dags igen.

Det var – helt stilenligt – en tisdag i januari, grått och duggregn. Jag hade tre timmar att fördriva och jag beslöt mig för att ta ut svängarna maximalt. Jag gick sålunda till Domusrestaurangen och tärde på panerad fisk av obestämd sort. Sen till posten för att köpa frimärken till de vykort jag brukar skicka till mina allt färre vänner. Motivet? Ifall Ni undrar? Jo, Vetlanda torg, själva centrum, liksom. Så till en musikaffär för att inhandla några kassetter med lite good old rock'n roll och till Björns bokhandel för lite triviallitteratur.

Slutligen inköp av Vetlanda Posten för att få veta vad som rör sig i stan, innan jag sa adjö till civilisationen för att under en vecka bo i en stuga vid en sjö i Smålandsskogen. Det var alltså denna stuga som

var mitt resmål (och inte Vetlanda, om någon undrar).

Tre tanter i stickade mössor och två farbröder i brunt och grönt, varav en presenterade sig som Tage, var mitt ressällskap. De hade varit på stadsbesök. Vi talade om vintern som aldrig riktigt blivit av och våren som förhoppningsvis skulle komma, medan länstrafikens inhyrda Volkswagenbuss slingrade sig allt djupare in i avfolkningsbygden.

Vad mer finns att tillägga? Jo, kanske att det blev en fin vecka vid en sprakande brasa med en ensam fluga som sällskap. Flugan kvicknade till när värmen steg och när den fick några sockersmulor surrade den hemtrevligt som tack, när den inte satt på fönstret och gned bakbenen.

Slutligen vill jag föra till protokollet att sjöbygden runt Vetlanda, där Emån har sina källor, enligt mitt sätt att se saken, måste vara en av landets vackraste trakter. Porten till detta rike av löv- och barrskog med insprängda sjöar heter ... Vetlanda. En liten rejäl och bussig samhällsbildning som förtjänar all respekt. Har jag möjligen antytt något annat ber jag att få ta tillbaka varenda stavelse. Det är klart att jag kommer att återvända till Vetlanda många gånger!"¹

Anders Johansson

VAR ÄR VETLANDA?

Vi åker från Malmö mot Stockholm, och har kommit nästan halvägs. Vart hamnar vi då? De flesta skulle svara Jönköping, men nej, inte denna gången. Vi hamnar i Vetlanda! Vetlanda som är en stor dragpunkt för alla - som är intresserade av Speedway eller Lena PH, som har sina rötter där. Ja, men vi övriga då? Jo då, det finns något för oss också - en otroligt vacker natur som omringar staden. Och den lilla stadskärnan med torghandel och annat smått och gott. Det är dit vi ska, mitt in i smeten - till centrum.

Bilderna är från: www.hitta.se/SearchCombi.aspx?vad=&var=vetlanda (2007-11-29)

NOTER

1. Johansson, Anders, 1990-01-19

vägknut

grundar torget

Tätorten Vetlanda växte fram kring tre vägknutar:

"Norra vägknuten – där låg Hvetlanda kyrkby med kyrka, tingshus, gästgivaregård, skola och torgplats.

Södra vägknuten – där låg byn Torget med gårdarna Brunnsgård, Kistegård och Målaregård

Mellersta vägknuten – mindre bebyggelse med handelsgård och ett bageri och strax norr därom gården Mogärde." ¹

TORG I ALLMÄNHET

"Torg har i alla tider och i alla kulturer haft stor betydelse för människorna och livet i staden." ³

Torg har funnits årtusenden och har fått prägel genom tiderna av de olika trender som gått. Många städer har kommit till där torget ägde plats.

Grekiska agora*. Många städer har vuxit upp kring marknadsplatsen, ett agora, och med detta bildades torget. Under antiken hade torget en kommersiell och politisk funktion. Snart delades de två upp och handeln fick ett nytt torg när agora som blev en samlingsplats för medborgarna.

Romerska forum. Traditionerna utvecklades under romartiden. Torget – forum – som ursprungligen var marknadsplats förvandlades nu till samhällets samlingsplats, där man kunde tala ut och genomföra tävlingar. Nästa steg blev paradplatser. Storleken av platsen och monumentet visade kejsarens storhet. Till skillnad från agora som var mera ett universaltorg hade forum en mera slutet karaktär och separerade funktioner.

Medeltiden. Under medeltiden hamnar kyrkan mitt på torget och även rådhuset låg intill. I början av medeltiden var torgens utformning oregelbundna, men mot slutet av medeltiden ökar regelbundenheten successivt. Detta ledde vidare till polygon** formen som kom under renässansen.

Renässansen. Ordet organisation var stående vid stadsplaneringen. Torget uppkom som tomma kvadrater i planen och ett

"Medeltida och renässanstorg, speciellt i Italien, har ofta bevarat den antika traditionen med ett mot omgivningen starkt slutet torg." ²

Camillo Sitte

* Agora: "Det gammalgrekiska agora var platsen för den under bar himmel sammanträdande folkförsamlingen." ⁴ - Sitte

** Polygon är en månghörning som begränsas av räta linjer. ⁵

monument sattes ut strategiskt på torget. De strikta linjerna och symmetrin fortsatte in i barocken. Monumenten var oftast en staty på kungen, i övrigt var torgen pompösa konstverk.

*"Det fanns en strävan, att till denna stadens huvudpunkt koncentrera de vackraste byggnadsverken; till denna allmänhetens stolta mittpunkt föra brunnar, monument, statyer, konstverk och historiska ryktbarhetstecken."*⁶ - Sitte

Trädgårdsstaden. Stadskirurin*** under 1800-talet och det monomentala byggandet fick många reaktioner kring sekelskiftet 1800-1900. Nu kom nytänkande, torget blev ett nyckelbegrepp. Nu skulle naturen komma in till staden.

Funktionalismen påverkade kraftigt både stads- samt torgplaneringen. Den traditionella torget ersattes med stadsnära landskapet och inomhustorget som byggdes i de nya jättehusen. Torgplaneringen fick tillbaka grunderna som fanns redan på antiken – servis och samlingsplats.

På 50-talet kom bilen in i stadsbilden. Den fortsatta utvecklingen ledde till att stadens torg som regel stod tomma eller blev använda som parkeringsplatser. Torgets användning blev allt mindre och framförallt otydlig. Det var på 80-talet när frågan togs upp och det börjades titta närmare på.

Idag har många torg blivit ombyggda eller i alla analyserade för eventuella förändringar. Idag ses torg återigen som en träffpunkt och marknadsplats. Det ska vara trivsamt miljö och finnas plats för aktiviteter.⁷

*"... torgen var platsen för offentligt liv och verksamhet. En överensstämmelse fanns mellan dessa aktiviteter och de angränsande offentliga byggnaderna."*⁸ - Sitte

*** Stadskirurgi kallades metoden där mönstret av stjärnformade radplatser brutalt lades över den medeltida stadsstrukturen. Detta hände i Frankrike under 1800-talet.⁹

*"Vi bör och är skyldiga att ta hänsyn till den visdom, som växt fram under årtusenden."*¹⁰

*"Torgplanerare får aldrig glömma att de arbetar för och åt människor."*¹¹

RUMSLIGHET:

- Det slutna torget – där bostadshus ger formen till torget
- Det riktade torget – där rumslighet stärks av en byggnad, staty eller en vy, torget riktas mot det
- Kärntorget – där torgrummet omges av en byggnad, staty eller fontän
- Grupperade torget – där två eller flera torg bildar en helhet
- Det formlösa torget – där torgrummet har inte klara gränser ¹²

TORGETS FUNKTION GENOM TIDERN:

Ett torg har oftast flera funktioner än en.

- Handelstorget – plats för handeln och marknad, mötesplats för handelsmän
- Centraltorget – plats för samling, möte och aktiviteter för människor
- Trafikplatsen – plats för trafik och parkering
- Monumentalplatsen – plats för upplevelser, konstnärliga och/eller ideologiska ¹³

Man får inte glömma bort att man gestaltar för människan, det har man alltid gjort. Hur ska man gestalta? Vad behöver människan? Det är samhället som bestämmer det, människorna som är alltid i rörelse. Det finns inte tid för att stanna till och ta paus. Hjälper det om man gör miljön vackrare? Vad är vackrare? Är det någonting nytt som behövs eller räcker det med att fräscha upp?

Saker att tänka på när man gestaltar ett torg:

Historieförankring är olika från torg till torg. Det är alltid bra att känna till det förslutna för framtida planering. Beroende på historien är det olika viktigt att bevara eller återuppbygga det gamla torget. Är det utseendet eller användningen som är det viktiga?

Orienterbarhet är en annan del som måste tas hänsyn till. Det är viktigt att ytan uppfattas tydlig, utan att det finns risker att gå vilse.

Samvaro, människan är i centrum. "*Vi placerar oss, när vi har möjlighet att välja, invid andra människor eller vid aktiviteter som redan är i gång.*". ¹⁴ "*Torgen är det kollektiva vardagsrummet.*". ¹⁵

Att kunna skydda sig mot vädret är lika viktigt som möjligheten för upplevelser.

Kontakt, det är viktigt att torget själv ger anledningen att vara där, detta ger en bra utgångspunkt för människors närvaro som krävs för kontakt med andra. Dessutom är torgets placering och utformning så att människorna passerar det och har möjlighet att stanna upp.

"Vi är inte bara betraktare av skådespelet utan själva aktörer, på scenen, tillsammans med våra medskådespelare." ¹⁶ - Lynch

Valmöjlighet för olika aktiviteter och alla typer av människor. För de som passerar torget är det viktigt att komma ihåg att de har något att uppleva även sent på kvällen.

Trygghet är i dagens samhälle en stor fråga. Folk vill känna sig trygga var de än befinner sig. Att kunna ge den tryggheten både på dagen som om natten är en del av gestaltningen.

Variation/enhetlighet är det rumsliga, låg-hög, liten-stor eller det vi upplever när vi slutar ögonen – ljud! Känslor man känner, saker man ser är en del av upplevelser. *"Den blinde hör mer än vi andra. Den döve observerar bättre. Om vi saknar ett sinne skärps de övriga."*¹⁷

Förutsägbarhet igenkännande, att bli ledda omedvetet.

Människan är en underbar varelse och har många behov, omgås med andra och prata, vara ensam, vila och fundera är några av dem. På ett torg borde det finnas alla dessa möjligheter.

SAMMANFATTNING

Torget som är uppväxt som marknadstorg, en samlingsplats för handlarna och träffpunkt för människorna. Här fick man höra nyheter och få närmare kontakt med andra människor. Dagens samhälle som har helt andra förutsättningar och krav torget används mindre och mindre för handeln. Nu är det affärer och stora köpcentrar som tar över och gör det bekvämt för människorna. Torgets huvudfunktion börjar glömmas bort och ersättas med andra efter dagens behov. Är det inte parkeringen som har tagit över så är det oftast som ett öppet rum som man passerar. Jag tycker att torg har blivit bortglömt ett tag, men dessa frågor börjar tas upp igen. Människan är i centrum igen.

VIKTIGT VID TORGGESTALTNING:

- Vägledning
- Nyfikenhet
- Paus
- Upplevelser
- Överraskning

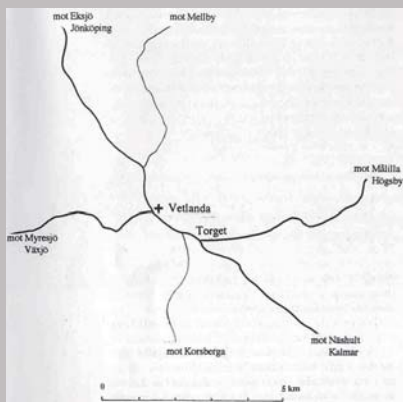
STORTORGET VÄXER FRAM

Detta är en kortfattat historisk beskrivning som tar upp det mest relevanta för kommande arbete. För djupare beskrivning och källanvisning se bilaga 1 - historia.

Vetlanda är en gammal marknadstad som var känd redan på 1000-talet. Som många andra städer har även Vetlanda uppkommit där vägarna korsas, där handeln ägde rum. Vägar som bland annat ledde till Kalmar, Jönköping och Växjö finns kvar även idag. Detta var det perfekta stället för handlare för byten och försäljning. Här fanns möjligheter för transport både på land och i sjös.

Under åren har marknadsplatsen haft olika namn och flyttats runt, men ändå funnits geografiskt i samma område. Under 1500- och 1600-talet var byn Torget en viktig marknadsplats. Byn låg straks söder om Vetlanda och gick under namnet 'Vetlanda ting och marknad'.

I början på 1800-talet börjades samhället sakta utvecklas och allt flera såg affärsmöjligheter och slog sig ned i Vetlanda där handeln blev allt större med åren. Mitten av seklet började ordnas torgdagar en dag i veckan och det var då torget flyttades till där den står idag. Flytten krävde mycket arbete eftersom stora delar av området bestod av kärr och skulle fyllas med sten och grus. Arbetet stod färdigt 1865.

Jacobsson, Arne, 1995¹⁸

På slutet av 1800-talet fick Vetlanda sin första stensättning av fältstenar (kullerstenar) på torget. Ungefär samtidig sats det upp även en brunn som användes flitigt av torghandlarna, mest till dricksvatten för djuren på torgdagar. 1923 börjades det med stensättningen i centrala Vetlanda. Även stortorget

fick ny beläggning i denna väva och då försvann även brunn-
nen. Trots pumpens försvinnande har den gjort sig påmind
flertal gånger genom att stensättningen vid den platsen sjun-
ker och har behövts läggas om flertal gånger.

Stortorget har fått ny beläggning flertal gånger. 1920-talet
byttes fältstenar mot tuktad sten (huggen sten). På 30-talet
skedde omläggningen i samband med hotellbygget. Dagens
utformning av torget är från 1957, rutmönster av betongplat-
tor och gatsten. I samband med denna ombyggnad byttes ut
även lindarna mot kastanjer som står där även idag. Orsaken
var att trafiken lades om och träden kom i vägen för detta.
Dessutom fick torget en fängelsegårdsliknande belysning ge-
nom stora strålkastare i torgets varje hörn. Detta var en lös-
ning mot att ungdomarna kastade sönder lyktorna. Dessa lyk-
tor byttes mot lite mera mänsklig skala på 90-talet samtidigt
planterades det flertal träd för att en grönare och lummigare
miljö.

1941 när asfalten kom till användning blev många belägg-
ningar i staden utbytta. Med åren vart det allt flera gatstenar
som blev uppdragna eller över asfalterade.

De flesta gat- och kantstenar som finns/fanns i Vetlanda kom
från det lokala stenbrottet där det bröts sten i 40-tal år. Sten-
brottet var tvunget att läggas ned på grund av brist på sten-
huggare. 1962 gick den sista stenhuggaren i pension.

Under 1900-talet har torgets yta alltid använts för parkering-
en i olika former och mängder. Parkeringsytan har med åren
minskats, men finns fortfarande kvar. Bland annat så använ-
des Stortorget fram till 1958 som busstation till linjebussar.
Senare flyttades stationen ned till järnvägen där det ligger än
idag.

*"Det är något visst med ett torg.
En medelpunkt. En träffpunkt. En
plats där man gör affärer och kny-
ter kontakter." ¹⁹*

Lasse Glader

ALLMÄNT:

Det finns flertal händelser under 1900-talet som förändrar utseendet kring torget och övrigt i staden. Bilismen kommer in i bilden och tar över allt mera med åren. Häst och vagn som var dominerande i början av seklet fanns bara några fåtal kvar under seklets slut. Livsstandard som ändrades innebar större bostäder och flera byggnader - högre huskroppar. Detta ledde i sin tur att det krävdes allt mera av utemiljön, det skulle vara lätt att ta sig fram i staden både med bil och till fots. Det skulle finnas mera grönska och mörkret blev allt farligare att vistas i. Detta ställde krav på markbeläggnings kvaliteten och större utrymme mellan husen, flera träd och planteringar både på gator och i parker runt i staden. Till sist skulle det finnas belysningen på varje gata och gatuhörn för trygghetens skull.

BYGGNADER:

Byggnaderna har alltid väckt förundran. Den äldsta byggnaden kring torget som finns kvar idag är det gamla kommunhuset där även polisstationen och det första varmbadhuset låg till. Andra viktiga byggnader är hotellet och stadshuset. När det gamla hotellet revs 1937 byggdes det en ny och större istället. Parken, Carl Johans park (se bilaga 1, sida 14), som låg bredvid det gamla hotellet fick inte vara kvar, det fanns inte utrymme för detta. Med detta försvann den sista gröna miljön i torgets omgivning.

Stadshuset som invigdes i november 1970 skulle ha varit 15 våningar. Så många våningar fick aldrig den båtformade byggnaden som dominerar i dagens centrum på dagtid men försvinner nästan helt när mörkret faller.

Foto: okänd, sommar 1970, Vetlanda Museum

SKULPTUREN:

Mitten av 1900-talet togs det upp frågan om torgskulpturen. Beslutet om Stortorgetts försköning fattades ganska snabbt, men som många andra gånger så var det pengarna som saktade ner utförandet. Efter all trassel med leveratören till brons vad skulpturen skulle göras av, blev konstverken 'Djur och människor' en dyr historia. Jobbet blev klar till hösten år 1956 och gjordes av bildhuggaren Knut-Erik Lindberg. Även invigningen skulle inte gå felfritt, täckelsen som figuren var täckt med ville inte lossna direkt.

Fontellare:

Den svarta trafikdelaren med gula inslag har funnits i Vetlanda länge. Från början var de belysta med gaslyktor och senare med el. I dagsläge står de utan belysning och försvinner i mörkret.

Fontellare som var vanliga fram till början av 1960-talet försvann snabbt efter högertrafikens införande, 1967. Att man har lyckats bevara dessa i Vetlanda efter så många år är värt att noteras och därav sparas.

NOTER

1. *"Kulturhistorisk utredning"*, 1989, sid. 24
2. Andersson, T., 1983, sid. 24
3. Andersson, T., 1983, sid. 20
4. Andersson, T., 1983, sid. 21
5. <http://matmin.kevius.com/polygon.php>, 2009-01-09
6. Andersson, T., 1983, sid. 17
7. Andersson, T., 1983, sid. 21-31
8. Andersson, T., 1983, sid. 15
9. Andersson, T., 1983, sid. 25
10. Andersson, T., 1983, sid. 20
11. Andersson, T., 1983, sid. 11
12. Andersson, T., 1983, sid. 33-37
13. Andersson, T., 1983, sid. 38-40
14. Andersson, T., 1983, sid. 52
15. Andersson, T., 1983, sid. 52
16. Andersson, T., 1983, sid. 53
17. Andersson, T., 1983, sid. 55
18. Jacobsson, A., 1995
19. Glader, L., 1974-03-08

vetlanda

idag!

*Redan tidigt på tisdag morgon är det full fart på torget. Grönsaker-
na ställs ut, kläder blir upphängda,
blommorna rullas fram och sen
börjar det - torghandel! Det kom-
mer folk från många olika håll. Det
är mycket liv i centrum.*

*Vad hände sen, vart tog folket vä-
gen, det är helt tyst och livlöst.
Den livliga centret är borta. Kväl-
len närmar sig. I takt med mörk-
rets nedfallning försvinner också
staden i den. Väggarna försvinner
och rummen tappas sin identitet.*

Mina första tankar!

BESKRIVNING

Vetlandas centrum är en plats som används för lite. Hit kommer folk bara när de har ett ärende, när de är på väg till något eller när det finns uppträdande eller annan folksamling på torget. Problemet med centrum är att det finns inget speciellt som drar folk dit, varken på dagen och natten.

Stadens centrum borde vara ett ställe där man kan träffa folk, fika, njuta av solen, sitta ned och ta det lugnt. Det ska finnas attraktioner som drar folk till centrum. Idag finns det inget för betraktaren att vila sina ögon på. Eftersom det inte händer så mycket i centrum stannar inte folk heller här. Stadens invånare som gillar att ta kvällspromenader har inte så mycket att titta på. Det är mörkt och även det sista lilla försvinner under natten.

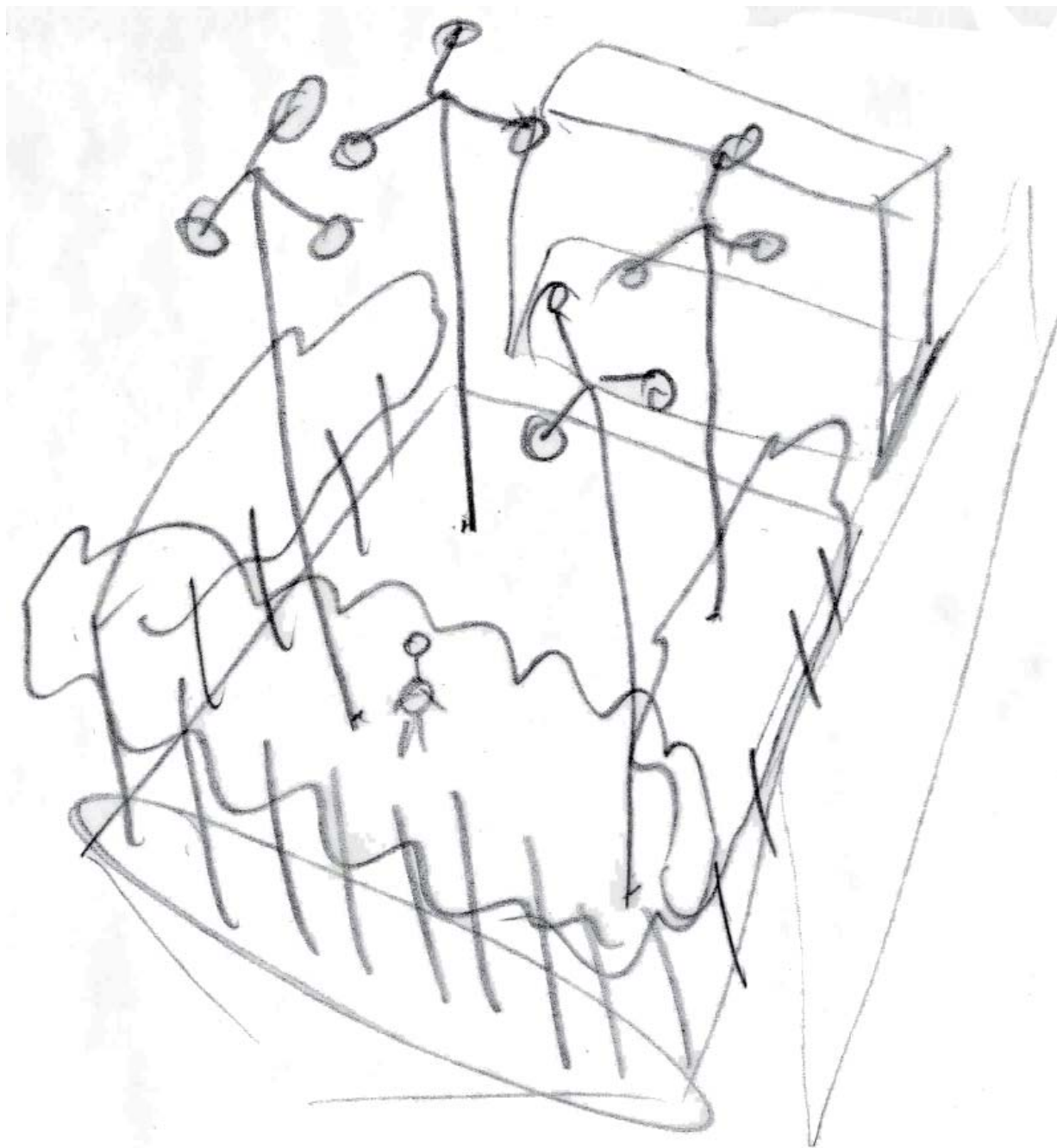
I Vetlanda arbetas det en hel del med ett sammanhängande grönstråk. Centrum är en mellanlänk mellan stationen och Emmån som slingar sig nordöst om torget. Tyvärr så finns det en stor barriär som klipper av stråket - 'Torgkarusellen' (trafikkorsningen). Barriären består av biltrafiken som korsar gångstråket. Detta upplevs som ett störande element i centrum både på dagen och natten.

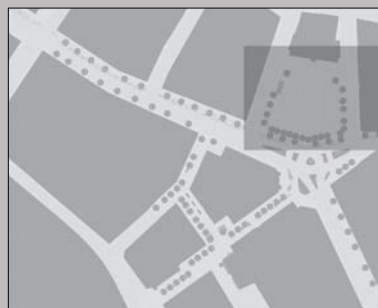
Jag har valt att dela upp den följande beskrivningen till olika delar för att man lättare ska kunna följa och förstå mina tankar.

Förklaring till skissen.....

Detta är en snabb skiss över hur jag upplevde torget vid min första besök.

100 m

MÖJLIG RÖRELSEMÖNSTER I VETLANDA CENTRUM

A: apoteket
B: biblioteket
C: café
M: mat ställen
St: stadshuset
Sy: systembolaget
I övrigt är det olika affärer längs stråken.

STORTORGET

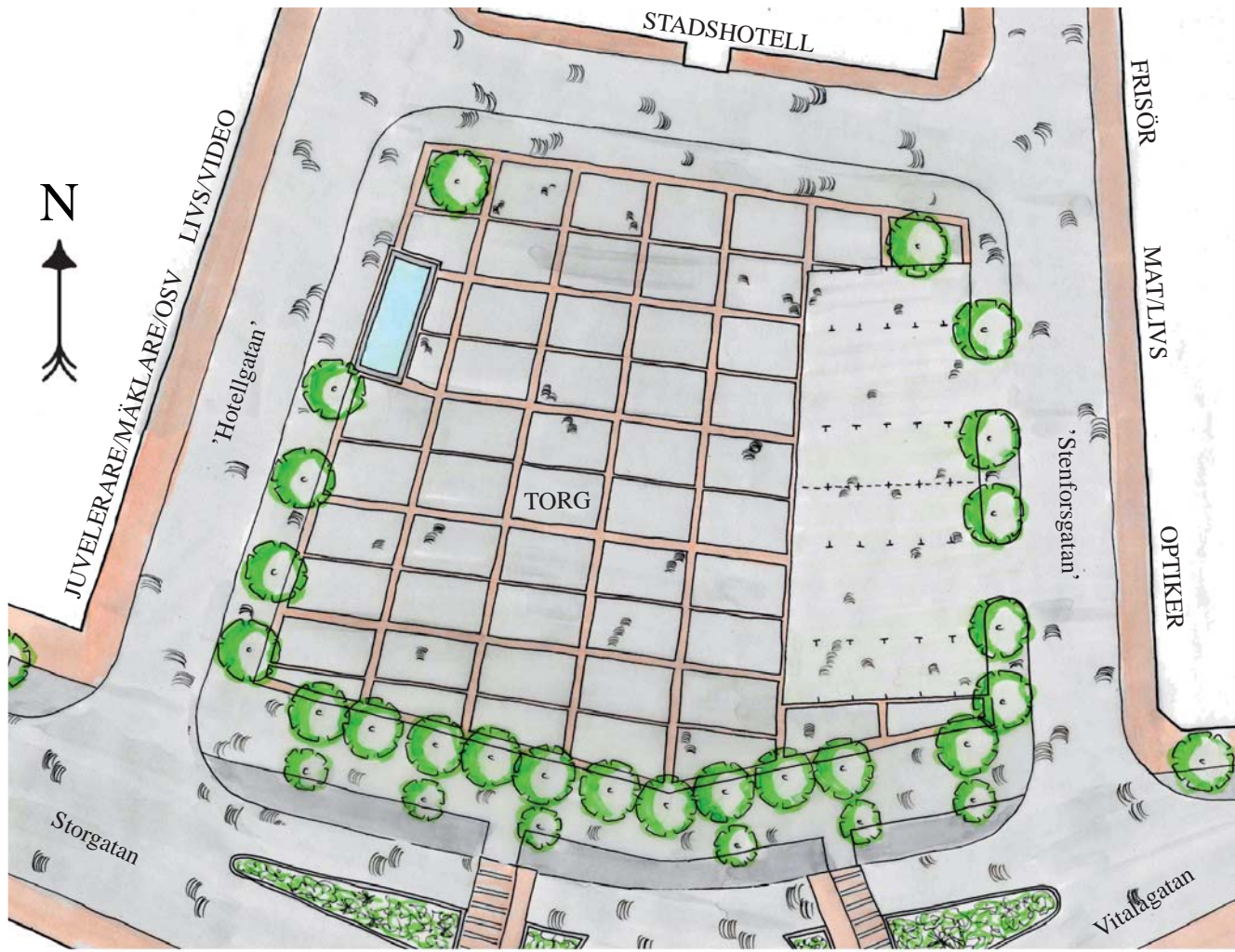
Stortorget i Vetlanda är ett typisk torg för en småstad. Torgets yta som är ca 3800 kvadratmeter innehåller en parkering för 25 bilar på torgets östra sida, en fontän med skulptur på västra och en stor öppen yta. Torgets norra sida avgränsas med en rad av 5 stycken flaggstänger och södra med 'Torgkarusellen'. För övrigt omringas torget av byggnader av olika slag, de flesta har affärer på bottenvåningen och bostäder ovanför. Byggnaderna som är från olika tidsepok varierar på sin utseende.

ANVÄNDNING

Den viktigaste användningen av torget är när det är torgdagar som det har varit sen lång tid tillbaka. Där säljs allt från frukt och grönt till kläder. Antal försäljare beror på årstider, fler på sommaren och färre på vintern.

Dessutom hålls det skolavslutningar, valkampanjer, modevisningar och karnevaler på torget, men detta händer inte så ofta under året. Det finns en liten del av ungdomarna som håller till vid fontänen/skulpturen och hänger där när vädret tillåter. Detta är oftast i samband med andra aktiviteter.

En annan viktig del av torghandeln är 'korvgubben' som har stått där i 16 år och sålt korv. Han är mycket populär, speciellt hos barnen, som alltid ser fram emot torgdagen då man kan få korv. 'Korvgubben' Stig har under åren tagit fram sin egen senap, och kallar den 'Farfars Vetlanda senap', detta måste ni smaka på när ni kommer dit någon gång. Det är verkligen en av torgdagens höjdpunkter.

Bildtext

Här ser vi beläggningen i rutnätsmönstret som är i mycket bra skick. Det har blivit lagt med mycket omsorg och eftertanke. Träd ramar in torget och bildar även väggar med sina kronor som växer in i varandra. Det känns lite avskilt.

TRAFIK

Både öster och väster om torget finns det ett mellanrum mellan trädraden och husfasaderna som ger plats för ett gaturum. Båda gatorna är enkelriktade och innehåller även parkeringar. Den östra gatan riktas mot norr och västra mot söder. Detta i sin tur gör att trottoaren upplevs mycket smal och trång. Gatorna som idag inte har något namn hade det fram till 70-talet enligt Bruno Robeling, ordförande i Hembygdsföreningen i Vetlanda. Gatan väster om hotellet hette 'Hotellgatan' och öster om hotellet 'Stenforsgatan'.

Även på gatan mellan torget och hotellet får bilarna köra enkelriktat. Gatan som är främst för hotellets gäster har korrigering från väst mot öst och innehåller två parkeringar.

'Torgkarusellen' söder om torget är mycket trafikerad. För mer information om detta se under 'Torgkarusellen', sida 36.

BELÄGGNING

Hela torgytan är lagd av grå smågatsten i bågmönster med ränder av röda betongplattor. Tillsammans bildar de ett rutmönster i stor skala. Detta har använts för knallarna som hjälp för att ställa upp sina vagnar och för att bilda fina rader. Detta underlättar även orienteringen mellan olika köpställen. Tyvärr så håller inte säljarna detta lika noggrant som förr och de fina ståndraderna kan se ganska krokiga ut.

VEGETATION

Torget södra sida avgränsas med en rad av kastanjer (*Aesculus hippocastanum*) som är planterade 1958. Träden står med avstånd 4,5 m, som är alldeles för tät för så stora träd. Många av träden mår inte så bra på grund av vatten- och näringsbrist som har orsakats av den täta planteringen och

hårda markbeläggningen. Trots detta är kastanjerna en bra tillgång på våren när de blommar, då stannar många till och tittar på blomningen. Problemet med kastanjerna är att på hösten när frukterna blir färdiga och börjar ramla ned, finns risk för 'kastanj regn'.

Längs torgets östra och västra sida samt söder om kastanjerna står var sin rad med lindar (*Tilia cordata* 'Greenspire') som är planterade i omgångar 1993/1998. Träden är planterade med lite olika avstånd, från 6-8 meter. Lindarna på torgets västra sida har utvecklats bäst, de är nästan lika höga som kastanjerna. Raden som går parallellt med kastanjerna och är planterad 1998 har inte alls utvecklats lika fint, de ligger efter i sin utveckling. Den troliga orsaken enligt min bedömning är vatten- och näringsbrist, kastanjerna som under åren har utvecklat sina rotsystem använder nästan allt vatten och näring och lindarna får lida för det.

Trädraden ramar in torget och bildar ett tydligt rum. Samtidigt så skapar de mycket skugga över torget, speciellt kastanjerna som står i söder som också upplevs som barriär mot övrig centrum.

'Korgubbens' berättelse:

En gång så kom det en liten tjej på 4-5 år fram till honom.

Tjejen sa lite försiktigt: "*Vet du vad jag har gjort i natt?!*"

Korgubbe nyfiken: "*Nej!*"

Tjejen säger stolt: "*Jag har varit och kissat helt själv i natt!*"

Det här kallar han stort förtroende!

Överblick över Vetlanda stortorg. Närmast ser vi kastanjeraden som är mycket ojämn i växtstorleken. Träden tar mycket plats och skuggar en stor del av torget på sommaren. I bakgrunden ser vi hotellet med sin nya uteserveringen till höger om ingången. Parkeringen hittar vi till höger och skulpturen till vänster på bilden.

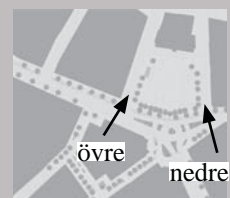

Som man kan se på bilden är torghandel populär. Bilden är tagen från 'Torgkarusellen' mot hotellet den 3. april 2007, detta är synen man ser när man kör in till centrum på en tisdag från söder. Trots det kyliga vädret är det många som vill handla. Folk drar folk, där det finns människor kommer det flera till.

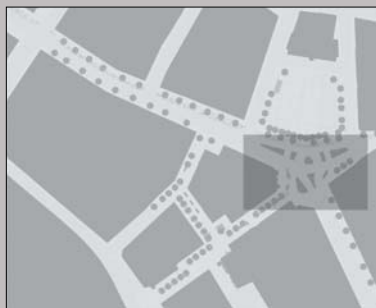

Före detta 'Hotellgatan', har inget eget namn idag och går under namnet Stortorget. Gatan som är enkelriktad stängs av på torgdagar för att alla handlarna ska få plats. På kvällarna så är det raggarbilar-na som tar plats på gatan och låter sig höras.

Före detta Stenforsgatan, även denna går under namnet Stortorget idag. Gatan är enkelriktad med in- och utfart till parkeringen på torget. Gatan är avstängd på fredag och lördag från 21.00 till 04.00. På trottoaren så finns det även 'uteservering' på somrarna, men eftersom det är ont om plats så är det inte så trevligt att sitta där.

100 m

'TORGKARUSELLEN'

Vad är 'Torgkarusellen'? Det är korsningen där Vitala-, Lasarett- och Storgatan möts. Bertil Jallén, föredetta utrednings och projekterings chef, nämnde detta under vårt samtal och med detta väljer jag att kalla den 'Torgkarusellen' i mitt arbete. Utrycket användes mest inom yrkesmen på kommunen, inget som är vardaglig bland människorna i Vetlanda.

Korsningen har sett ut så sedan högertrafiken kom 1967. Den enda ändringen som gjordes 1982 när Biblioteksgatan stängdes av till gågata.

'Torgkarusellen' består av flera stycken refuger (upphöjda planteringsytor). En i mitten och tre stycken avlånga som går mot varje gata. Alla dessa ytorna är planterade med olika växter. Detta ger en del grönska till stadens centrum. Varje refug slutar med en fontellare (trafikdelare) och en liten lampa som sitter ihop med fontellaren. Mera om fontellare se bilaga 1, sida 23.

BELÄGGNING

Körytan är lagd i smågatsten som ligger i bågmönster. Övergångsställen är lagda med röd SF-sten och strecken är av vit SF-sten.

TRAFIK

Se under Storgatan sida 50.

ALLMÄNT

'Torgkarusellen' är en viktig del i dagens gestaltning. Rondellen har sett ut så i många år med vissa små förändringar. Den

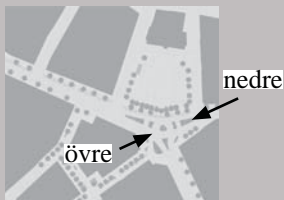

0 5 10 15 20 25 m

är välfungerande och har sina för- och nackdelar. Trafikindelningen är tidstypisk för 70-talet och innebär trafikseparering. Gående separerades från bilisterna och fick egna gångar och övergångar. Det samma har hänt med cyklister i senare sammanhang.

Den stora satsningen på grönska i staden på 70-talet ledde till att refugerna fick mera växtlighet och för övrig centrum blev det tilldelad flertal planteringslådor, se bild sida 43. Meningen var också att det skulle finnas växtlighet i dessa året om. Detta har kommunen klarat av rätt bra, trots att färg och växtval inte alltid är rätt.

Bild över 'Torgkarusellen', sett från stadshuset. Korsningen som är väl planerad, fungerar mycket bra och dessutom ger en hel del grönska. Det är lätt att orientera sig i den och den är tydlig.

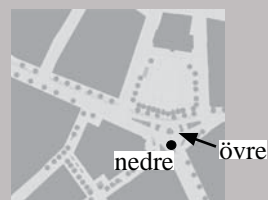

Bilden är tagen från Vitalagatan mot stadshuset, med 'Torgkarusellen' framför. Här ser man refugen och 'fontellare' som avslutande motiv. 'Fontellare' som är en av de viktiga elementen att ta vara på. Trots den dåliga vinkeln kan man ana stadshusets form - båtformen.

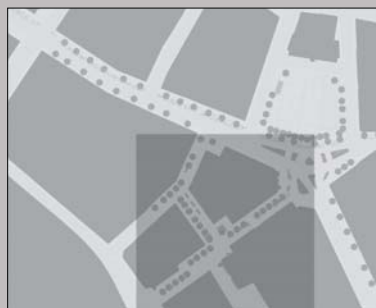

Vy mot Storgatan över rondellen. Övergången mellan olika markmaterial. Smågatsten som kapas av av övergångsställen som är lagd med SF-sten i rött och vitt. Vi ser den tidstypiska funktionsuppdelningen mellan bilister och gående och övergångsstället med sitt klassiska utseende och tydliga markeringar.

Närbild på vinterrabatten i en av refugerna. Det livnar upp den annars trista stämningen under den mörka årstiden. Mycket bra inslag.

100 m

GÅGATORNA

En viktig del av centrum är gågatorna, Biblioteksgatan och Delfingatan. Båda ger staden mera grönska och lugn. Detta är området där man kan mötas, sitta och slappna av, ta en kopp kaffe och shoppa.

DELFIGATAN

Gatan är mysig med en lugn stämning. Den smala gatan, 11,5 meter, känns väldigt behaglig som gående. Förutom bebyggelsen ger en rad oxlar på vänstra sidan skugga under varma somrardagar. Det finns småaffärer i byggnaden på vänstra sidan och ett café på hörnet till stadshuset. Gatan används i stort sett bara till genomgång eller shopping, att stanna upp eller sätta sig är det få som gör. Det känns för öppet för det och dessutom så är inte gatan speciellt lång, 75 meter.

Man kan fortfarande se att Delfingatan har varit bilgata. Detta syns väldigt tydligt i beläggningen. Troligen så har den lättaste lösningen tagits till vid gatans omförvandling. Istället för att göra om hela gatan så har bilgatan som bestod av smågatsten höjts upp till samma nivå med trottoaren. Detta kan man anta av mittremsan som ramar in på högra sidan med avlång granitsten som troligen har varit kantsten innan. På andra sidan möts beläggningarna vid trädraden som är planterade år 1993 och fyra längsgående rader av storgatsten. Trottoarena är lagda med röda betongplattor, samma som på torget. Intressant är att alla ingångar till affärerna är markerade med fyra rader storgatsten. Det bildar ett fint sammanhang och drar ned skalan. Det hade varit trevligt med flera sådana inslag runt om i staden. Det krävs bara lite fantasi och vilja för att komma på de små sakerna.

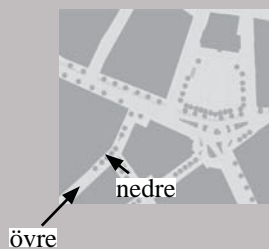
Att gatorna har varit körbara för inte så länge sedan är svårt att föreställa sig genom att bara gå där idag. Tänker man inte på det så tror man att det alltid har varit så.

Området är välanvänt och sammanhängande. Både cyklister och gående som vistas i området har bra sammanhållning till varandra. Det finns gott om plats för både.

Delfingatan, rakt fram ser man stadshuset med café på hörnan. Oxelraden på gatans vänstra sida ger lummighet och mjukar upp den annars hårda gatumiljön.

På gatans högra sida syns den tydliga granitraden mellan 'trottoaren' och smågatstensytan. Detta är troligen kantstenen som är kvar sen gatan var körbar.

Ingången till butiken på Delfingatan. Tydligt markerade linjer som leder direkt till butiken. Ett annorlunda inslag, men väldigt tydlig och intressant.

I förgrunden ser vi stamskyddet på oxel med kullerstenar som täcker rothalsen.

Trädraden på Delfingatan består av oxlar (Sorbus aria 'Lutescens') där stammen på träden är omringad av stamskydd och kullerstenar vid marken.

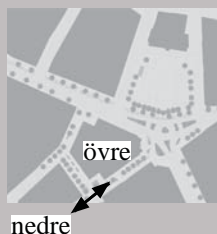
BIBLIOTEKSGATAN

Biblioteksgatan delas upp i två delar, norra och södra som möts i mitten i form av Bibliotekstorget. Mera om torget på sida 47. Båda delarna delas av i mitten av en rad av rönнар (Sorbus decora) och upphöjda planteringslådor/bänkar. Träden är planterade i två etapper, norra delen 1981 och den södra 1986. I norra delen finns det många fler planteringslådor och som är kombinerade med cykelställ. Detta leder till att den delen upplevs trång och mörk, speciellt på sommaren när lövverken är fullt utvecklade. Den södra delen upplevs mycket luftigare, både för att den är bredare och mindre möblerad.

Planteringslådan på Biblioteksgatan sett från stadshuset. Kombinerad planteringslåda och cykelställ, dessutom så finns det sittplatser, vänster på bilden.

Biblioteksgatans norra del, sett söderifrån. Bilden är tagen i mars månad och visar inte lika tydligt hur smal gatan känns. Gatan delas upp i tre delar med hjälp av 'väggar'. Till höger, bakom pelarna finns en gång under tak. Till vänster om träden och planteringslådorna en gång med delvis skyddande tak och i mitten, den öppna gången som vi ser på bilden.

Biblioteksgatans södra del, sett från norr. Gatan känns betydligt bredare och luftigare än norra delen och det är den också. På bilden syns tydligt de olika markbeläggningarna som ligger som avlånga mattor, sida vid sida.

Planteringslådorna ger miljön mera grönska, både på vintern och sommaren. De upphöjda lådorna har flera funktioner och är ett smart inslag för omgivningen. Det är alltid diskutabelt var man ska dra gränser för upprepningen av samma sak. Det är viktigt att inte överdriva, samtidigt som det är positivt med former som man kan känna igen när man tar sig runt i stadsmiljön.

Gatans norra del liknar mycket Delfingatan. Smågatsten i mitten och röda betongplattor på sidorna. Mellan alla ytor är det lagt fyra rader med storgatsten.

Södra delen som är lagd nyligen har lite olika beläggningar, detta beroende på vem som äger marken. En härlig röra, som gör att ytan blir uppdelad i stället för att kännas mera sammanhängande.

FRAMFÖR STADSHUSET

Området har flera planteringsytor, med en bilväg som slingar sig genom. Områdets användning är svår att uppfatta. Det finns lite bänkar som används då och då, men i övrigt så är det mest en passage. Den största användningen av området idag är på torgdagar när stadens kända 'korvgubbe' ställer upp sin vagn. Då finns det mera folk som stannar till och tar sig en varmkorv, sätter sig och njuter av den.

Det är trist att se när de små utrymmena inte tas till vara. Här finns det stora möjligheter för att göra något bra för invånarna, till den lilla människan, men i stället så är ytan avsatt ännu en gång för bilisterna som redan har stora utrymmen i centrum.

Det lilla området framför stadshuset är lite speciellt. För det första så verkar det helt menigslöst för den som inte vet, men troligen så används den lilla körbara ytan till något nyttigt. Ytan används inte till något speciellt av invånarna. Det enda som området används till är transporter till stadshuset.

Planteringen 'SOLEN' är refugen mellan 'Torgkarusellen' och Biblioteksgatan. I planteringen är skulpturen Sol placerad och dessutom så har kändisstjärnorna kommit till under arbetets gång.

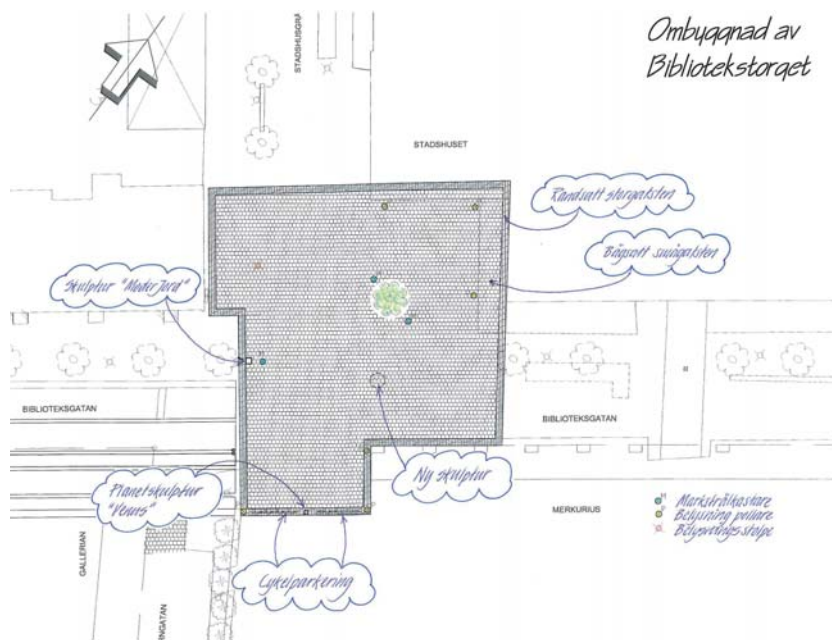
Lägg märke till antal brunnar! Alla syns inte på bilden. Sammanlagt är det tio stycken på det lilla området!

BIBLIOTEKSTORGET OCH DESS FÖRÄNDRING

Under detta arbetes gång så har det hänt en hel del på Bibliotekstorget. Hela ytan är ändrad vilket syns tydligt på följande bilder. Planteringslådorna är borttagna och några träd är borttagna. Hela beläggningen är utbytt. I stället för flera olika material på en liten yta domineras den nu av ett - smågatsten. Ytan upplevs mycket öppnare och samtidigt mera sammanhängande än innan.

Det är stor skillnad även på natten, det är uppsatt mer belysning än det var innan. Mera om belysningen tas upp senare i arbetet.

Räntfors, Kajsa, Landskapsarkitekt på GF Konsult i Göteborg

Bibliotekstorget före

- Planteringslådorna
- Träden till vänster mår inte bra
- Olika beläggningar
- Tråkig yta

övre/nedre

Bibliotekstorget efter

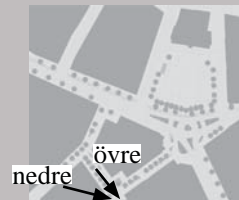
- Planteringslådor borta
- Träden borta
- Smågatsten över hela ytan
- Öppen och sammanhängande
- Den lilla skalan upplev ganska stor
- Lite för öppet

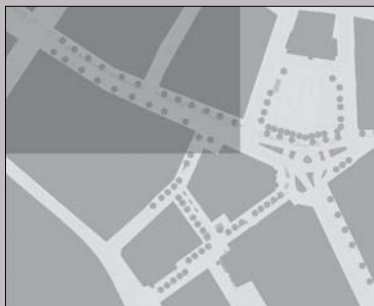
Bibliotekstorget före

- Bred planteringsyta längs väggen
- Cykelparkeringen som sticker ut i gångytan

Bibliotekstorget efter

- Planteringen är borta
- Hörnan känns öppen och luftig
- För kal
- Cykelparkeringen flyttas längre in till väggen
- Användning av cykelparkeringen sämre

100 m

STORGATAN

Storgatan är en mycket viktig del av Vetlandas historia. Eftersom gatan är gammal och fortfarande är en viktig trafikled i staden så får man inte glömma bort den. Det är viktigt att det tas hänsyn till Storgatan.

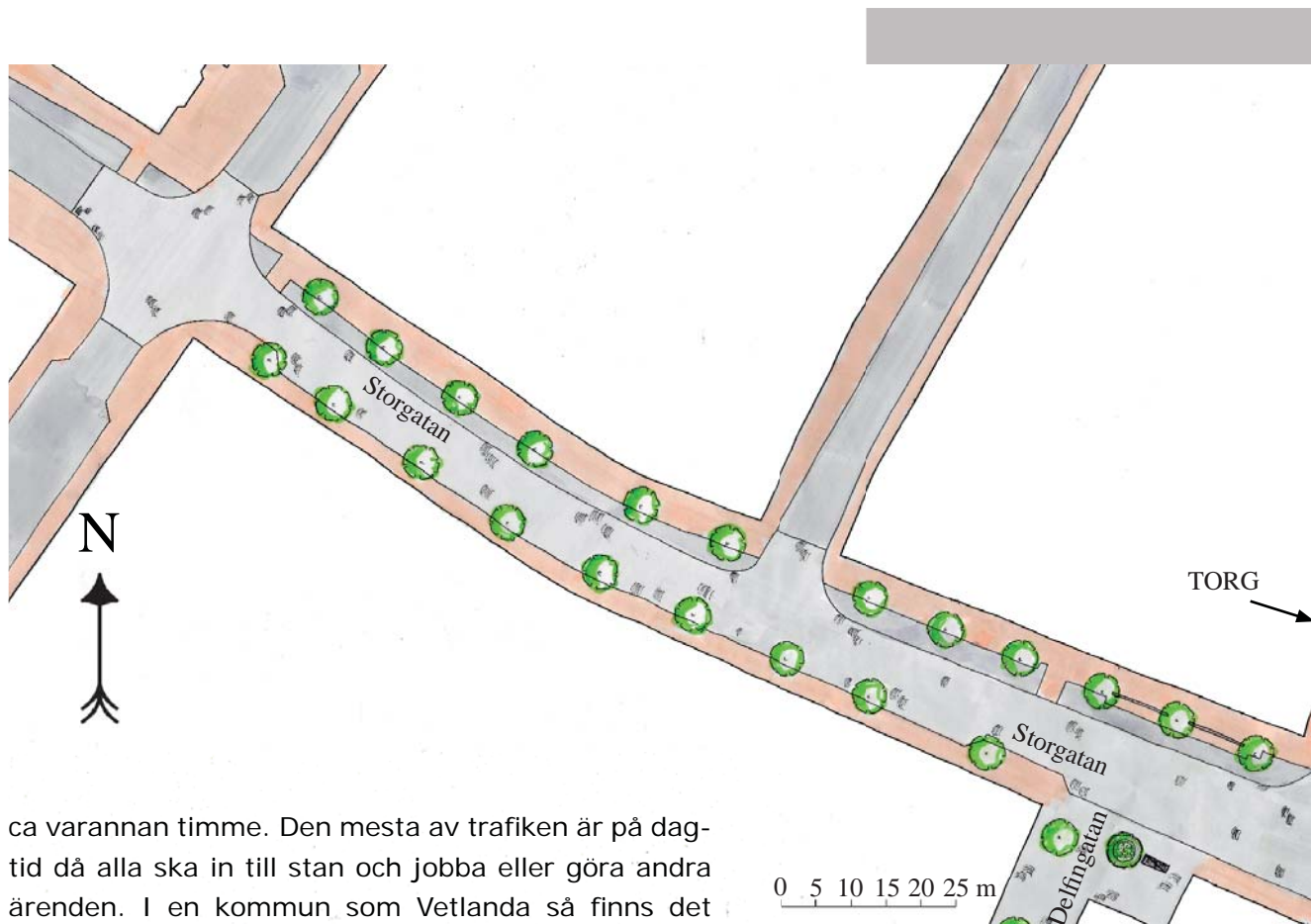
Gaturummet avgränsas av byggnader på var sin sida av vägen, rummets bredd varierar mellan 19 och 22 meter varav 7-9 meter tillhör biltrafiken och 2 till parkeringen som finns på gatans södra sida. I den norra trottoaren ingår det även en cykelväg med en bredd på ca 3 meter. Den övriga ytan, ca 3 respektive 5 meter tillhör gående.

Gatans vegetation består av en lindallé (*Tilia cordata* 'Green-spire'), som är planterad 1993. Eftersom det är gatans enda grönska så är det viktigt att bevara denna och reglera gatan därefter, inte tvärt om.

Körytan består av en 6 meter bred remsa av storgatsten och resten är lagd med smågatsten. Varför storgatstensbeläggningen just är 6 meter är svårt att svara på, men troligen är beläggningen kvar sedan länge, innan man breddade vägen. Istället för att ta upp hela gatan så lades bara till biten som saknades. Trottoarerna är belagda med röda betongplattor. Övergångställen, som i hela centrala Vetlanda, består av röd SF-sten med vitt inslag.

TRAFIK

Enligt Urban Lund, trafikansvarig på Vetlanda kommun, är trafiken ca 9000 fordon per dygn, varav ca 5% tung trafik. Kollektivtrafik finns det inte mycket av, en busslinje som går

ca varannan timme. Den mesta av trafiken är på dagtid då alla ska in till stan och jobba eller göra andra ärenden. I en kommun som Vetlanda så finns det många småorter utanför och det innebär att de flesta kör bil när de ska till stan, därav trafikmängden. Största delen av kvällstrafiken som märks är raggarbilar som det finns en hel del av. Enligt lokalbefolkning så kommer de även från grannbyn – Eksjö. Deras höga motorljuds nivå är ganska störande och även farten utgör en trafikfara. Trots trafikmängden och hastigheten är bilisterna mycket vänliga och stannar snabbt för gående och cyklister. Detta ser man inte lika tydligt i större städer.

Storgatan sett från stadshuset. Gatan ramar in av lindallén och byggnaderna på båda sidorna. Höger om vägen syns tydligt den asfalterade cykelvägen som följer gatans svängar. Det annars fina gaturummet störs lite av det nya inslaget med cykelvägen, orsaken är främmande beläggning - asfalt.

Längsgående parkering på Storgatan. Parkeringsytorna är placerade längs vägen med små pauser av träden. Ytorna är markerade med vit målarfärg direkt på smågatstenen, väldigt främmande för miljön. Behövs det en så tydlig markering här? Är det inte tydligt nog med ögonmått som säger att det får plats med två bilar mellan varje träd?

Här syns den tydliga gränsen mellan beläggningarna på körytan, små- och storgatstenen. Tittar man närmare så kan man se med blotta ögat att storgatstenen är mera sliten än smågatastenen. Därav slutsatsen att storgatstenen har legat där under längre tid.

Busshållplatsen mellan stadshuset och trädet. Lönnen (Acer platanoides 'Emerald Queen'), planterad 1993 är välutvecklad och fin. Under trädet finns det sittplatser som går runt hela trädet. Tyvärr är halva sittytan borta. Detta är en trevlig platsbildning i stadsmiljön.

BELYSNING I VETLANDA

Belysningen idag är bristfällig, stadscentrum upplevs mörk och otrygg. Det finns belysning men det skulle behövas sättas dit starkare glödlampor. Ljuset är för svagt. Att ge invånarna en fin miljö även när det är mörkt är lika viktigt som övrig gestaltning.

STOLPBELYSNING är i dagsläge det enda som finns. De höga stolparna på torget, längs Storgatan, Vitalagatan och Lasarettgatan är troligen ditsatta för bilisternas skull. Det ska inte kosta mycket, men ska synas för trafiksäkerhetens skull, så har tanke sätt varit i många kommuner under många år. Det finns inget i det lilla skalan - vi människor, all mysbelysning saknas. Belysning är så mycket mera än bara en lampa som lyser. Alla skuggorna som bildas, olika färger, styrka och mörkret som är en mycket viktig del av belysningen får man inte glömma.

MARKBELYSNING finns inte i centrum. Eftersom områdets gestaltning är så pass gammal så är det förståeligt att man inte har satt dit markbelysning. Belysningsmetoden som inte fanns med i tankarna tidigare har blivit en välanvänd del på marknaden.

POLLARBELYSNING som kan ge en väldig variation och bra orientering är obefintlig, förutom nyligen anlagda Bibliotekstorget. Där har pollare använts som ger en fin belysning från håll. Tyvärr så är belysningen för stark så att den är bländande i vissa vinklar. Den är riktad för mycket uppåt eller så är den bara för stark. Detta borde åtgärdas snarast.

PUNKTBELYSNING används mest för att skapa upplevelser och för att ge variation i miljön. Även detta fanns inte för ett tag

sedan. I samband med Bibliotekstorgets förändringar har även detta kommit till användning. Där finns både träd och en skulptur som är upplyst med punktbelysning/markbelysning. I övrigt så ser miljön likadan ut, utan några större variationer.

SKYLTFÖNSTREN ger oftast städer väldigt mycket ljus och upplevelser. Tyvärr så är Vetlanda centrum inte en av dem. Belysningen är svag eller är helt släckt efter affärerna stängs. Resultatet av detta kan vara färre antal människor som går ut på kvällarna för att det inte finns något spännande att titta på eller uppleva.

REKLAMSKYLTAR är oftast dåligt belysta eller inte alls belysta. Så klart så finns det undantag även här. Dessutom så syns vissa skyltar otroligt mycket, men detta kan bero på att skyltarna brevid inte är tända eller på allmänt dålig belysning i staden.

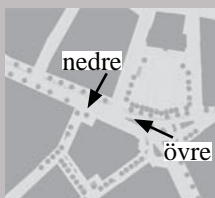

Vy från Lasarettsgatan

När man kommer körande söderifrån mot torget på natten är det detta man ser - inte speciellt mycket. Som besökande vet man inte att det är centrum av staden. Man ser en välbelyst korsning och ett mörkt torg som ser ut att vara parkering. Hotellet syns inte alls. Detta är inget bra välkomnande för besökarna. Det krävs inte speciellt mycket egentligen. Bara genom att ge hotellet fasadbelysning livrar upp det hela.

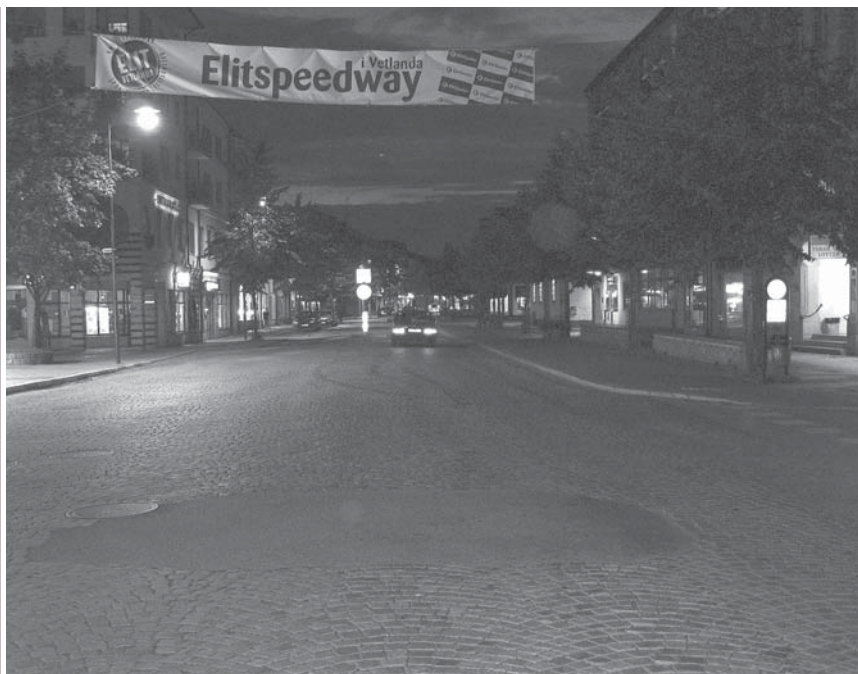
Storgatan, sedd från öster

Gatan har belysning bara på vänstra sidan som leder till mycket mörk höger sida. De flesta skyltfönstren är dåligt belysta eller helt släckta. Resultatet är att de flesta väljer att gå på vänstra sidan, förutom cyklister som har sin bana på högra sidan om vägen. Genom att höja belysningsnivån i fönstren blir gatan genast ljusare och mysigare att gå på.

Delfingatan, sedd från norr

Stolpbelysningen som finns är dåligt placerad, de hamnar i träden. På högra sidan är skyltfönster dåligt upplysta. Det som ger mest ljus är fönsterna på vänstra sidan och gången som korsar gatan. Gången som korsar gatan är välbelyst och följd av detta blir att blickarna dras till denna och gatan försvinner helt.

Torget och skulpturen

Skulpturen som är en viktig del av Vetlanda försvinner helt på natten. Kan ni hitta den? De som besöker staden bara på natten vet inte ens att den finns. Den är inte upplyst och försvinner ännu mera när man tittar mot den bländande reklam-skylden.

Biblioteksgatan, söder

Den nyomlagda delen av Biblioteksgatan är fin även på natten. Tyvärr så kan man inte titta på den för då blir man bländad av strålkastarna som ska lysa upp skyltarna. Även den fina skylten till Gallريان försvinner. Detta måste åtgärdas.

Stadshotellet

När man har tagit sig förbi trädraden på torget får man syn på hotellet. Stolpbelysningen ger lite ljus så huset syns. Den fina stadshotellets skylten är upplyst med neongrön, förutom sista bokstaven som är i gult. Ingången till hotellet är svagt belyst så man hittar dörren.

Stadshuset

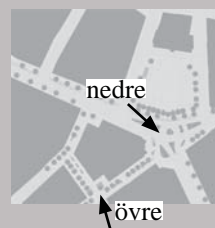
När man står på andra sidan av gatan och tittar mot stadshuset tycker man att entrén ska synas, men det gör det inte. Det finns belysning som är mycket svag, men den försvinner i den starkare belysningen i bakgrunden.

Bibliotekstorget

Den nyanlagda ytan är öppen och belyst i det nya tankesättet, vilket är mycket bra. Trädet syns tydligt och ger liv till området. Trädkronans inre lysas upp och börjar leva. Tyvärr så är pollarbelysning som finns kring ytan lite bländande.

'Torgkarusellen'

Förutom Bibliotekstorget är detta det andra området som är tillräckligt upplyst. De höga masterna har stark belysning som lyser upp hela den trafikerade yta. Det enda man skulle önska sig är variation i belysningen, nu är det samma över hela ytan.

SLUTORD

Vetlandas centrum som har sett ut på samma sätt länge. Där finns det ett bra utgångsläge för ett lyckad gestaltningsförslag. Det behövs en förändring, inte bara genom att sätta dit något eller ta bort något. Nej, detta räcker inte.

Staden behöver något större.

En rejäl förändring som väcker staden till liv igen.

Förutsättningar för att utveckla Vetlanda centrum är stora. Det finns gott om utrymme för olika aktiviteter och större förändring. När man går genom centrum i mörkret är det lättare att föreställa sig hur det borde se ut, detta tack vara den svaga belysningen idag.

Med fria händer och fria tankar behöver jag inte bromsa för något.

stortorget

analys och program

"De nya torgen är inte som de som gjordes förr. Agitatorer och munhuggare har bytts ut mot insändarsida och kommunfyllmäktige. Liv, rörelse och händelser ersatts med öde bilparkeringar.

Sålunda har förändringar skett i människors möjlighet till upplevelser på torgen. Kontaktmöjligheterna blev färre och ensartade. Torgen mer tråkiga att vara på. Människor är ju mest intresserade av andra människor." ¹

Thorbjörn Andersson

ANALYS OCH PROGRAM FÖR FÖRSLAGET

Där vägarna korsades bildades det ett samhälle – så har Vetlanda kommit till en gång i tiden. Den gamla vägkorsningen finns kvar även idag, men förflyttats lite. Vid korsningarna uppstod det handel och varubyten. Därav kommer också torghandelns traditioner som finns även idag och är viktiga att ta vara på.

Torget som en gång varit ett kärr har gjort sig påmind efter uppfyllningen då och då under 1900-talet. Troligen kommer det vara så under en lång tid framöver, men då mer sällan. Vetlandas historia som samhälle med torghandel går väldigt långt tillbaka i tiden. Det mesta av tiden har det handlats med djur och matvaror som exempelvis smör och grönsaker. Det har alltid varit en samlingsplats för människor. Idag så har tyvärr folksamlingen försvunnit lite. Den enda gången det finns folk på torget är när det är torgdagar. Trots att folk befinner sig där så har den gamla traditionen med att stanna upp och träffa folk försvunnit en hel del. Då var det kvinnorna som samlades och skvallrade, männen som talade om hur duktiga de var och skröt om sin boskap. Detta är nästan borta, träffar man någon man känner så pratar man, annars så är alla så försiktiga med att kontakta människor de inte känner. Det samma gäller knallarna. Det blir fler och fler som i princip bara säger hej, tack och adjö. Den gemenskapen som har funnits och varit en mycket viktig del för torghandeln försvinner mer och mer.

Møllevångstorget i Malmö

Møllevångstorget i Malmö

Detta folkliv vill jag väcka till liv igen genom att göra centrum mera attraktivt och välkomnande. Att få folk vilja komma dit! Det ska bli en träffpunkt samtidigt som det ska bli mera attraktivt så att man vill befinna sig där. Stadens offentliga uterum - gator och torg - har som huvuduppgift att skapa kontakt mellan människor.

Under 50- och 60-talet när man tog hänsyn till bilismen, bredades bilgatorna och trottoarerna blev smalare. Nu är tanke-sättet tillbaka, att fotgängarna återigen borde ta över stadens gator och torg. Med detta vill man slippa avgaserna, oväsen-det och att fotgängarna bestämmer hastigheten.

Dagens centrum är i stort byggt på 70-talet, med bilen i cen-trum. Det finns stora utrymme för parkeringar och breda ga-tor. Trevägs korsningen som hamnar mitt i centrum är en viktig huvudled genom centrum och med detta är det många som kör där. Trots att den nya ringvägen är färdig är det fortfarande en hel del människor som väljer att köra genom centrum, men man slipper den tunga trafiken nu. Det positiva med ett brett gatuutrumme är att det finns mycket yta att jobba på. Det ger större möjligheter för skapande.

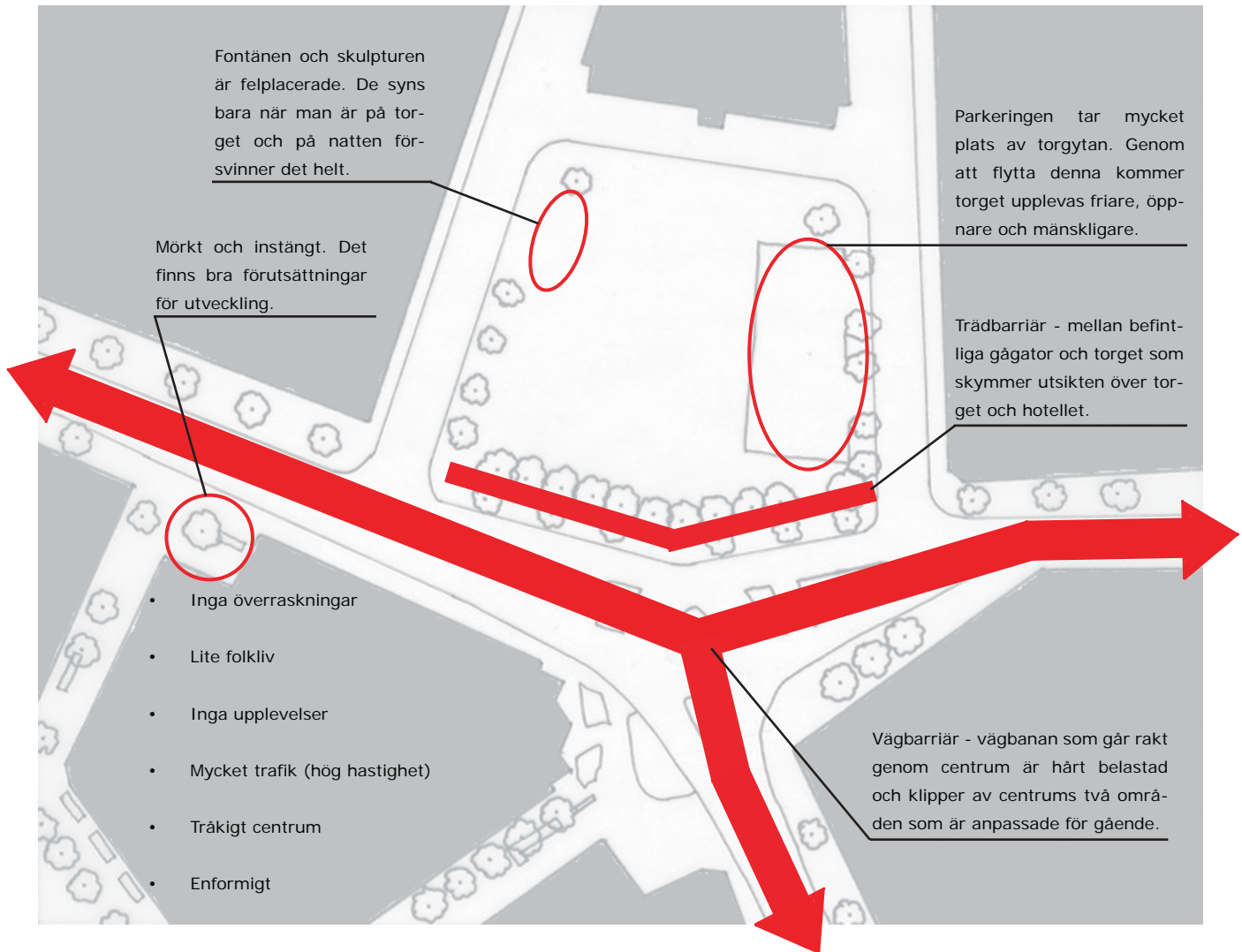
Scaniaparken Bo01 i Malmö

Trappor är ett trevligt ställe att samlas på. Att kunna sitta och njuta av solen är mycket populärt i Norden. Vi behöver sol och så fort den kommer fram sitter vi och njuter av den.

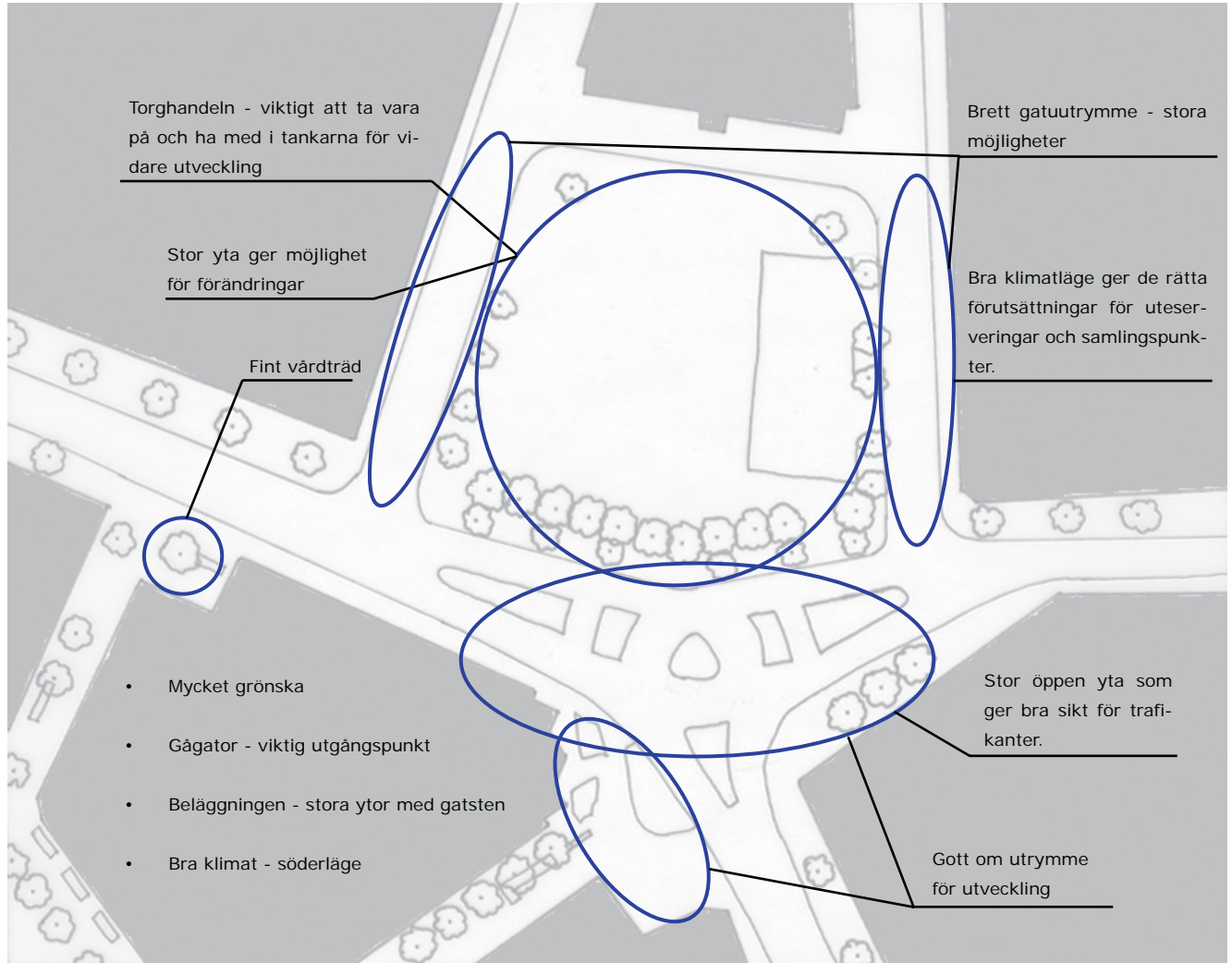

Storgatan i Vellanda

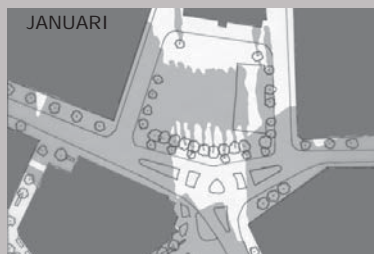
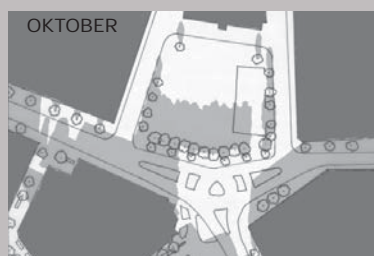
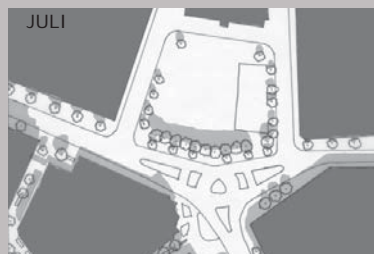
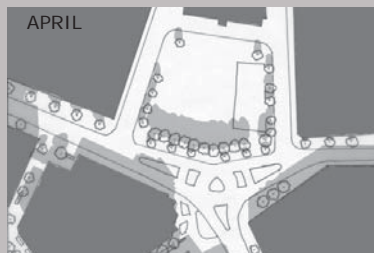
BRISTER!

TILLGÅNGAR!

SKUGGDIAGRAMM, KL. 12.00

Idag så upplevs torget avstängt/instängt. Trädraderna bildar väggarna runt torgets yta och skärmar av den från övriga centrum. Ett torg ska vara öppet och kännas välkommande. Det ska finnas utrymme för olika arrangemang, sittplatser, samt möten och upplevelser. Bra klimatläge är alltid välkommet. Här syns det tydligt att när man behöver sol som mest, alltså på höst och vinter, så är en stor del av torget under skugga. Såklart så blir inte skuggan lika tät på vintern som på sommaren, men den finns där.

Vetlanda kommun jobbar på att få ett fint sammanhängande grönstråk genom hela staden, bland annat genom centrum. Meningen är att den ska gå vid torget. Idag så är där en bilgata med längsgående parkeringar och känslan av grönstråk är väldigt långt därifrån. Dessutom så är sammanhanget med gånggatorna mycket viktig som tyvärr inte är fallet idag.

Jan Ghel tar upp i sin bok '*Livet mellem husene - udeaktiviteter og udemiljøer*' upp 5 principer hur man kan förmedla eller förhindra isolation och kontakt. Dessa principer är följande²:

isolation

murar
stora avstånd
höga hastigheter
flera etager
orientering bort från andra

kontakt

inga murar
små avstånd
låga hastigheter
ett plan
orientering mot andra

Thorbjörn Andersson tar upp i sin rapport '*Vad gör ett bra torg bra*' upp några viktiga punkter som man borde tänka på när man arbetar. Dessa punkter är³:

- **historieförankring** ("*De gamla torgen oregelbundna och har många hörn ...*"⁴ - Halprin enligt Andersson)
- **orienterbarhet** ("*... ett lokalt torg ger en känsla av tillhörighet och blir ett fokus för grannskapet ...*"⁵ - Halprin enligt Andersson)
- **samvaro** ("*Torget är det kollektiva vardagsrummet.*"⁶ - Andersson)
- **kontakt** ("*Kontakt förutsätter närvaro av människor. Torgen måste i sig själva ge en anledning att vara där.*"⁷ - Andersson)
- **valmöjlighet** ("*Vi ska kunna välja. Torget ska tilltala olika personer och olika sysselsättningar.*"⁸ - Andersson)
- **trygghet** ("*Att kunna 'läsa' omgivningen, förstå den och få hemkänsla är nödvändigt.*"⁹ - Andersson)
- **variation/enhetlighet** ("*Nivåskillnade ger oss en mjuk överraskning. Ny ögonhöjd, nya utsikter. En enformighet bryts upp.*"¹⁰ - Andersson)
- **förutsägbarhet** ("*Att kunna ordna och identifiera omgivningen är viktigt för alla levande varelser.*"¹¹ - Lynch enligt Andersson)

Se även Thorbjörns skiss i slutet av kapitlet.

*"När planeringsförutsättningar så medger bör Torget befrias från parkeringsplatser. I stället bör vi kunna uppleva vårt torg som ett stort rum för möten, händelser, kommers och uppträdanden, men också som en oas. Detta intryck kan skapas genom konstnärlig gestaltning av grönytor, markbeläggning, inhägnader, skulpturer etc ..."*¹³

KOMMUNENS MÅL MED CENTRUM

Det är alltid lätt att skriva ned önskemål man har på olika områden, men det svåra är att kunna förverkliga dessa. Många av dessa mål är självklara och visar vad som borde göras. Eftersom en del av sakerna redan är gjorda eller i alla fall tagits tag i så är det i högsta grad dags för förändringar på torget. Det finns många möjligheter och utgångspunkter som man kan följa. Eftersom det inte har hänt något speciellt på torget på ca 50 år så behövs det att något drastiskt ska hända för att detta ska uppskattas.

Målen med centrum 1993¹²:

- **Att en översyn av stadskärnan ska ske för att uppnå skönhet och god miljö** (KOMMENTAR: 2006 bildades en arbetsgrupp - 'Levande centrum', som har undersökt vad som måste göras och hur kan man göra det. Hur långt detta har kommit vet jag inte förutom att de har kommit med ett förslag över torget.)
- **Att handeln ska beredas utrymmen i centrum för att undvika externa lokaliseringar** (KOMMENTAR: Det har tillkommit flera stycken stora köpcentren vid stadens utkanter och det väcker oro bland handlarna i centrum. De är rädda för att detta leder till att flera kommer att välja att inte köra in till centrum och väljer köpcentret i stället.)
- **Att öka framkomligheten och förbättra för gående och cyklister** (KOMMENTAR: Cyklisterna har fått en cykelväg genom hela centrum. Det har tillkommit 2 stycken gågator som är väl använda. Detta hände på 90-talet.)
- **Att planteringen skall inriktas på att få in mer grönska i parker, torg och gaturum samt att försöka bevara äldre bebyggelse och miljöer** (KOMMENTAR: Det har plante-

rats trädtrader på torgets östra och västra sida. Dessutom så blev en hel del av de gamla träden längs gatorna utbytta.)

- **Att Vetlanda torg som utgör en självskriven samlingspunkt i stan behöver snyggas upp. Torghandelns skall finnas kvar men biluppställningen bör flyttas från torget.** (KOMMENTAR: Det enda som har hänt är trädplanteringar och utbytta belysningsstolpar som inte är snygga. Torghandeln är kvar det samma gäller parkeringen.)

Målen med centrum 1998¹⁴.
(det hänvisas till detaljplan 1993)

- **Handeln ska beredas utrymmen i centrum för undvikande av externlokaliseringar** (KOMMENTAR: Handelsansvarig i Vetlanda Johanna Donker säger under vår samtal att hennes mål är att få mera liv till centrum och att hon jobbar för att bevara och utveckla handeln i centrum.)
- **Gående och cyklister skall ges förbättrad framkomligheten** (KOMMENTAR: Det jobbas på ett centrumstråk som ska leda genom hela centrala Vetlanda. Stråket ska vara tryggt och miljön ganska blandad med rätt mycket grönska.)
- **Äldre bebyggelse och miljöer bör bevaras samt utrymme lämnas för mer grönska i parker, torg och gaturum** (KOMMENTAR: Flera träd blev utbytta och ett rad med lindar planterades parallellt med kastanjerna vid torget.)
- **Vetlandabäcken bör 'friläggas'** (KOMMENTAR: Beroende vad som menas med detta, men sträckan som går under marken har inte tagits fram än.)
- **Torget som stadens självskrivna samlingspunkt bör snyggas upp** (KOMMENTAR: Inget speciellt har hänt.)

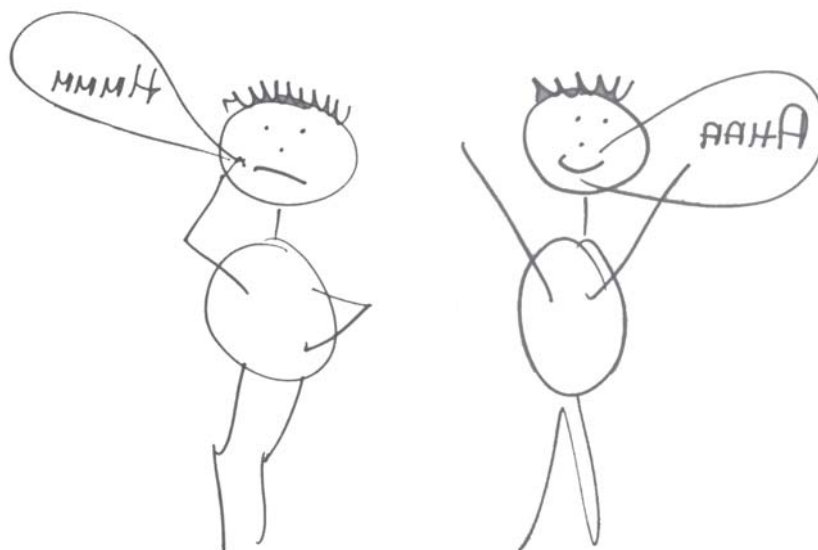
"Vetlanda torg och övriga mötesplatser är en del av stadens arkitektur och målet måste vara att skapa samhörighet mellan arkitektoniskt rum och människors möjlighet till samvaro och möten." ¹⁵

Vetlanda är en liten stad och många tänker inte ens på hur det egentligen ser ut i centrum. Som det sägs så blir man hem-mablind. Man tänker inte på detaljerna, de bara finns där men är svåra att upptäcka.

I mitt förslag kommer jag ta egna initiativ, men ändå räkna med kommunens önskemål. Jag kommer använda mig av en modern lösning som kallas 'Shared Space', mera om det se-nare. Därefter tittar jag över möjligheter för möten, samlings-platser och uteserveringen. Dessutom placering av scenen som är ett av kommunens önskemål och hitta en annan lös-ning till parkeringen. Slutligen kommer jag se till att hela ytan får en spännande belysning och att det ska kännas tryggt och intressant att befinna sig i området.

"Sanseorganerne er i det store og hele indrettet på at opfatte og for-arbejde de detaljer og indtryk, der modtages ved gå-og løbehastig-hed, det vil sige 5-15 km/t." ¹⁶

Jan Gehl

MINA MÅL!

- att ge mera plats till uteserveringar
- att gående får framträda mera
- att ta bort barriären mellan torget och gågatorna - både trafik- och trädbarriären
- att få både bilisterna och gående upp på samma nivå och få sammarbete mellan dessa två faktorer
- att ersätta grönskan som tas bort på annat sätt så gott det går
- att minska antalet fordon i centrum
- att minska hastigheten vid torget
- att ta bort parkeringen från torget
- att skapa mötesplatser
- att skapa nivåskillnader, genom att sänka körytans ena sida finns möjligheten till en trappa mot torget
- att skapa ett modernt torg
- att behålla vatten på torget
- att öppna upp ytan och göra Stortorget synligare
- att behålla mycket av det gamla beläggningen

"Muligheden for at opleve andre mennesker kan også påvises at være en af de væsentligaste attraktioner i bycentre og gågader." ¹⁷

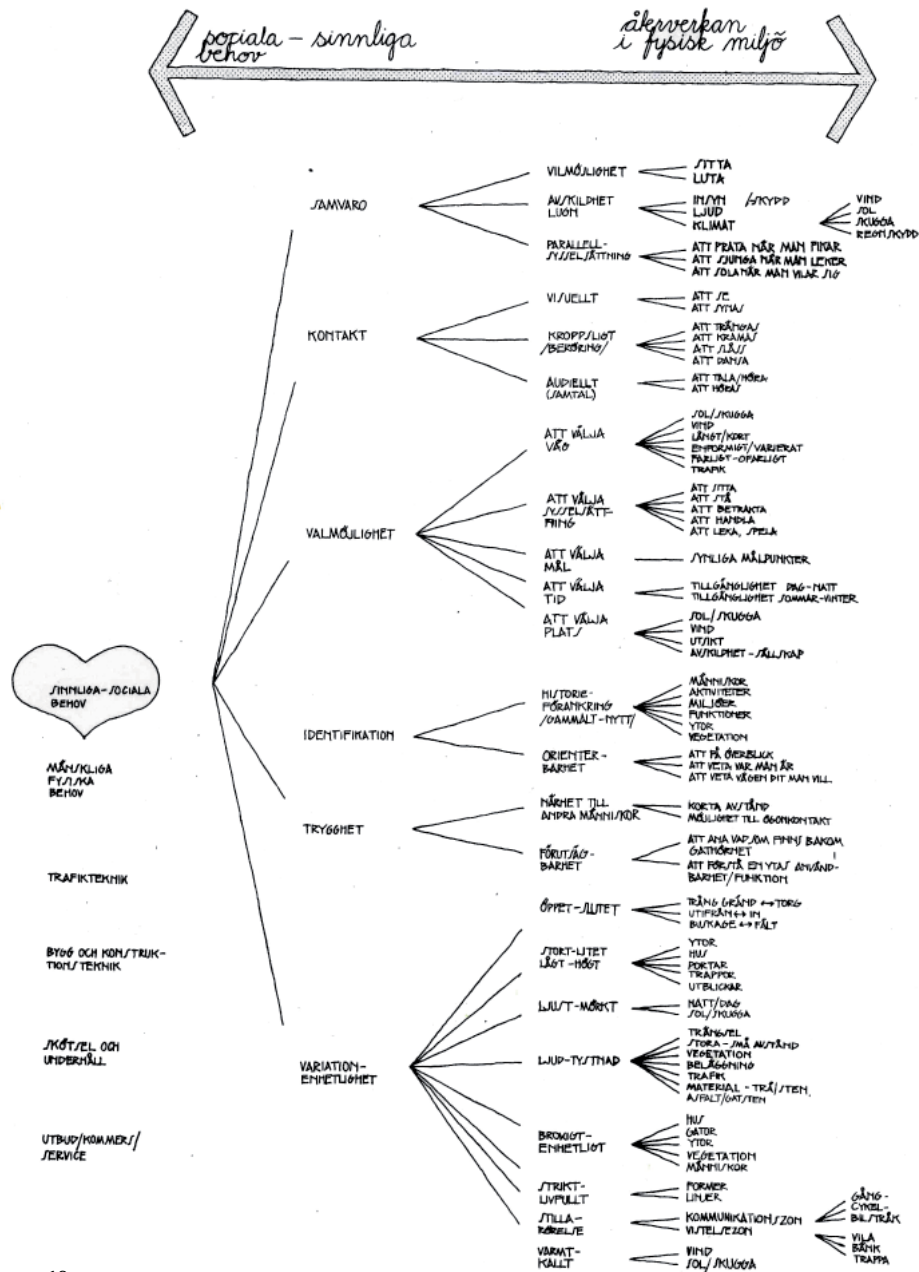
Jan Gehl

FRÅGESTÄLLNINGAR KRING VETLANDA CENTRUM

- KAN VI ÅTERSKAPA KÄNSLAN AV EN GAMMELDAGS LANDSVÄGSKORSNING, I EN NUTIDA VERSION, I DET MODERNA SAMHÄLLET?

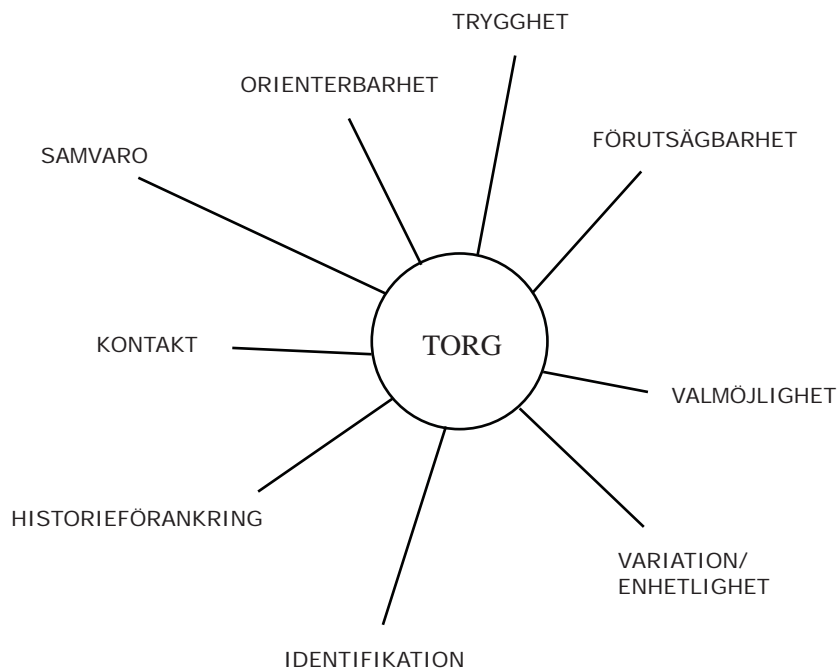
- HUR LYCKAS VI ÅTERSKAPA GEMENSKAPEN PÅ TORGET, SÅ ATT DEN ÅTERIGEN BLIR TIDLÖS?

- ÄR TRENDERNA FRÅN 50-60-TALET TILLBAKA?

Andersson, Thorbjörn 18

Sammanfattning av vad som är viktigt för att torget ska fungera!

Förklaring till skissen

Skissen visar vilka fysiska miljöer påverkar de olika sociala/sinneliga behov hos oss människan. Vi pratar ofta om dem, men inte lika ofta uppfylls alla optimalt. Jag har valt att ha med skissen som en påminnelse för framtida planering och för arbetets fortsättning.

NOTER

1. Andersson, T., 1983
2. Gehl, J., 1987
3. Andersson, T., 1983
4. Andersson, T., 1983
5. Andersson, T., 1983
6. Andersson, T., 1983
7. Andersson, T., 1983
8. Andersson, T., 1983
9. Andersson, T., 1983
10. Andersson, T., 1983
11. Andersson, T., 1983
12. *"Fördjupad ..."*, 1993
13. *"Fördjupad ..."*, 1993
14. *"Översiktsplan ..."*, 1998
15. *"Översiktsplan ..."*, 1998
16. Gehl, J., 1987
17. Gehl, J., 1987
18. Andersson, T., 1983

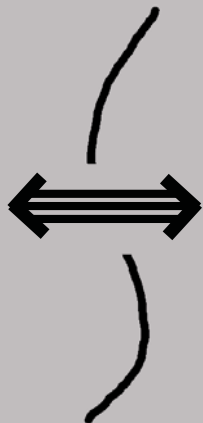
förslag

så ska det se ut!

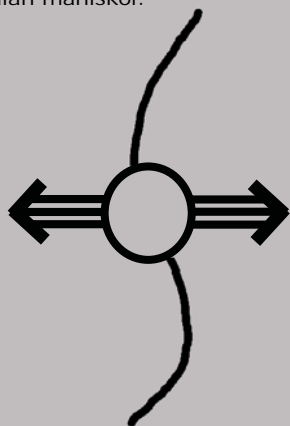
Äntligen - nu kommer vi in på det som är mest spännande och det vi har förberedd oss tills nu - förslaget. Hur ska det se ut egentligen? Varför ska det se ut så?

Det finns många flera frågor som hänger i luften och det är dessa frågor som ska besvaras nu, i detta kapitel. Jag kommer att ta upp olika delar och ge närmare förklaring på hur och varför. Jag kommer även illustrera vissa delar närmare och genom referensbilder hoppas jag kunna underlätta att se det framför sig.

Idag: grönstråket som för ihop de olika delar av Vetlanda är avkapad mitt i centrum. Trafikrörelsen upplevs som barriär mellan delarna och har för stor betydelse i centrum.

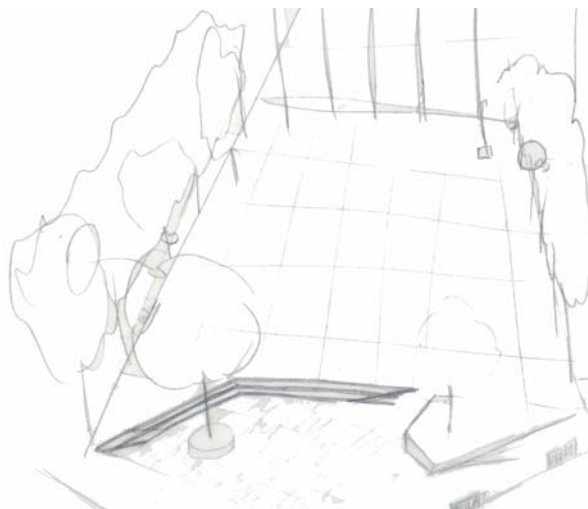
FÖRSLAGET: sammanföra de olika rörelser och i stället för barriär bilda mötesplats. Ett rum för olika rörelser och möjligheten för möten mellan människor.

NU KOMMER DET!

Mitt förslag innefattar en hel del av trafikreglering, mycket av upplevelser och mötesplatser för människor. Ytan ska hänga samman mera än det gör idag, trots att det finns olika små rum i det stora.

Jag lyfter upp hela ytan till samma nivå, fast med en sänkning i mitten - 'Sänkan'. Infarter med gupp markerar att nu kommer man in på en yta där man ska se upp och sänka farten. Man kommer in på området som är annorlunda och speciellt. En viktig del av området är belysningsstolpar som har eget utseende och sticker ut. Dessa är utplacerade med omsorg och väl genomtänkt. Torget ska bli den nya samlingspunkten för invånarna som inte finns idag.

Förklaring till planen.....
Illustrationsplanen över förslaget visar olika markbeläggningar, uppdelningen av rummet och vissa viktiga detaljer. Ytan som börjar vid 'infart' har en mycket speciell karaktär och är väl anpassad just för denna miljö.

FÖRSLAG ÖVER CENTRUM I VETLANDA

"Oorganiserad

- *Blandtrafiken är helt oreglerad*
- *Alla trafikslag har samma rättigheter och skyldigheter*

Organiserad

- *Trafiken är blandad men reglering finns, t ex gårdsgata*
- *Styning med t ex pollare, olika beläggningar osv" ¹*

"Det offentlige rums opholdsværdi bliver større, jo mere der er at opleve og erfare." ²

'SHARED SPACE' - DET OFFENTLIGA RUMMET

I många decennier har bilen legat i fokus. Utemiljö planeringen som ändras efter behovet fick en ny sväng. Under åren ökade antalet trafikolyckor och tvingade samhället att tänka om och att hitta andra lösningar, där 'Shared Space' är en av dem. Metoden har utvecklats i Holland, och strävar efter att de offentliga rummens olika funktioner kombineras i stället för att separera dem. I stället för en trafikrum skulle området bli ett uppehåll, samlings rum för människor.³

"Shared Space stræber efter, hvor det er muligt, at kombinere det offentlige rums forskellige funktioner i stedet for at skille dem ad, sådan som det ofte sker i den nuværende udformningspraksis. Shared Space vil på denne måde forbedre kvaliteten af det og gøre det til rum, hvor mennesker kan udfolde sig, i stedet for at sende otortrafikken ud på vejen." ⁴

Enligt Vägverkets bedömning borde man nå högre trafiksäkerhet och högre grad av trivsel genom möjligheten att använda den typen av regleringsform.⁵

"Det der føles trygt, er ikke altid sikkert. Og omvendt: det der føles utrygt, kan være helt sikkert. ... For når en situation føles utrygt, er folk mere årvågne, og der sker færre ulykker. Adskillelsen af trafikstrømme øger ofte følelsen af sikkerhed, men synes i praksis at være kontraproduktiv Det indsnævrer blikket og øger dermed hastigheden. Når alle har deres egen bane, tager de mindre hensyn til de andre brugere af vejen." ⁶

Detta är en av de viktigaste punkter varför jag har valt 'Shared Space' - sammanhållningen mellan trafikanter. Jag tror att det är en utmärkt sätt att få människorna närmare varandra

och mera uppmärksamma på sin omgivning. Att inte behöva styra de olika trafikanter till var sin bana är frihet och tillgång både för brukarna som förvaltaren. Denna frihet ska jag ta vara på, och tar vara på möjligheten som landskapsarkitekt för att göra något riktigt speciellt och ögonfallande.

VAD ÄR DET OFFENTLIGA RUMMET?

Det är ett ställe där man uppehåller sig, där man möter och ser andra människor, hittar på någonting med eller utan andra, slappnar av. Där invånarna lär känna omgivningen och blir knutna till den.⁷ Det offentliga rummet är först och främst till för människor, att trafikfunktionen som i så många år har styrt stadsrummets utseende blir likvärda med andra funktioner.

Man får inte glömma bort trafiken, även det är viktigt, men inte som det har varit genom flertal decennier. Jämn fördelning mellan de olika trafikanterna som samsas på samma villkor, ingen av trafikanter är framhävd.

RUMMET ÄR TILL FÖR DEM SOM VILL VARA DÄR.

Det säger av sig självt att om man vill att människor ska dela det offentliga rummet, men separerar på de olika funktionerna så blir resultatet tvärt om. Det uppdelade rummet leder till en massa regler, förbud som leder i sin tur till irritation mellan människor.

VAD HAR MAN LÄRT I PRAKTIKEN?

Eftersom alla platser ser olika ut och har olika bakgrund samt mål är det omöjligt att skriva en gemensam rapport för att följa. Det viktiga är att knyta till den befintliga platsen där

*"Shared Space skarpt mellem opholdsrum og trafikrum. I et opholdsrum er menneskenes bevægelsesfrihed og sociale interaktion det afgørende. Opholdsrummet skal indrettes som et menneskerum og skal opfordre til social adfærd."*⁸

*"Shared Space-metoden skal udformningen af et opholdsområde opmuntre til social adfærd."*⁹

En trafik Korsning med många skyltar och trafikljus gör att bilister känner sig trygga och konsekvenserna blir högre fart och mindre uppmärksamhet.

Utan trafikregler och skyltar känns det inte lika självklart och alla blir försiktigare. Det är gånghastigheten som gäller.

man har tillämpat 'Shared Space' och utgå ifrån det. Därifrån kan man lära vad som fungerar och vad inte. Trots det ska man fortfarande vara medveten om att det som fungerar på ett ställe behöver inte fungera lika bra på ett annat.

*"Shared Space ønsker at det offentlige rum igen selv fortæller, hvordan man skal forholde sig, og at vejindretningen benytter og understøtter den information, som rummet giver, i stedet for at fornægte eller undertrykke den."*¹⁰

Trafik åtgärder som kupp, refug och andra typer av trafik begränsningar hör inte till i 'Shared Space'.¹¹ På platsen med karaktär för människor för att uppehålla sig skulle det vara bara förvirrande och missledande. I stället bör det finnas andra typer av knytpunkter omkring vägen – dock ingen barriär.

En annan viktig del är att alla trafikanter kan hålla ögonkontakt, och har respekt till varandra. Eftersom det inte finns några regler är det människorna själva som gör dem, och med detta är det mycket viktigt att de kan behålla ögonkontakten. Detta uppnås när hastigheten för bilarna är mindre än 30 km/h¹².

MINA TANKAR!

Jag kommer att ta vara på friheten och ta bort alla barriär som separerar på trafikanter idag. Genom att öppna upp ytan och leda alla trafikanter dit bildas det automatiskt en yta som man kallar 'Shared Space'. Men bara det räcker inte. Trots att man inte ska styra människorna behövs det fortfarande någon typ av upp styrning speciellt för den svagare gruppen som synskadade, barn, äldre och rörelsehindrade. För att uppnå någon form av ledande 'stråk' använder jag olika material och

*"For at kunne styrke rummets karakter, må man først fordybe sig i konteksten, i historien, hvordan det er opstået, landskabets karakteristiske træk."*¹³

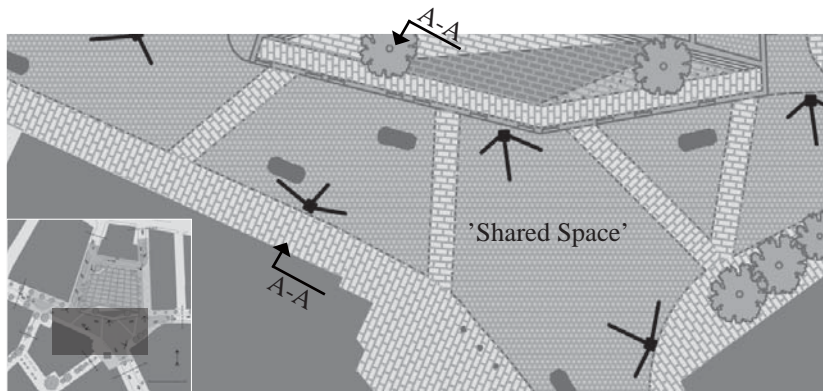
objekt från torgets nya design. Dessutom kommer belysningen vara en del av 'stråken'.

För att få bilisternas uppmärksamhet i tid väljer jag markera området för dem precis vid 'infarten'. Dessutom kommer det finnas en skylt som visar att det är gårdsgatans fart som gäller. Detta för ögonkontaktens skull - själv reglerande trafik.

I Sverige har man tillämpat metoden på fåtal ställen. Ett bra exempel på 'Shared Space' i Sverige är Skvallertorget i Norrköping. För mera information se bilaga 2.

DEN GEMENSAMMA YTAN

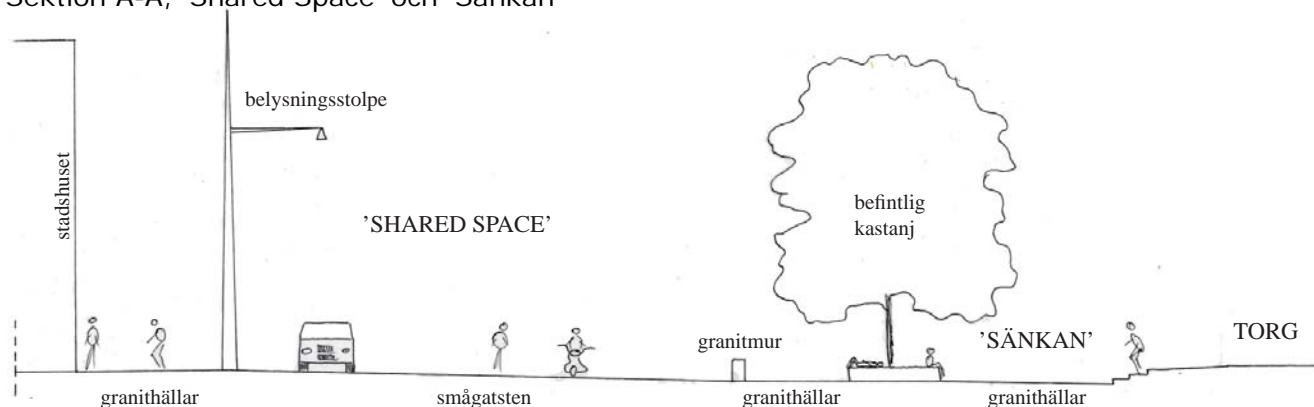
Den gemensamma trafikytan kommer att vara öppen och utan någon som helst trafikstyrning - trafikanterna styr själva. Både bilar, cyklister och gående ska samsas på samma

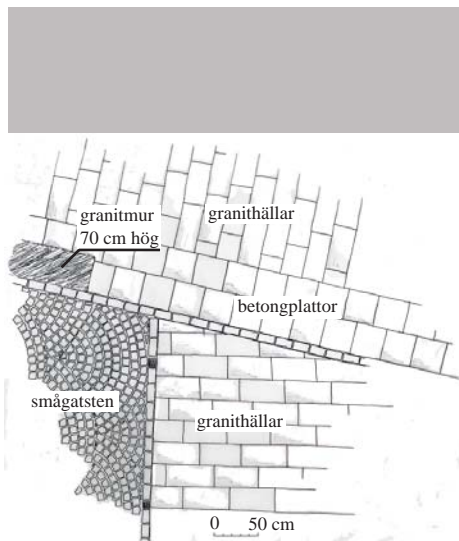

yta, som innebär att bilisterna ska sänka farten till gånghastighet. Människan går i första hand. "*Langsom trafik betyder livliga byer*"¹⁴ - skriver Gehl. Områden utan reglering upplevs osäkrare och med detta blir trafikanterna också försiktigare. Ju mer trafiken regleras ju säkrare blir trafikanterna, de ökar farten och har inte lika bra översikt över andra trafikanter. Fotgängarna vågar mera och vill gärna markera sin rättighet vid övergångsställen, som leder till flera olyckor.

Eftersom hela ytan lyfts upp till samma nivå kommer trottoarkanterna försvinna. Den enda styrningen i trafiken kommer att vara markbeläggningen. Det vill säga att runt hela ytan kommer det att vara en remsa, minst 3 meter bred, för gående, dock ingen kantsten, bara skillnad i beläggningen. För att bilister inte ska köra på det området behövs det lite olika typer av avgränsningar längs vägen. Dessa får inte vara för

Sektion A-A, 'Shared Space' och 'Sänkan'

Detalj över materialmöten på 'Shared Space'. Här möts körytan, övergången av granithällar och 'Sänkan' avgränsad med mur.

styrande utan ska bara vara ett hinder på vägen som gör att bilisterna inte kan köra där. Detta behövs för gåendes skull, att de kan känna sig säkrare på det området. Markeringar finns av olika typer; belysningsstolpar, granitmurar (70 cm höga), fontäner och fontellare.

Hela körytan kommer att läggas i smågatsten, i bågmönster. Att det redan finns smågatsten i centrum är det viktigt att ta vara på det. Beläggningen gör att bilisterna automatiskt sänker farten av burredet och skakandet som uppkommer när man kör på en sådan yta. Eftersom en sådan yta inte är det bästa underlaget för personer med rörelsehinder har de möjlighet att ta sig runt, på en yta av slät granit, som blir något skild från körytan. Att behöva gå runt hela ytan för att komma till andra sidan är inte rättvist och på grund av detta kommer det att finnas några 3 meter breda gångstråk av granithällar tvärs över.

Som med allting annat så finns det även här båda positiva och negativa sidor.

+

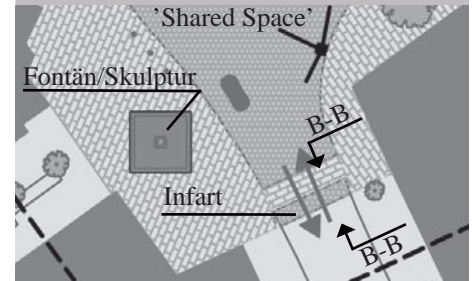
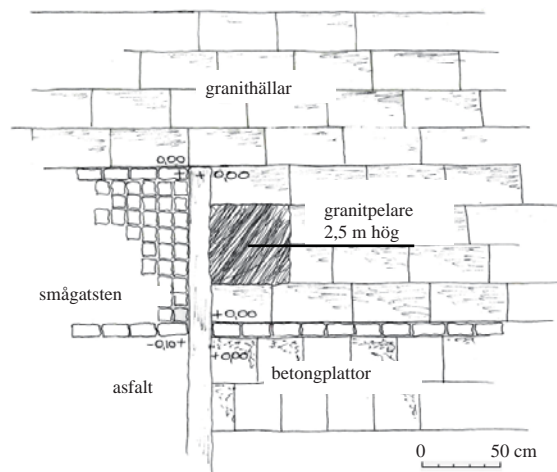
- låga hastigheter
- färre allvarliga olyckor
- ökar samspelet mellan trafikanterna
- mera liv och rörelse
- kräver mera uppmärksamhet av trafikanter

-

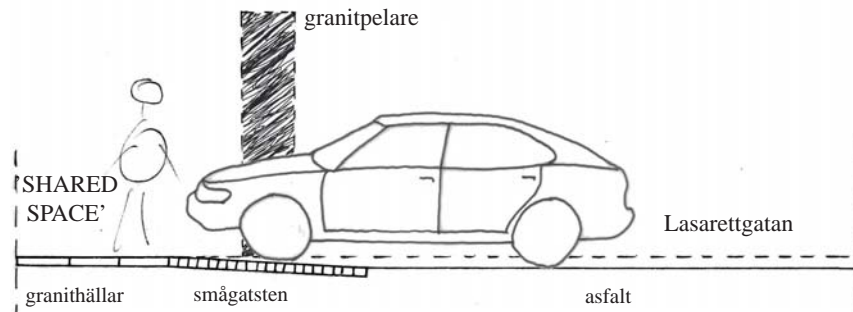
- det krävs mer av svaga grupper
- smågatsten – lite sämre underlag för rörelsehindrade

'INFART'

Infarterna till centrumområdet ska ge känslan att nu kommer man upp på en yta och att det är gående som har företräde. Båda gupp och de höga pelarna vid infarten ska göra bilisterna uppmärksamma att farten ska sänkas och att man ska vara mera uppmärksam. Väggarna som bildas av höga granit pelare ska även ge ett välkomnande till centrum - en port.

Sektion B-B, 'infarten'

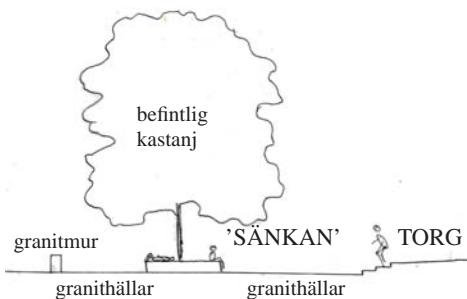

Denna referensbilden är tagen på infarten till Casinot i Malmö. Höga och rejäla pelare som markerar infarten. I detta fallet är de gjorda av betong och målade gula.

*"Hvis mange færdes, eller hvis meget foregår, slutter flere mennesker og flere begivenheder sig till, og aktiviteterne vokser både i omfang og i varighed."*¹⁵

Jan Gehl

Sektion A-A, 'Sänkan'

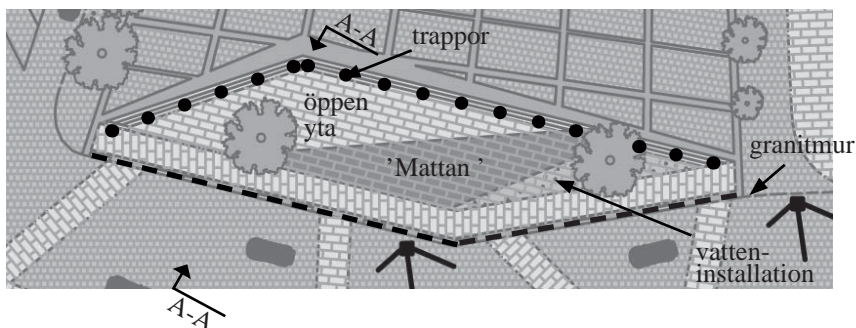

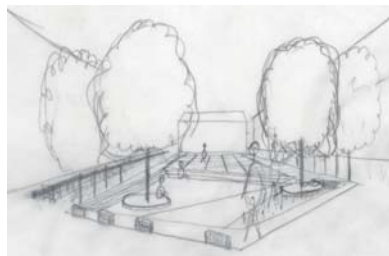
'SÄNKAN'

'Sänkan' är en yta för samling, avslappning, möten osv. Ytan börjar vid granitmuren och avslutas där trapporna går över till torgytan. För att 'Sänkan' inte ska upplevas som en barriär kommer det finnas en 3 meter bred yta för gående och cyklister strax innanför muren, alltså mot torget. Dessutom kommer det finnas möjlighet även för rörelsehindrade att ta sig genom hela ytan för att komma till torget. Detta genom 'mattan' som är anpassad till detta, vilket innebär inga trappor och maximalt 5% lutning.

Eftersom ytan ligger i söderläge så kommer det vara mycket varmt under sommaren och det kommer att behövas lite skugga för att kunna gömma sig från solen. För detta kommer jag använda två av de befintliga kastanjerna som ger både bra skugga och utsmyckning för torget. Både kastanjerna kommer att ha en 5 m bred 'växtbädd' runt om, som ger grönska och kan användas till sitt/liggplats för dem som vill. Växtbädden kommer att luckras upp för att ge kanstanjer bättre förutsättningar.

'Mattan' som går genom ytan delar den i två delar. Den högra

delen blir en vatteninstallation med sprutande vattenstrålar som ligger med ojämna avstånd över hela ytan. För att det inte ska bli några ojämnheter i beläggningen ska hela 'Sänkan' vara en stor sammanhängande yta utan kanter. Det innebär att när vattnet stängs av kommer inte att finnas någon 'vattenbassäng' som är oanvändbar. De som inte vet om det kan inte ens märka att det ska vara vatten där. Vattenstrålar ska vara reglerbara och lätt kunna stängas av vid behov. Den västra sidan blir en öppen yta, där man bara kan vara och titta på omgivningen.

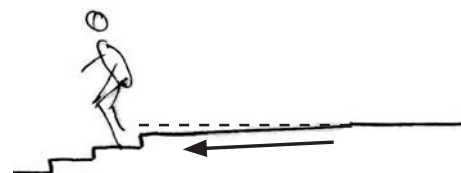
Trapporna avslutas med en bred yta som lutar ca 0,5 % från torget mot trapporna. Detta för att bilisterna som råkar köra för nära trapporna ska känna av att nu måste de stoppa. Med denna lösningen slipper man den eventuella muren som annars hade behövts.

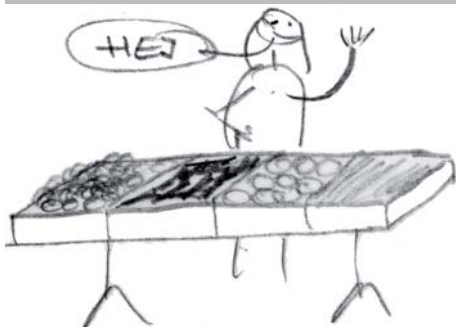

Foto: www.svt.se/svt/road/Classic/article/615/jsp/Render.jsp?a=626769&d=45956&index=11&popup=true
(2007-11-23)

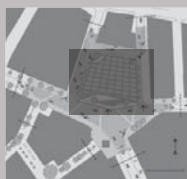

Foto: www.edu.solna.se/templates/Page_solna_submenu.aspx?id=1284
(2007-11-23)

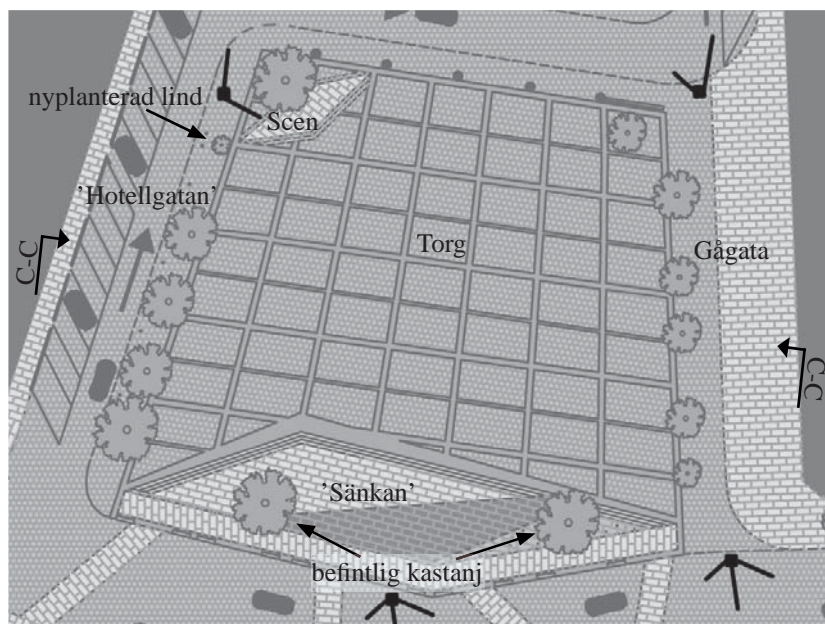
Min åsikt om kastanjerna är att de inte tillhör stadsmiljön trots att jag tycker att de är vackra. Det är svårt att få dem att trivas riktigt bra. Kastanj trivs inte i den hårdgjorda ytan och det leder oftast till att träden ser bruna och tråkiga ut - vattenbrist. De behöver större grönyta kring sig och detta kommer jag att ge dem.

STORTORGET

Den stora öppna ytan kommer inte att behöva speciellt mycket förändringar. Redan idag så finns det goda förutsättningar för torgandel och detta är viktigt att bevara. Den enda stora förändringen som behövs berör parkeringen på torget, denna måste bort. Parkeringen passar inte in i den stadsbild som jag vill uppnå.

Eftersom parkeringen förslagsvis ska bort kommer torgytan att utökas. Detta innebär att torgytan ökar med 250 kvadratmeter jämfört med idag. Den högra gatan stängs av för biltrafiken och med detta finns det möjligheter att använda även denna till torghandel. Mera om gågatan se sida 94.

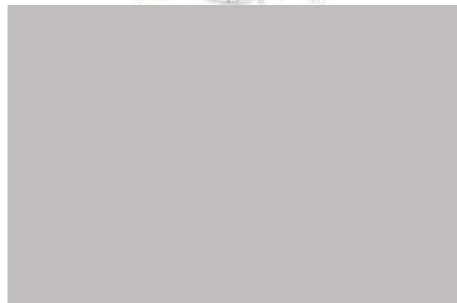
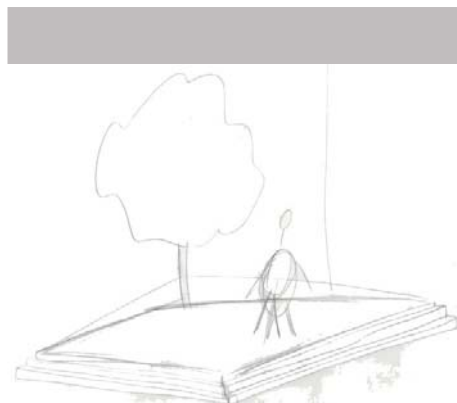
Torget beläggning kommer att behållas. Beläggningen som är i så bra skick och är väl genomtänkt ser jag ingen anledning att ändra på. Detta fungerar bra idag och kommer att göra det många år framåt. Däremot kommer beläggningen att utökas på de nya ytorna som kommer till, så att hela torgytan kommer vara sammanhängande och ha samma beläggning.

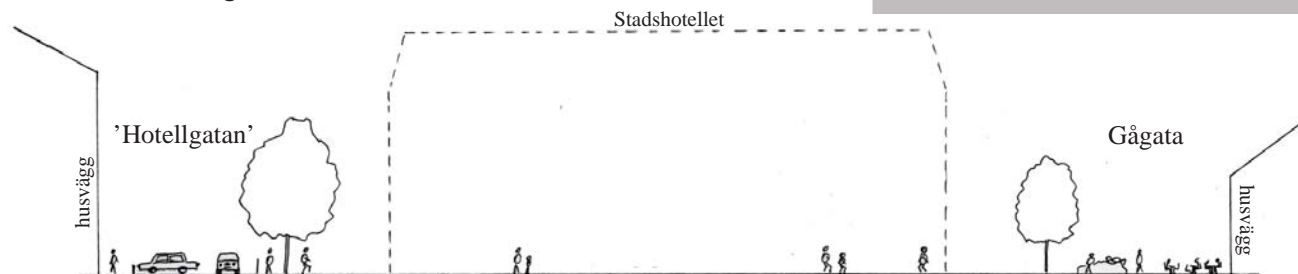
TRÄDEN

Eftersom många av kastanjerna inte mår bra och att de bildar en vägg för betraktaren så väljer jag att ta bort nästan hela raden, det samma gäller lindarna (söder om kastanjerna). Jag har valt att spara två av träden. Kastanjerna tillför mycket, speciellt på försommar när de blommar och vintern med sina vackra kronor, de är mycket attraktiva. Övriga träd kring torget sparas, och för att inte få ett hål där fontänen stod kommer ett nytt träd planteras. I samma rad som de övriga och av samma sort.

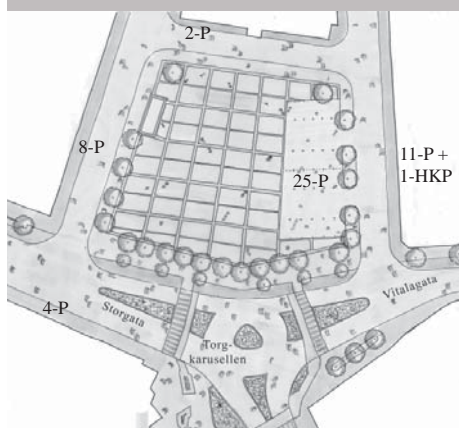
Den vänstra trädraden kommer även att få skydd mot gatan i form av pollare som står 2 meter från trädet för att skydda mot eventuella påkörningar.

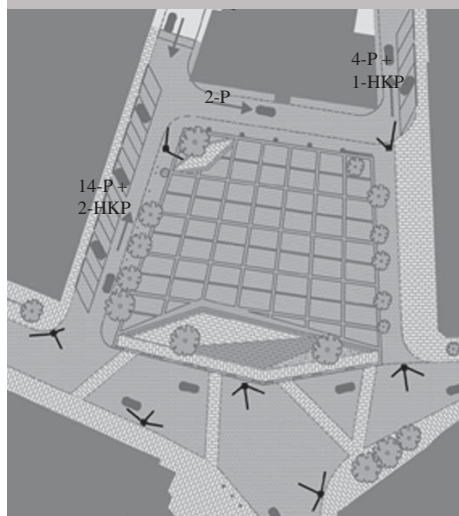
Sektion C-C, torget

Parkeringsplatser idag

Parkeringsplatser i förslaget

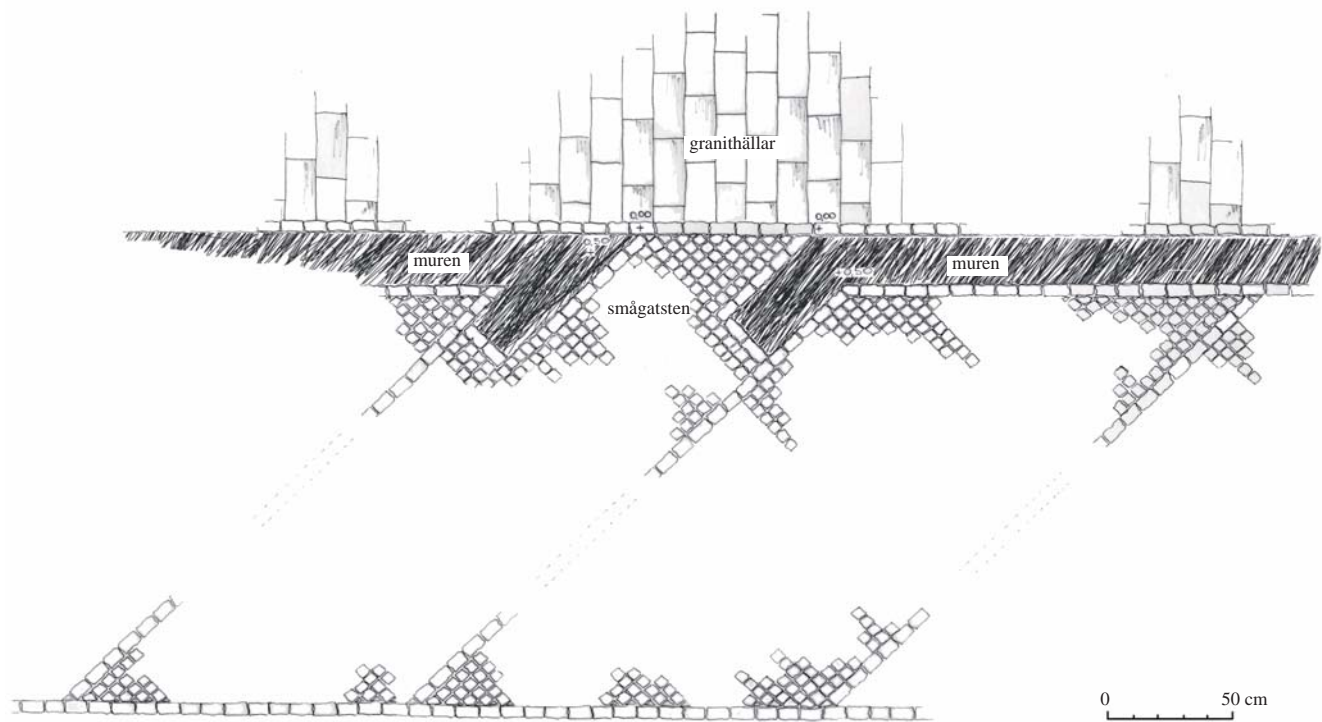

PARKERING

På ett torg som ligger så centralt borde utrymmen användas till attraktivare saker än parkeringsplatser. De tar en hel del av torgets yta och gör det mindre tilltalande. I Vetlanda vill alla kunna köra så nära som möjligt för att göra sina ärenden. För att uppnå båda de två sakerna tas parkeringen bort från torget och från den högra bilgatan. För att ersätta de borttagna parkeringarna lägger jag till så många parkeringar som det går på 'Hotellgatan', gatan vänster om torget, och även höger om stadshotellet. För att maximera antalet blir det snedparkering. Dessutom kommer handikapparkeringar (HKP) finnas på båda parkeringsytorna. Idag finns det bara en handikapparkering, som ligger på gatan höger om torget. Övrigt så finns det 51 parkeringar i området, varav 1 är HKP, detta minskas ned till 23, varav 3 är HKP.

Att antalet parkeringar kommer att minskas kommer inte bli ett problem i praktiken, tror jag. Det finns mycket bra parkeringsmöjligheter i centrala Vetlanda, bland annat ett stort parkeringshus, som används dåligt. Dessutom så är parkeringsbehovet störst på torgdagar och skillnaden där kommer inte vara speciellt stor i jämfört med idag. Som det är nu så stängs den västra vägen ('Hotellgatan') av under torgdagar och med detta minskas parkeringsplatserna med 8 platser, men i det nya förslaget kommer det inte finnas någon skillnad, det kommer vara lika många parkeringar hela tiden.

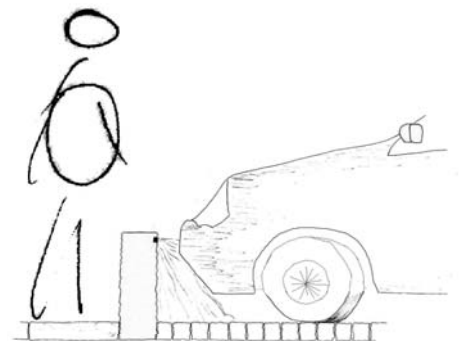
Båda snedparkeringarna kommer att markeras i beläggningen som byter färg och storlek vid kanterna för att markera. Kanterna av parkeringsytor markeras med svart storgatsten. Den saknade kantstenen ersätts med granitmur som blir avgräns-

ning mot gångytan. Den 50 centimeter höga muren kommer sättas i kortare bitar så att det finns möjlighet att kunna komma genom till gångytan. Muren fungerar även som sitttyta vid behov.

CYKELPARKERING

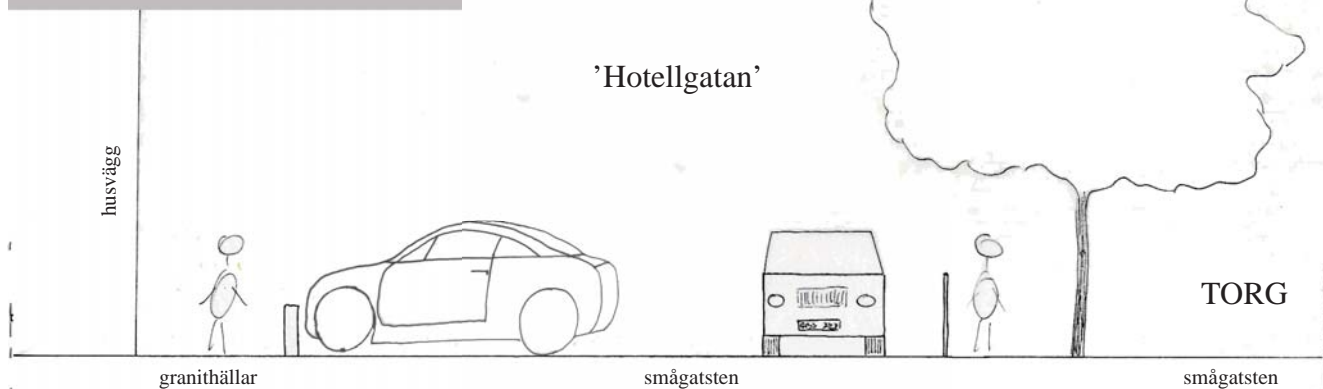
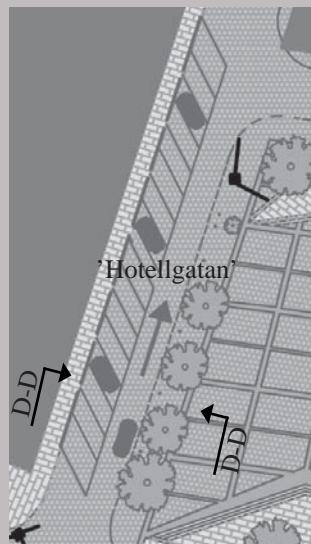
Idag finns det ingen cykelparkering på torget. Cyklister har bildat en egen plats för att ställa sina cyklar på när de besöker pubben på hotellet. Alla cyklar står fint på rad mellan två flaggstängar. Det är där jag tänker placera även den nya cykelparkeringen.

'HOTELLGATAN'

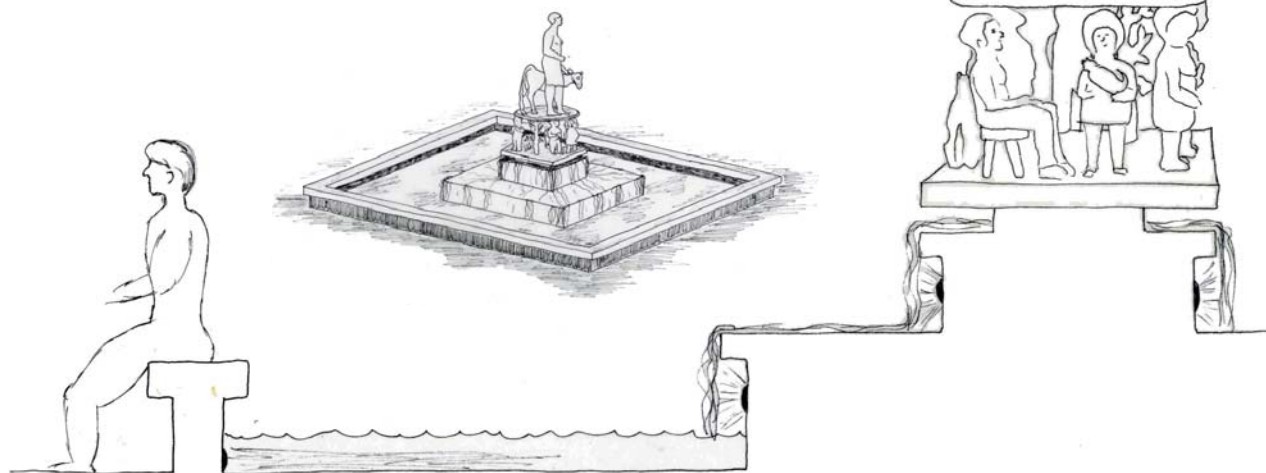
Gatan som inte har någon namn idag, men har hetat 'Hotellgata' tidigare tycker jag borde återtas. Eftersom gatan blir ensam kvar av de två sidogatorna så får den större vikt. Gatan som idag har körriktning från norr till söder kommer att ändras åt andra hållet. Längsgående parkeringar ändras om till snedparkeringar för att få plats med flera bilar än idag. Eftersom kantstenar kommer att försvinna så blir gatan också bredare och tillåter detta.

Med tanke på klimatläget är denna gata som given för parkeringar. Att den ligger i skuggan strax efter lunchen gör det till ett självklart val att inte använda detta till exempelvis uteserveringen.

FONTÄNEN

Idag så finns det en fontän med skulpturen 'Djur och människan' på torget. Vatteninslaget som enligt mig saknar identitet och är helt fel placerad blir borttagen. Däremot skulpturen som har en del historia med sig ska vara kvar, men flyttas till en plats där den syns mera. Idag är skulpturen rätt så osynlig, den syns endast när man är på torget, och de som inte vet att den ligger där lägger inte märke till den. För dem som inte kan historien säger skulpturen inget. För att rätta till allt detta så flyttas 'kalven' till området framför stadshuset där den nya fontänen kommer att befinna sig. Med detta kommer skulpturen fram även för dem som bara kör förbi. Genom att höja den från marken syns den även på håll. För att skulpturen ska få större betydelse så tycker jag att det ska sättas upp en skylt med en kortfattat historia, då kommer skulpturen troligen få större betydelse även bland andra stadsborna. Även turister har lättare att förstå varför det står en kalv mitt i centrum. För placeringen se karta sida 77 och 85.

*"Van Klingerer har sammenfattet sine erfaringer om byaktiviteter i formelen: 'En plus én er tre - mindst'. Noget hænder, fordi noget hænder, fordi noget ... etc."*¹⁶

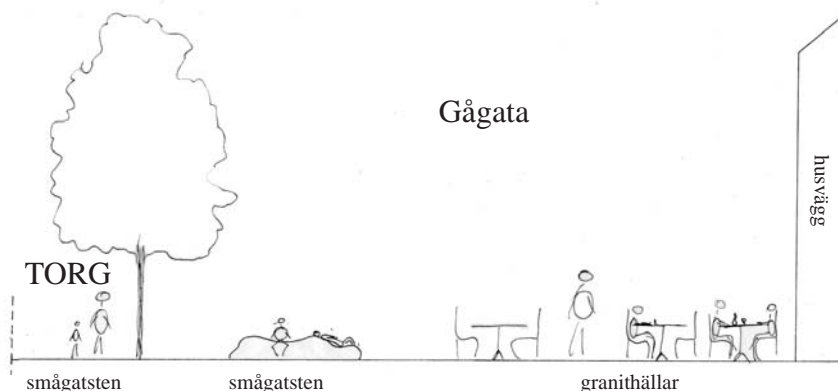
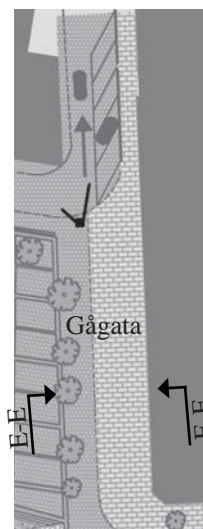
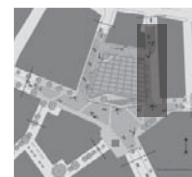
Jan Gehl

Foto: Tidningen 'Sten', 2007 nr. 3, Kristianstad

DEN NYA GÅGATAN

Gatan som idag är körbar stängs av och blir gågata. Med detta lyfts hela körytan upp till samma nivå med trottoaren och kantstenen tas bort. Gatan läggs med granithällar som bildar en sammanhängande yta. Affärerna som ligger längs gatan idag har bland annat matserveringen, som förhoppningsvis kommer utvecklas i framtiden. Tanken är att gatan ska fyllas med olika former av uteserveringar som drar dit folk. Dessutom kommer det att finnas två organiska sittkonstruktioner som bjuder in till avslapning. Gatan kan för övrigt även användas till olika typer av utställningar, framförallt på vintern - exempelvis workshop med belysning. Mera om det senare.

ÖVRIGT

STORGATAN

Den enda ändringen som jag kommer att göra utanför mitt arbetsområde jag har begränsat mig till är på Storgatan, där körytans bredd är så olika. Eftersom detta syns så tydligt i beläggningen så tycker jag att detta borde rättas till. Den gamla storgatstens beläggningens bredd borde vara den rätta bredden på Storgatan, så att hela köryta kommer att vara jämbred. Med detta kommer även vissa av parkeringarna flyttas, för att de även i fortsättningen ska ligga längs gatan. Detta innebär att det kommer finnas plats för några extra parkeringar än idag, eftersom träden försvinner in i trottoaren.

BUSSHÅLLSPLATSEN

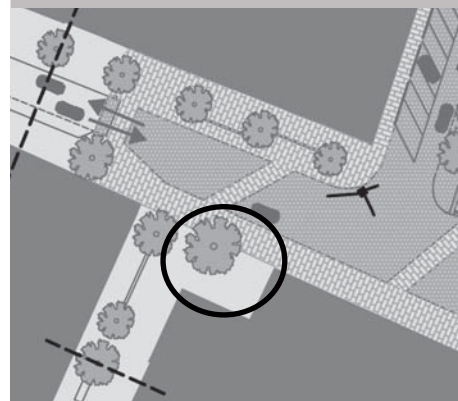
Busshållsplatsen och hörnan bakom den som idag är tråkig, mörk och nästan lite läskig har stora möjligheter. Busskur flyttas och hela hörnan rensas upp så att vådrädet kommer fram. Det är detta som det borde satsas på. Fram med trädet och lys upp det så att det i stället för den mörka hörnan kommer vara en mycket trevlig och tilltalande plats. Sittytor som finns under trädet borde lagas snarast, det ser skräpigt ut.

SLUTORD

Detta är ett vågat förslag som skulle passa mycket fint i Vetlanda. Genom att rusta upp centrum skulle staden ge ett helt nytt ansikte utåt. Med detta förslag skulle det lockas in många nyfikna som i sin tur skulle ge positiv respons för turismen i Vetlanda.

"... hvor der skabes bedre fysiske muligheder, vil udeaktiviteterne have tendens til at vokse i antal, varighed og mangfoldighed." ¹⁷

Jan Gehl

NOTER

1. Palmblad, A. och Wallberg, S., 2007
2. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 11
3. Brenner, A., 2006
4. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 5
5. Palmblad, A. och Wallberg, S., 2007
6. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 45
7. Palmblad, A. och Wallberg, S., 2007
8. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 10
9. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 40
10. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 37
11. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 38
12. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 41
13. *"Plads til alle ..."*, 2005, sid. 39
14. Gehl, J., 1987
15. Gehl, J., 1987
16. Gehl, J., 1987
17. Gehl, J., 1987

förslag

belysning i centrum!

Den tuffa sanningen!

I dagens miljö med mycket våld och övergrepp är många rädda för mörkret. Det leder till att fler väljer att stanna hemma på kvällarna i stället för att gå ut. De som vågar sig ut undviker alla mörka hörn och går sällan ensamma. Att hålla sig hemma känns tryggare än vistas utomhus.

Vad finns det för lösning på det? Finns det någon lösning? Hur ska en stad se ut på natten? Vad vill man kunna se och vad kan/ska man dölja?

*"More light is not always the solution."*¹

Christa van Santen

Att tänka på

- Att tydliggöra rummet
- Sammanhang och skala
- Orientering
- Sammanbindande element
- Atmosfär
- Identitet och status
- Marknadsföring
- Säkerhet
- Trygghet

'UPPLYSNING'

Den mörka staden ska bli ljus, med hjälp av olika typer av spännande belysningsmetoder. Belysningen är en väldigt betydelsefull del av staden, det är viktigt att man inte försöker spara in på det. Det är något alla kommer att se, uppleva och lägga märke till. Belysningen är minst lika väsentlig som utformningen på dagtid. Det tråkiga är att komma ut i nattens mörker och inte kunna uppleva någonting alls på grund av dålig belysning. Resultatet av detta blir att ingen vill komma ut på kvällar för att de ser inte någonting. Ett spännande belysningssätt ger mera liv och upplevelser till natten, dessutom glädje under den mörka delen av året.

Stadens gator leder oftast till en plats, ett avbrott till gatan eller en plats där flera gator möts. Alla platser har sitt privata karaktär och bör erbjuda på olika överraskningar.²

Målet med belysningen är att det ska kännas tryggare att gå i centrum även när det är mörkt. Det ska finnas något att fästa blicken på, små upplevelser längs vägen. Det ska även finnas möjligheter att variera belysningen beroende på t ex årstid. För att nå målet krävs det många olika typer av belysningsmetoder. Som jag har nämnt innan så finns det mycket att välja mellan. Genom mark-, punkt- och pollarbelysning skalas miljön ned till en mänsklig skala och skapar de upplevelser som behövs.

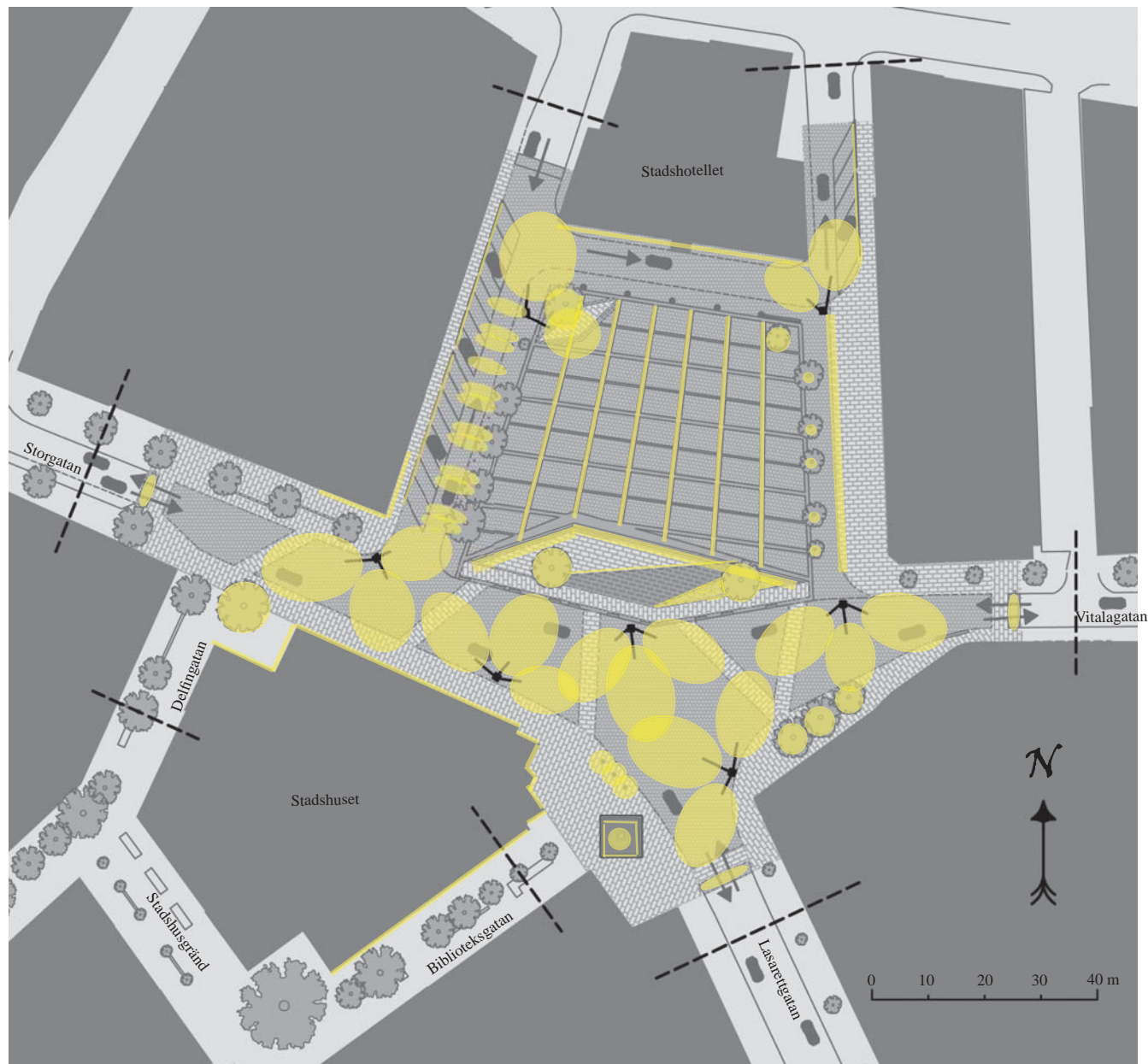
Genom referensbilder och förklarande text ska jag försöka ge er en bild av vad jag själv ser framför mig.

Förklaring till planen.....

Här ser vi en översiktskarta över belysningen i centrum. Alla gula fält är symboler för hur lamporna kommer att lysa. Jag kommer gå närmare in på varje typ senare.

BELYSNINGSFÖRSLAG ÖVER CENTRUM I VETLANDA

*"The character of the town must not be lost through the use of artificial light."*³

Christa van Santen

*"Om man gömmer sig i mörker så är man osynlig för andra människor och därmed oantastlig. Samtidigt är de som gömmer sig i mörker ett hot mot de som vistas i ljuset."*⁴

Anders Westin

ALLMÄNT OM LJUS

Utomhusbelysning har inte funnits speciellt länge. Gasbelysningen som efterträdaren till oljelampan kom till Sverige först 1845, då Göteborg fick äran som första stad i Sverige. Först i början på 1900-talet började elbelysningen användas. 1930 var året som ändrade ljusets användning rejält, orsaken var Stockholmsutställningen där en vision av framtidens stad visades. Efter detta har utomhusbelysning utvecklats otroligt mycket, både i användningen och i variationen på ljuskällor. Den stora variationen kräver mycket kunskap och fritt tänkande.⁵

Tyvärr så händer det ganska ofta att våra städer är överbelysta, det vill säga att allt är belyst så att det inte känns någon större skillnad mellan dag och natt. Detta leder till att allt flera stadsbor inte vet hur en klar himmel ser ut på natten och hur mörkt det egentligen är. Även användningen av ljuset är oftast fel. Det största problemet är oftast att belysningen är en stor ekonomisk fråga och därför ofta hamnar sist på listan.

ANVÄNDNING

Rumsuppfattningen på natten är lika viktig om inte viktigare än på dagen. Till skillnad från dagen är det ytorna som är belysta som skapar rummen. Detta ger möjligheter till att välja vad som ska synas och inte synas och bra möjlighet att gömma något man inte vill visa. Att använda rätt sorts ljus och färg på passande ställe är lika viktigt som att inte överdimensionera eller underdimensionera belysningen, rätt belysning i rätt miljö.

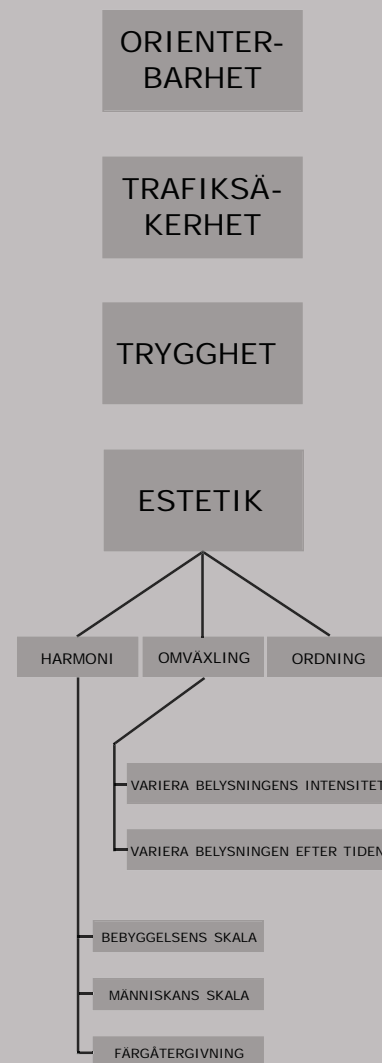
Möjligheten att kunna utnyttja egenskaper av olika material är värdefullt, som exempelvis träd och buskar samt objekt som är belysta framifrån, från sidan eller bakifrån ger olika effekter. Samt avståndet mellan ljuskällor. Ojämnhet skapar en livligare miljö och gör vägen mera intressant. En gata utan variationer blir däremot oftast långtråkig och man tappar intresset fort.

Städer behöver lite extra färglick här och där, och inte se ut som diskokula över hela staden.⁶

TRYGGHET OCH SÄKERHET

Med ljuset kan man lätt skapa ett mönster i staden, det leder till lättare orientering. Genom att belysa byggnader/broar m.m. skapas igenkännande och trygghet. Det skapar identitet vilket oftast följs av folkliv.⁷

Fasadbelysning ger reklam för byggnaden och företaget i den, och lockar människor till sig. Genom att använda olika belysningssätt kan man framhäva olika karaktärer av byggnaden. Detta kan leda till att byggnaden kommer upplevas som en skulptur eller affisch nattetid. Detta och det upplysta skyltfönster kan uppmuntra till kvällspromenader.

'Alingsås Ljusguide'

*"Kriminalitet dras till mörket och skumma platser. Men belysningen löser inga problem."*⁹

Anders Westin

*"Lika viktigt som bra ljus är bra mörker. Utomhusbelysningen ska inte tränga undan nattmörkret. Mörkret är en förutsättning för att uppleva ljus och vi behöver också variationen, växlingen mellan ljus och mörker, dag och natt."*¹⁰

Inga-Lill Cras

Trygghet och säkerhet är mycket viktiga i ljussättningssammanhang. Att kunna gå på natten utan att snubbla eller gå in i ett föremål för att man inte ser är viktigt. Alla kanter och ojämnheter i marken ska belysas upp på olika sätt, samt trappor och ramper. Allt detta för att undvika olyckor och att människorna ska känna sig säkra när de ger sig ut.⁸

Trygghet och säkerhet hänger ihop, största skillnaden är att tryggheten är mer känslomässig. Säkerheten upplevs mera som krav från statliga källor som är grunden till trygghet - känslan. En säker utemiljö leder oftast till att det känns tryggt även för trafikanter. Förutom detta är det viktigt att kunna se omgivningen, att se vem och vad som finns runtomkring en. Detta för att släppa den ständiga tanken om vad/vem finns bakom en buske/träd, i det mörka rummet. Hinner jag undan om det skulle komma någon och vart ska jag ta vägen? Dessa frågor har de flesta i sitt huvud när de går ut i mörkret ensam, ju fler man är desto tryggare känner man sig.

Viktigt att tänka på:

- UNDVIK BLÄNDANDE LJUS
- UNDVIK ALLTFÖR STARKA LJUS, KONTRASTER
- TA HÄNSYN TILL OMGIVANDE BELYSNING
- VEM LJUSSÄTTER DU FÖR; FOTGÅNGARE, CYKLISTER ELLER BILISTER
- BELYS FÖR TRAFIKANTERS SÄKERHET
- BELYS FÖR TRYGGHETENS SKULL
- FRAMHÄV DETALJER
- SKAPA VARIATION OCH SPÄNNING

I Alingsås har det under flera år gjorts olika ljusprojekt. Detta har varit ett stort framsteg för staden. Genom att ha lockat dit både turister och specialister i ämnet för att se vad som kan åstadkommas med utomhusbelysning. Alingsås är en bra förebild för många andra kommuner. Det blir allt fler som börjar inse att utomhusbelysning är viktigt och vill satsa mera just på det.

I Vetlanda finns det stora möjligheter att ge staden belysning som skulle vara ett kännetecken för Vetlanda. Att ändra belysningen i hela staden är ett mycket lång process, inget som går göra över en natt. För att uppnå detta krävs det ett genomtänkt belysningsprogram för framtiden. Belysningen innebär stora kostnader och därmed är det viktigt att det finns en grundläggande plan innan man börjar. Att ta hänsyn till platsens karaktär och att det ska finns ett helhetstänkande är självklart.

Ljusguiden över Alingsås är ett utmärkt ställe att börja på. Inte minst platsbesök skulle vara lärorikt. Idag har inte jag själv varit på plats, men vid ett fortsättning av detta projekt är det en av sakerna som borde göras.

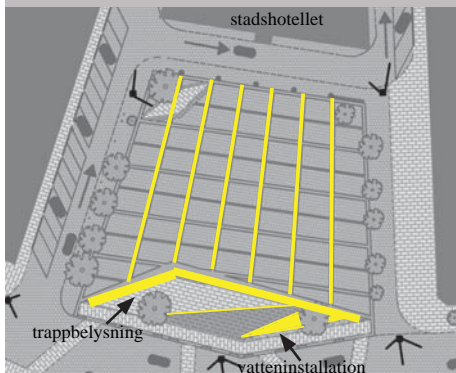
För att ta fram exakta ljustyper och armaturer som passar till området och ger de effekter som önskas krävs det mera tid och kunskap. Detta är en uppgift som kommer tas upp i projektets nästa steg. I slutet av kapitlet kommer jag att nämna de olika typer av ljuskällor, men jag kommer inte att fördjupa mig i det.

"Ju tryggare ett stadsrum verkar, desto fler människor använder det." ¹¹

Jenny Borg

"En vanlig rekommendation är att det ska gå att identifiera en person på cirka tio meters håll. Vid avståndet fyra meter är det möjligt för att alert och rörlig individ att, om det behövs, hinna fly eller vidta försvarsåtgärder." ¹²

Jenny Borg

Referensbilden som är från torget i Ludenscheid i Tyskland är linjerna likadana med jämna mellanrum och samma längd. Det enda som skiljer de åt är färgen. En fräck lösning som gör att torget syns mera på natten.

Foto: privararkiv, Ohlin, Anders, Ludenscheid, 2007

TORGET OCH 'SÄNKAN'

Den öppna torgytan som idag försvinner i mörkret ska lyftas fram med en spännande markbelysning. En del av torgets mönster kommer att framhävas även på natten. För att få lite liv i ytan kommer belysningen vara varierande i styrka, avstånd och även färger. Belysningen kommer vara infälld i marken längs linjerna som bildas av markmaterialet, linjerna går mot hotellet för att framhäva dagens markbeläggning och Stadshotellet som borde synas mer än det gör idag. Hotellet som var ett mycket viktig och vackert inslag vid torget under 1800- och början på 1900-talet.

Belysningen kommer ligga under en körbar smal glasskiva som har samma höjd som övrig beläggning på torget. För mera spänning kommer linjerna skilja sig från varandra något. I början och på slutet av linjerna, det vill säga närmast hotellet och 'Sänkan' är ljuset starkare och i mitten svagare eller försvinner helt bit vis. De mörka bitarna kommer inte ligga i fas med varandra, så undviks att det bildas en mörk linje tvärs över torget. Färgen på linjerna kommer vara bytbara från linje till linje beroende på önskemål, vid olika tillfällen.

För att inte bli påverkad av andras åsikter om belysningen valde jag att börja med att själv komma fram till vad jag ville uppnå och hur det skulle se ut. Först därefter när jag hade en blid framför mig tog jag kontakt med Anders Ohlin på Ljusgruppen i Malmö (nu - regionchef/key account manager på Atelje Lyktan i Malmö) och Anders Hult (belysnings ansvarig på kommunen) på Vetlanda kommun för en närmare diskussion. Samtalen som var mycket givande och lärorika ledde till små förändringar.

Efter färdigställandet läste jag slutligen 'Alingsås ljusguide'. Där upptäckte jag att många av sakerna stämde överens med deras åsikter och att jag hade tänkt på det mesta. Bland annat nämns det hur betydande det är att framhäva torget som ett rum. För att uppnå detta bör man tydliggöra dess form, riktning, golv och väggar.

Där fick jag en tankeställare, hade jag uppnått det? Ja, det hade jag, markering av torgets golv och riktning åstadkoms genom att framhäva linjerna i beläggningen. Torgets väggar och form markeras genom träd och fasadbelysning. Detta kommer jag ta upp lite senare i arbetet.

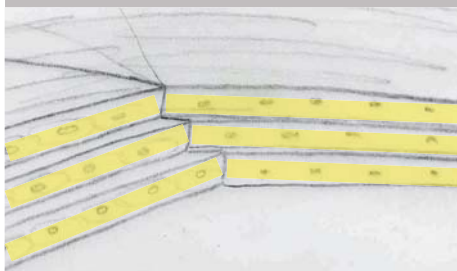
De gula linjerna illustrerar belysningen på torget och på hotellets fasad.

För ytterliggare belysning finns det två områden på torget som ska belysas, scenen och den nedsänkta samlingsytan - 'Sänkan'. Scenen får en lite svag belysning för att inte ta över markbelysningen, den ska upplevas svagt svävande över marken. Det räcker med att lysa upp trappor på scenen lite svagt. Samtidigt så kommer det behövas starkare belysning vid uppträdande. För detta kommer det finnas möjlighet att använda stolpbelysningen som ligger i närheten och har en av sina armar över scenen. Meningen är inte att denna skall vara på hela tiden - bara vid uppträdanden. Som i sin tur innebär

*"Ljussättningen bör betona torget eller platsen som ett rum och framhäva dess form och riktning. Ett bra sätt är att belysa stadsrummets golv och väggar, det vill säga markbeläggningen och de fasader, träd etc. som ramar in platsen eller torget."*¹³

Foto: Vägverket, "Skvallertorget i Norrköping", 2004, Borlänge

Trapp belysning

att den ska vara enkel att sätta på.

'Sänkan' som är mäst betydelsefull av hela gestaltningen är viktig att inte överbelysa, småskaligheten ska finnas kvar. För att markera rummets kanter blir trappstegen upplysta med belysningen som blir infälld i trappstegen. Dessutom kommer vatteninstallationen få en markbelysning som är infälld vid varje vattenstråle som syns tydligt när vattnet är igång. Stänger man av vattnet blir det vanlig markbelysning som ger lite mera liv åt ytan.

Eftersom stolpbelysningen försvinner på torget så behövs det någon typ av belysning för handlarna. Detta kan man lösa genom att det finns strömuttag i torgets hörnor så att alla som vill ha ljus har möjlighet att kunna fixa det. Detta ska såklart passas in i övrig gestaltning, infällda i utplacerad granitmur eller i marken.

Dagens julbelysning anpassas till den nya ljussättningen. En del av den nya belysningen går att reglera exempelvis, vid olika högtider, som jul.

Torget öppna yta och nya gågatan ger möjligheter för olika ljusinstallationer. Mitt förslag är att utveckla en tradition till elever i Vetlanda att varje år ge dem möjlighet att göra en workshop - en ljusinstallation. Detta skulle troligen bli mycket uppskattat av både eleverna och boende i kommunen. En ny möjlighet att locka dit folk från grannkommunerna. Vid behov finns det möjlighet att stänga av övrig belysning på torget. Detta kunde vara ett projekt som kunde stå kvar under längre tid, exempelvis under vinterhalvåret. Oftast så underskattar man barnens kreativitet, det finns så mycket att hämta från dem. Vid en succé finns det möjligheter för vidareutveckling

POLLARBELYSNING

Pollarbelysning är ett belysningssätt som känns väldigt tråkigt och traditionellt, men det finns möjligheter att skoja till det även här. Det har tillkommit olika typer av spännande pollare. För att behålla småskaligheten är den typen av belysning passande.

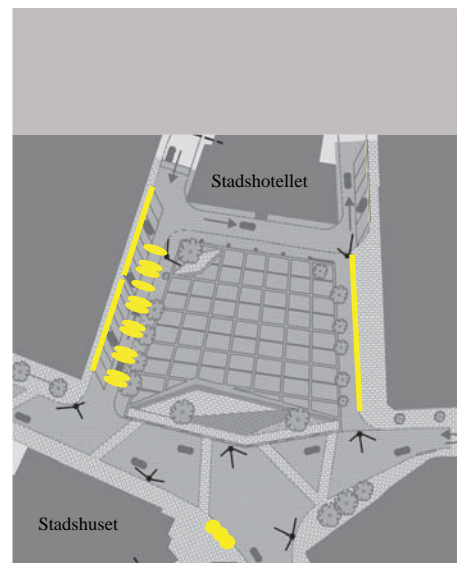
Det är gatorna öster och väster om torget som kommer att få den typen av belysningen. Två gator som har olika funktioner och utseende kommer att se olika ut även på natten.

GÅGATAN

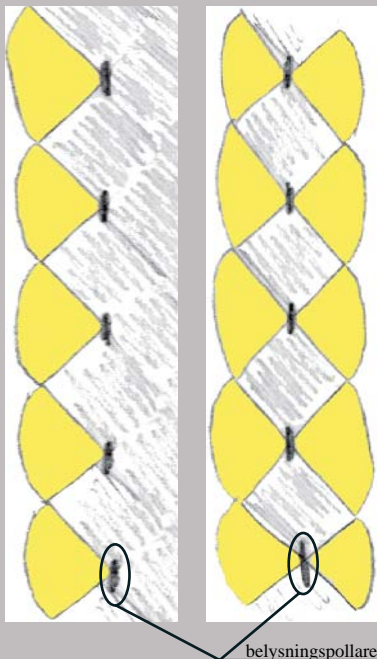
I *'Alingsås Ljusguide'* har man tagit upp frågan om spilljuset från skyltfönstrerna. Det nämns att i många fall kan spilljuset vara tillräckligt för att golvet i stadsrummet ska synas. Detta är ett resonemang som jag håller fullständigt med. Varför ska man lägga extra pengar på någonting som man kan klara sig utan?

I många andra städer ger skyltfönstrerna mycket ljus och kompletterande gatubelysning behövs inte. Så klart ska man räkna med gatans bredd. Närmare om skyltfönstrerna lite senare i arbetet.

De 35 cm höga pollarna ger känslan av att man svävar över marken när man går där. Belysningen gör att markbeläggningen syns tydligt, det i sin tur gör att det känns tryggare att gå där. Ljuset är inte bländande och ljusets styrka kan varieras beroende på vilka lampor man använder. Dessutom finns det möjligheten att välja mellan pollarna som har belysning

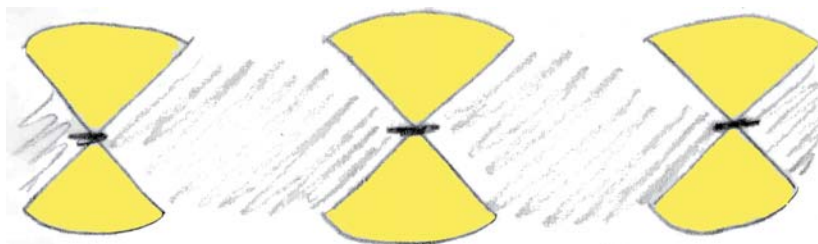
MP 260 Minipollare, Ljusgruppen i Malmö.

Den vänstra skissen visar ljusmönster på enkelsidig belysning där den mörka sidan får spilljus från skyltfönster. Den högra skissen visar mönster på dubbelsidig belysning. Här bildas mörka skuggor mellan stolparna.

bara på ena sidan eller på både sidor. I detta fall så borde det räcka med en enkelsidig belysning, som lyser mot torget. Övrig gata blir markerad av spilljus från skyltfönstren.

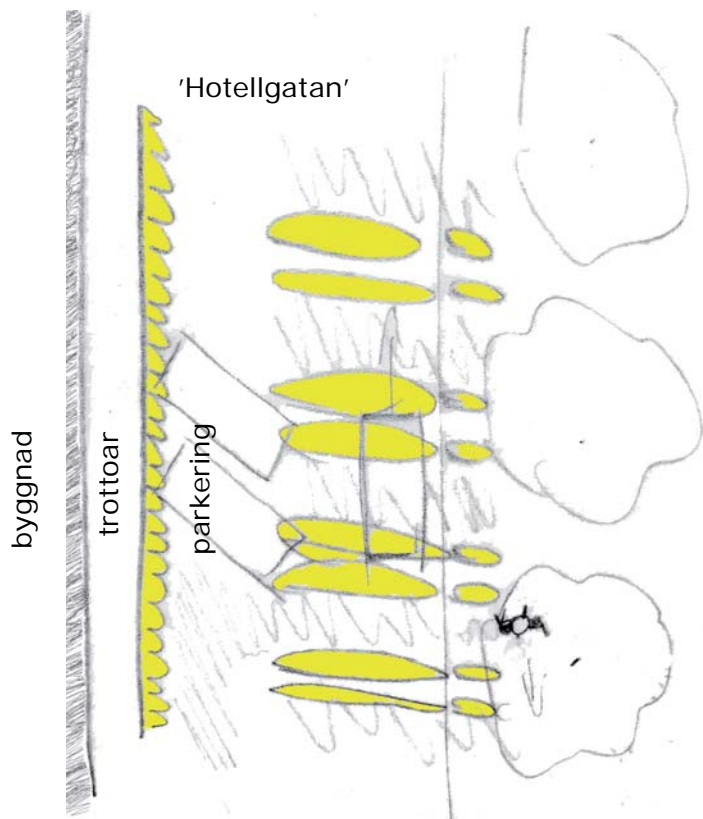
Beroende på vilket avstånd man sätter pollarna med kan man få olika mönster och upplevelser. För att kunna variera detta i vardagen så kan man sätta pollarna tätt och sedan göra det möjligt att släcka varannan, så får man ett annat mönster. Detta skapar en varierande miljö. Pollarna är även bra på att använda till att sitta på, på dagtid.

'HOTELLGATAN'

Denna gata kommer ha två typer av belysning. Förutom pollarbelysningen kommer det även finnas en liten markeringsbelysning vid parkeringen. Detta för att förtydliga var muren börjar för att slippa påkörning av muren.

Pollarbelysningen står till höger om gatan och fungerar förutom belysningen även som påkörningsskydd för träden. Pollarna lyser upp hela körbanan och en liten bit mot trädet för att gående ska ha ett säkert ställe att gå på. Det är viktigt att denna belysningen inte kommer in för långt in på torget så att den börjar arbeta mot torgets markbelysning.

Fontellare

Som jag har nämnt innan finns det kvar 3 stycken fontellare i Vetlanda. Jag tycker att det är viktigt att sätta belysning i dem som det var från början när de väl togs till användning. De gula fälten kommer att ge ett mycket fint och tydligt ljus som syns från långt håll.

TORG

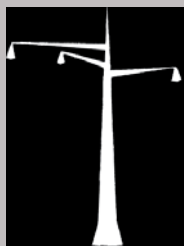

Pollarna står inte tätt och har ganska smala ljusstrålar som innebär att ljuset har små mellanrum. Det är ännu en sak för upplevelser, ett ljusspel som går längs hela gatan.

Här ser vi LED-belysning som en svag markerande linje på muren. Det är detta jag har tänkt mig längs parkeringen.

Foto: www.idalarnmark.se/frode.htm
(2007-11-15)

Alla stolpar har upp till 3 armar med olika längder och ligger på olika höjder. De är av svartmålat stål och har viss genomskinlighet via hål som finns på 'benen'.

STOLPBELYSNING

Efter flera försök att klara hela ytan utan stolpbelysning fick jag till slut ge mig och se sanningen i öga att det inte går att undvika. Att belysningen över vägen är oundvikbar beror delvis på ökad trafikintensitet i samhället.¹⁴ Det är viktigt att trafikanter som rör sig på samma yta ser varandra.

Stolpbelysningen jag använder kommer ha även en annan funktion, nämligen att markera för bilister var de inte får köra och dessutom ska de vara rejäla skulpturer i sig själv. Det är viktigt att stolparna smälter in i området och är välplacerade med tanke på avgränsningen i samband med att hela ytan blir upplyst. Inga vanliga tråkiga stolpar som man ser överallt.

Stolparna kommer vara originella, specialtillverkade, 12 meter höga och ha mellan 2-3 armar var. Armarna sätts på olika höjder och varierar i längd beroende på var belysningen behövs. Cirklar på planen till vänster visar symboliskt hur belysningen är fördelad mellan stolparna.

Om vi återgår till 'Alingsås Ljusguiden' så skriver de så här om stolpbelysning för blandtrafikanter:

*"Ju lägre hastighet desto starkare bör betoningen på rums-
skapande ljus vara. Stolpbelysning bör inte vara högre än 6
meter."*¹⁵

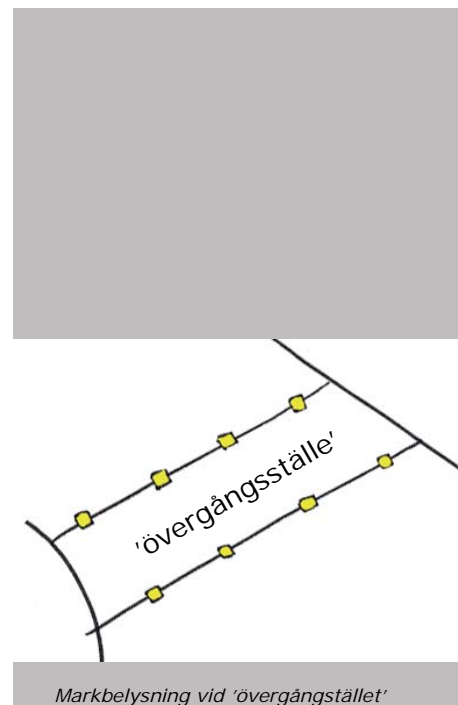
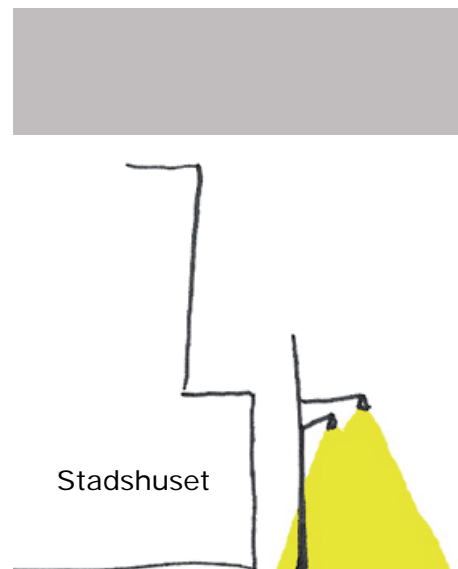
Det finns ju sanning i det. Att inte ha belysningen för högt uppe har sina fördelar, speciellt när man vill uppnå ljussättningen på människans villkor. Samtidig genom att sätta ljuskällor på olika höjder kan man uppnå djup och variation i belysningen. I det fallet tror inte jag att det gör något om vissa av ljuskällorna står högre än 6 meter. I mitt förslag står ljuskällorna mellan 5 och 8 meter från marken. Alla armar på stolpen har olika höjd för att skapa variationen jag är ute efter.

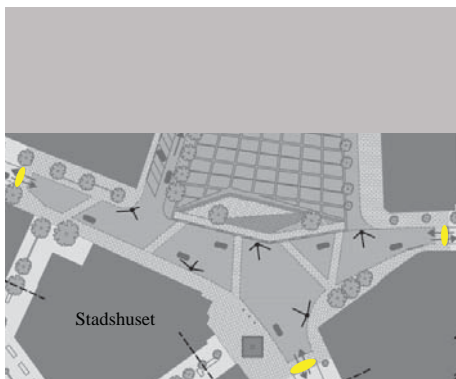
Ett annat påstående från Ljusguiden lyder så här:

*"Ljuskällor på stolpe bör inte placeras högre än under byggnadens takfot."*¹⁶

Detta är jag fullständigt enig i. Att sätta lampor högre än takfoten får byggnaderna att sjunka ihop och gatan kommer upplevas enormt stor, som en motorväg. Att själva stolpen är högre än takfoten spelar ingen roll så länge ljuskällorna inte hänger på toppen av stolpen.

'Övergångsställen' som på dagtid syns tydligt genom beläggningen som skiljer sig mot övrig köryta. Det är viktigt att visa fram skillnaden även på natten. För den svaga gruppen - rörelsehindrade, synsvaga, äldre etc - som oftast visar mera osäkerhet är det betydande att kunna känna sig säker även på natten. Därför kommer dessa markeras med en svag belysning som är infälld i marken längs stråket.

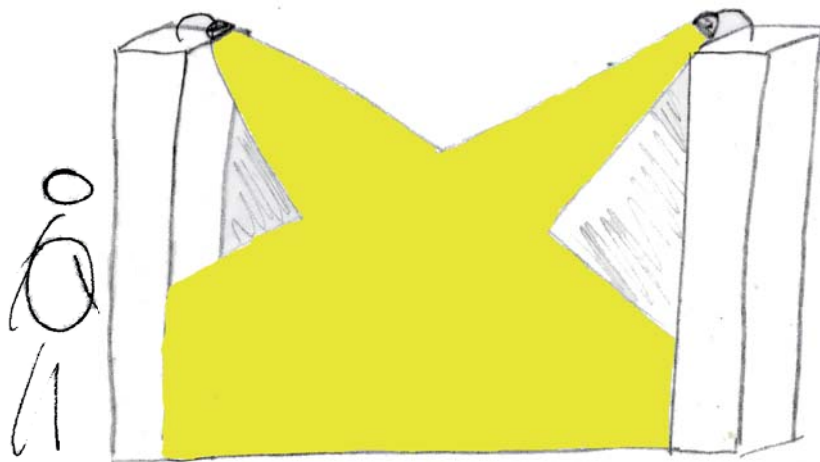

'INFART'

Alla infarter är upplysta för att tydliggöra att nu kommer det hända någonting annat, se upp! Belysningen kommer att sitta på de höga granitstolparna som står på var sin sida om infarten. Ljuset kommer att riktas uppifrån och ned så att hela infarten är upplyst.

Genom att ställa lamporna ovanpå pelarna undviks att de blir påkörda, dessutom kommer de inte förstöra intrycket som pelarna ska ge. Lamporna som är små kommer nästan försvinna brevid pelarna på dagtid, men träder fram när mörkret faller.

Den norra infarten som har lite annan utformning, inga pelare, får en annan typ av belysning. Eftersom infarten inte ligger nära torget så tycker jag att den stolpbelysningen som finns i närheten är tillräcklig för att lysa upp även den delen.

TRÄDBELYSNING

Tyvärr så är det oftast så att vegetationen försvinner i nattens mörker. Varför ska man belysa träd och även annan typ av vegetation har jag pratat om tidigare. Genom att belysa träden är de inte osynliga längre, i stället träder de fram och visar upp hakan - vi är viktiga!

Växter ger även olika mönster och fin skugga med sitt bladverk och växtsätt. Beroende på hur man belyser växter ger de olika effekter.

Upplysta träd är mycket givande för miljön på natten. Det skapar upplevelser som är väldigt värdefulla och viktiga, speciellt på natten. Belysa trädkronor ger olika typer av effekt beroende på årstiden. När träden har löv kommer ljuset att reflekteras mot marken och kronan får ett intressant mönster. Med lite vind bildas häftiga skuggor på marken. På vintern när träden är kala uppträder den vackra kronsiluetten som syns från håll.

Genom att använda olika färger på belysningen skapas mera liv och variationer på torget. Dessutom kan man markera en viss tidpunkt med en viss färg, som till exempel julen med röd. Till dessa högtider kan man även använda en annan typ av belysning - trädsiluetten markeras med ljusslingor.

På planen till höger finns det två olika storlekar på cirklar. De stora markerar träden där hela kronan blir upplyst och de små cirklarna visar träden vilka får belysning bara på stammen. Dessa stammar får belysningen från gågatans håll för att ge mera ljus och trivsamt till ytan. Raden markerar även gränsen mellan torget och gågatan, som är flytande under dagtid.

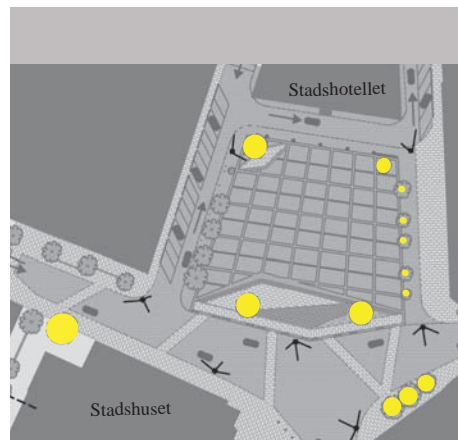
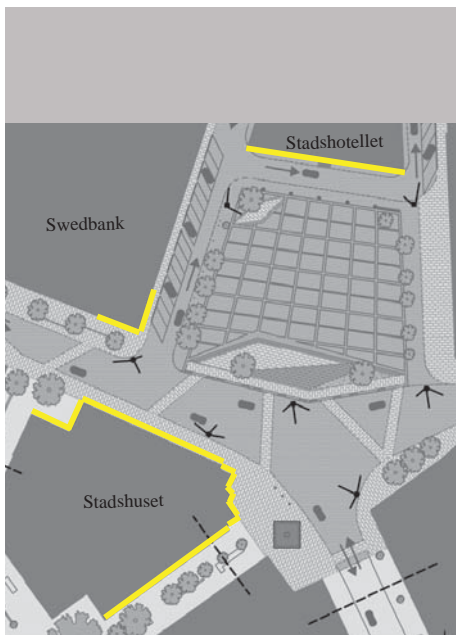

Foto: www.tindradesign.nu/belysning/ljussioder (2007-08-14)

Bibliotekstorget i Vetlanda

FASADBELYSNING

Genom att lysa upp fasader skapas det mera igenkännande, rummet får väggar och flera spännande upplevelser. Oftast ger det enklaste sättet bästa resultat. Det ska inte krånglas till med flera olika typer av belysning eller rörliga ljusstrålar. Så länge man gör det på rätt sätt så behövs inte det. Det hela ska samspela med resten av utomhusbelysningen. Det är viktigt att tänka på vilka mål man har med fasadbelysningen och att det inte bländar de människor som befinner sig i huset.

För mer information återgår jag till '*Alingsås ljusguide*'. Jag vill veta vilka olika typer av ljus, man kan åstadkomma genom att sätta ljuskällor på olika sätt. Där får jag veta att:

"När ljuskällorna placeras på fasaden ... bildas ett s k släpljus, som ofta modellerar ytan och detaljer på ett mjukt och nyanserat sätt.

*Strålkastarbelysning placerad på distans ger lätt slagskuggor och en stämning av teaterkuliss."*¹⁷

Vill man framhäva fasadens form, mönster och linjer förutser jag att man använder ljuskällor på fasaden för att skapa släpljus på dessa ytor. I belysningsförslaget som jag har tagit fram är det viktigt att byggnaderna inte tar över för mycket. Det är fortfarande markbelysningen som kommer i första hand.

Kring torget finns det två stycken hus som är viktiga att belysa, Stadshotellet och Stadshuset. De står på var sin sida av torget och kommer att bilda två viktiga väggar. Dessutom tycker jag att hörnan på Swedbankhuset borde markeras. Det är ett gammalt fint hus som borde träda fram lite mera än det gör idag.

HOTELLET

Namnskylten som finns där idag behålls, men färgen på den sista bokstaven borde ändras från gul till grön som de andra är. Ett antal ljuskällor med liten vinkel placeras mellan fönstren. Med detta framhävs de vertikala linjerna och huset förlängs något. Den nedåtriktade belysningen lyser även upp en del av taket på utbyggnaden. För att tydliggöra husets former markeras kanten på taket med en smal ljuslinje. Övrigt tak får släppljus som når halva taket, för att slippa alla parabolantennor som är för dominerande annars. Detta görs genom ljuskällorna som är satta på takets kant och är riktade uppåt. Dessutom läggs en smal horisontell linje på framkanten av utbyggnadens tak.

Den välplacerade och genomtänkta belysningen kommer inte att ta över den övriga belysningen i området. Hotellet är ett avslutande mål på torget som blickarna leds till.

STADSHUSET

Idag försvinner stadshusets mörka väggar helt i natten. Den speciella arkitekturen ger bra förutsättningar till belysning. Huset som är båtformat, borde även framhävas som sådan, svävande över 'vattenytan'. Tornet som sticker upp mot himlen och ingången som är viktig att komma ihåg.

Christa van Santen tar upp i sin bok *'Light zone city - Light planning in the urban context'* lite kort om att belysa mörka

Foto: privatarkiv av Ohlin, Anders

*"Dark-coloured walls do not always help to create a pleasant atmosphere. But when all the exterior walls of buildings are lit up, it creates an unreal feeling of space, in contrast to the sky."*¹⁸

Christa van Santen

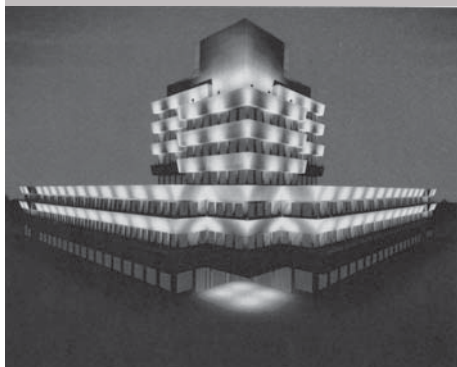

Foto: Vetlanda Kommun arkiv

"To make a tall building appear relatively uniform when seen from the standpoint of a person, it is necessary to illuminate the highest part more intensively than the bottom. ...

*The lights must not be placed at that height, because there are no shadows in situations where people are looking directly along the path of the light. Only the combination of light and dark sections allows forms to be shown to their best advantage."*¹⁹

Christa van Santen

fasader. Att materialet, färg och struktur spelar stor roll för ljusets reflekterande har jag nämnt innan. Christa van Santen skriver att det är inte alltid mörkfärgade väggar som ger oss en behaglig atmosfär, men det finns tillfällen där det passar mycket bra in.²⁰

Efter att från flera olika källor läst samma sak - att mörka väggar är svåra att belysa - börjar funderingarna komma upp. Dessutom nämner hon att det inte finns någon mening i att belysa mörka väggar för att de absorberar mera ljus än vad ljusa väggar gör. Här blir jag lite förvirrad, två påståenden som är något olika. Vilket är rätt? Går det att belysa stadshuset överhuvudtaget? Hur skulle resultatet bli? Kommer man få fram formen på huset? Det finns flera frågor som jag inte riktigt kan svara på, men ändå så tror jag att detta kommer

att fungera. En viktig sak som borde göras är provbelysning innan man sätter upp det permanent. Då kan man se klart hur resultatet blir och göra eventuella förändringar.

Jag har fått en belysningskiss av Anders Hult från Vetlanda kommun, som är ett mycket fint förslag. Det syns tydligt att det har tagits vara på förutsättningar som finns. Eftersom mina egna tankar ligger åt samma håll så har jag valt att inte göra något annat förslag.

SWEDBANK Huset

Den fina sekelskifteshuset som försvinner helt på natten är viktigt att ta fram. Hörnet som syns från alla håll kommer i tillsammans med Stadshuset spela en viktig roll för orienteringen på nattetid.

*"I stället för ljusskyltar bör man i första hand satsa på fasadbelysning, för att framhäva gaturummets väggar."*²¹

Jag har valt att belysa hörnet på huset och inte resten med hänsyn till andra belysningsobjekt i närheten. Dessutom är det viktigt att ta beslut över vad som är målet. Genom att belysa husets hörn kommer den fina arkitekturen att träda fram även på natten, men ändå inte bli för mycket tillsammans med allt annat.

Alla fasadbelysningar borde provbelysas. Fasadens färg och material har stor betydelse för belysningens styrka. Ljusa fasader kräver mindre ljus och tvärt om. Stadshuset som har en mycket mörk fasad behöver starkare belysning och Swedbank huset med en betydligt ljusare fasad svagare belysning.

Foto: www.byggelbrunooberg.com/13.html (2007-08-14)

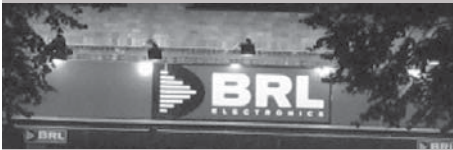
*"Endast skyltar med fast sken bedöms som lämpliga. I allmänhet är utifrån belysta skyltar att rekommendera framför ljuslådor, men bländningen måste beaktas. Ofta ger ljuset från gatuarmaturer och skyltfönster tillräcklig belysning. Skyltar i fönster kan ersätta skyltar på fasad och får då automatiskt belysning."*²²

SKYLTFÖNSTER OCH REKLAMSKYLTA

Som jag nämnde tidigare är belysning i skyltfönster väldigt viktigt för en stad, detsamma gäller reklamskyltar. Skyltfönstren är och ska vara en del av stadsbelysning. I en storstad ger dessa stor del av trottoarbelysningen och i vissa fall så behövs det inte kompletterande belysning. Ljusstyrkan i fönsterna är mycket viktigt.

Tidigare tog jag upp dåliga exempel med dålig och i vissa fall ingen belysning. Då får gatan ett mycket tråkigt utseende, det händer inget på vägen. Det finns inget att titta på, det innebär att folk inte stannar upp och oftast väljer de en annan väg för att få lite händelser längs vägen och kunna fönstershoppa. Till höger ser vi två bra exempel på skyltfönster i Vetlanda. Den övre bilden är från Biblioteksgatan och den nedre är Handelsbanken i Stadshuset på Storgatan. I båda fallen är de tillräckligt upplysta. Som man kan se på bilderna lysas även en del av gångytan upp.

När man pratar om skyltar så finns det så många olika typer av dem. För det första så tycker jag att det ska finnas begränsningar på hur en skylt ska se ut, hur stora/små de får vara. För det andra finns det många olika sätt att belysa skyltar, både färg och utseende mässigt. Men det viktigaste är ändå styrkan på belysningen. Det händer att man blir bländad av en reklamskylt - vad är meningen då med skylten när du inte ens kan titta på den? Eller tvärt om, när du måste anstränga dig för att kunna se vad som står på den. Till höger finns två bra exemplar på reklamskyltar. Den övre är tagen vid torget och den nedre på Biblioteksgatan. Se även citatet på förra sidan.

FONTÄNEN

Kalven som placeras framför stadshuset tillsammans med den nya fontänen ska lysas upp med strålkastare nerifrån. Övrigt kommer vattenfallen i fontänen belysas och även hela botten kommer förslagsvis få smala ljusstrålar som sticker ut från kanten och samlas i mitten.

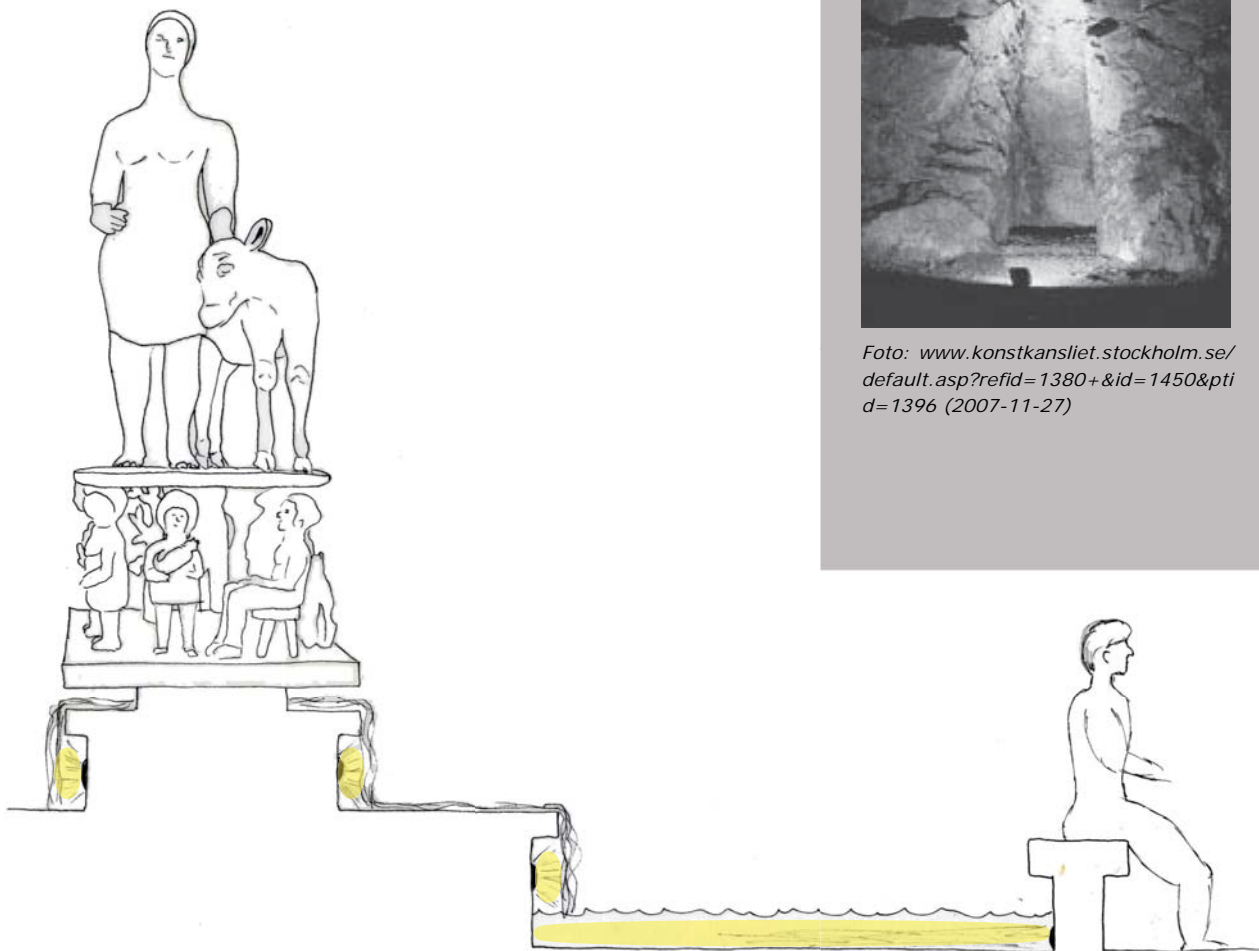

Foto: www.konstkansliet.stockholm.se/default.asp?refid=1380+&id=1450&ptid=1396 (2007-11-27)

LJUSKÄLLOR: Glödlampor

VANLIGA GLÖDLAMPOR

Färgåtergivning: mkt god
Ljufärg: varmtonad
Livslängd: mkt kort 1000 h
Användning: kulturhistoriskt värdefulla miljöer

HALOGENLAMPOR

Färgåtergivning: mkt god
Ljufärg: varmvit
Livslängd: mkt kort 3000 h
Användning: trafiksignaler, strålkastare

Urladdningslampor

KVICKSILVERLAMPOR

Färgåtergivning: medelmåttlig
Ljufärg: varmvit-vit (gröna och blå färger)
Livslängd: lång 16 000 h
Användning: parker, trädgårdar, vatten

HÖGTRYCKSNATRIUMLAMPOR

Färgåtergivning: dålig
Ljufärg: varmgul
Livslängd: lång 16 000 h
Användning: gatu- och vägbelysning

METALLHALOGENLAMPOR

Färgåtergivning: mkt bra
Ljufärg: varmvit (lik dagsljus)
Livslängd: medel 9-12 000 h
Användning: fasadbelysning, miljöer med krav på färgåtergivning

LÅGTRYCKSNATRIUMLAMPOR

Färgåtergivning: dålig
Ljufärg: gul
Livslängd: lång 12 000 h
Användning: så lite som möjligt

KOMPAKTLYSRÖR/LÄGENERGILAMPOR

Färgåtergivning: medel till god
Ljufärg: varmtonad vit
Livslängd: medel 8-12 000 h
Användning: gatubelysning

WHITE SON

Färgåtergivning: mkt bra
Ljufärg: varmtonad
Livslängd: medel 10 000 h
Användning: parker, gatubelysning, idrottsanläggningar

Induktionslampor

Färgåtergivning: god
Ljufärg: varmtonad vit
Livslängd: mkt lång 60 000 h
Användning: trafiksignaler, korsningar, övergångsställen, ljusskyltar

Lysdioder/LED (Light Emitting Diodes)

Ljufärg: grön, gul, röd, vit
Livslängd: mkt lång 50-100 000 h
Användning: trafiksignaler, korsningar, övergångsställen, ljusskyltar

Ur: 'Alingsås Ljusguide'

SLUTORD

För övrigt så borde det i andra delar av centrum användas fler olika typer av belysning, bibliotekstorget är en bra början. Mera av småskalig belysning och våga visa upp det som finns i staden, göm det inte. Det behövs flera upplevelser hela vägen runt omkring i stan, men speciellt i centrum. Alla stolpbelysningar som har hamnat i träden ger ju en annan typ av upplevelse, men det tar även bort mycket av belysningen som de borde ge och gatorna blir mörka, som exempelvis Delfingatan. Detta borde ses över och tas ett beslut om att man ska flytta stolparna eller komplettera ljuset på annat sätt. Det går åt för mycket energi för att belysa trädkronor inifrån.

Storgatan som är väldigt mörk på norra sidan måste lysas upp. En bra början skulle vara skyltfönstren - mera belysning där ger en ljusare gata.

Belysningen som ger mycket till vår vardag är viktigt att hålla i gott skick. Att kunna gå i områden som har bra och spännande belysning ger mera glädje och lycka. Att vistas ute på kvällarna och njuta av det staden har att erbjuda är ett nöje som många uppskattar.

Det är viktigt att man behåller torget som ett sammanhängande område och att det ska synas tydligt både när man kommer dit och lämnar området, för då börjar något annat.

NOTER

1. Santen, C., 2006
2. Santen, C., 2006
3. Santen, C., 2006
4. Westin, A., 1996
5. Borg, J., 1999
6. Santen, C., 2006
7. Borg, J., 1999
8. Westin, A., 1996
9. Westin, A., 1996
10. Cras, I., 1994
11. Borg, J., 1999
12. Borg, J., 1999
13. *"Alingsås ...", 2004*
14. Santen, C., 2006
15. *"Alingsås ...", 2004*
16. *"Alingsås ...", 2004*
17. *"Alingsås ...", 2004*
18. Santen, C., 2006
19. Santen, C., 2006
20. Santen, C., 2006
21. *"Alingsås ...", 2004*
22. *"Alingsås ...", 2004*

reflektioner

Livet är fullt av mot och medgångar, det är det som gör livet underbart att leva. Motgångar likaväl som medgångar gör att man utvecklas och växer som människa.

Har jag lyckats eller inte? Har jag uppnått mina mål? Vilka ändringar har jag gjort? Har jag lärt något?

Målet med detta kapitel är att reflektera över projektets olika stadier, att titta lite närmare på vilka tankar som ligger till grund för mina beslut.

REFLEKTIONER

Vad har jag gjort egentligen? Vad handlar arbete om? Har jag uppnått mina mål? Är jag nöjd med slutresultatet? Ställer vi frågor så får vi också svaren. Precis detta ska jag försöka göra nu genom att svara på några av frågorna ur arbetet och resonera kring dem.

Ett arbete som avslutas med ett gestaltungsförslag innehåller både teori och praktik. Teorin använder jag som underlag och hjälp på väg till målet. Praktiken som innebär både fysiska exemplar från verkligheten och själva framtagandet av förslaget går hand i hand med teorin.

I början av arbetet hade jag förhoppningar att hitta en del användbar information genom att kolla upp historien kring platsen. Det är klart att jag fick fram lite information, men inte alls som jag hade hoppats på. Hittade jag något alls? Det gjorde jag. Här är några punkter:

- Torghandel sedan 1000 år tillbaka – central plats – samt folksamling
- En gammal landsvägskorsning
- Gatstens beläggning är från lokal tillverkare som är nedlagd
- Svaret på varför det står en kalv på torget och
- Historien bakom fontellare

Dessa har jag haft med mig under hela arbetet och tagit hänsyn till. Genom att behålla/återskapa de olika delarna har varit en viktig del av gestaltningen. Fontellare, kalvstatyn och gatsten har jag behållit i förslaget. Torghandel som har varit en viktig del under längre period och viktig samlingsplats för

människor är ett måste även i framtiden. Genom att göra torget mera attraktivt och skapa möjligheter för flera aktiviteter är bra förutsättningar och dragkraft för folksamling.

Vetlanda som alltid har haft en väl trafikerad vägkorsning mitt i smeten skulle vara naken utan det. Med hänsyn tagen till dagens samhälle ser jag trots allt möjligheten att kunna behålla den känslan. Även om farten sänks och miljön är inte anpassad efter bilisterna längre så är det fortfarande en viktig vägkorsning, men nu får bilister, gående och cyklister samsas.

När man ska omgestalta miljön är oerhört viktigt att lära känna den som det är idag. I bild och text har jag tagit fram en överblick hur det ser ut genom mina ögon. För att kunna gå vidare analyserade jag informationen och fick fram det positiva och negativa som blev grunden för kommande förslag.

Det kan vara svårt att låta bli att lyssna på alla som vill hjälpa till och komma med förslag kring ens arbete. Efter att fått höra flertal olika önskemål och förslag var jag rädd för att fastna i deras tankar. Genom att besöka olika fysiska miljöer lyckades jag bli inspirerad och få nya tankar för mitt förslag. Mina tankar som grund letade jag efter liknande exemplar för jämförelse. Efter närmare titt på Skvallertorget i Norrköping fick jag bekräftelsen jag behövde och kunde fortsätta.

För att underlätta se helhetsbild kom jag in på 3D ritning. Samtidigt som jag lärde mig programmet Sketch Up blev mitt arbetsområde uppritad. Detta gav mig möjligheten att kunna prova de olika idéer och komma fram till det bästa förslaget. Av olika skäl blev inte den slutliga förslaget uppritad. Mera om Sketch Up se bilaga 3.

Mitt förslag som är mycket modernt och vågat är anpassad till viss del efter kommunens önskemål och har stora möjligheter för att locka människor till Vetlanda även från andra orter.

Nu när arbetet är färdigt kan jag ta en återblick och fundera lite. Kunde jag gjort något annorlunda eller bättre. Ja, absolut. Hade jag fått göra om detta hade jag inte lagt så mycket tid på historia, i stället hade jag ritad färdigt min digitala modell. Dessutom så hade jag velat besöka flera städer som har liknade miljöer. Detta hade ledd till ännu mera genomtänkt förslag. Som med allt annat så är det alltid något man skulle kunna gjort annorlunda, det är misstagen man lär sig av. Egna misstag är den bästa läraren. Egna misstag kommer man bättre ihåg och vill inte göra om.

Avslutningsvis är jag mycket nöjd med både gestaltning- och belysningsförslaget jag presenterar i arbetet. Förhoppningsvis så kommer om inte allt så en del av det bli också verklighet och om 5-10 år när jag återvänder till platsen kan jag avgöra om jag lyckats.

LITTERATURFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

- Andersson, Thorbjörn, 1983, "*Vad gör ett bra torg bra*" (ur Stad o land rapport 17), SLU Alnarp
- Beckman, A., 1916, "*Forntid och nutid*", Jönköping
- Borg, Jenny, 1999, Examensarbete: "*Ljus utomhus – för trygghet och skönhet i staden nattetid*", SLU Alnarp
- Brenner, André, 2006, Examensarbete: "*Shared Space som koncept för planering av det offentliga rummet i Sverige.*", Lunds Universitet
- Cras, Inga-Lill, 1994, "*UtomhusLjus*", Stencil 94:4, SLU Alnarp
- "*Fördjupad översiktsplan Vetlanda centralort*", 1993-02-03, Plan- och byggkontoret i Vetlanda
- Gehl, Jan, 1987, "*Livet mellem husene - udeaktiviteter og udemiljøer*", Köpenhamn
- Glader, Lasse, "Torget – en träffpunkt", 1974-03-08, VP
- Jacobsson, Arne, 1995, "*Tusen år i Vetlanda, Från vikingatid mot år 2000*", Oskarshamn
- Jaredson, Sofia, 2002, Examensarbete: "*Utvärdering av Skvallertorget i Norrköping*", Linköpings Universitet
- Johansson, Anders, "*Vetlanda, trots allt*", 1990-01-19, SP
- "*Kulturhistorisk utredning*", 1989, Vetlanda kommun, Växjö
- Lynch, Kevin, 1988, "*The Image Of The City*", USA
- Ohlsson Charlotte, "*Fontell moderniserade trafiken*", 1998-03-09, VP
- Palmblad, Anna och Wallberg, Sari, 2007, "*Vad är Shared Space?*", Tyréns i Malmö
- Santen, Christa van, 2006, "*Light zone city - Light planning in the urban context*", Germany
- Wallner, Jacques, "*Norrköping prövar märkeslöst i liten skala*", 2007-10-22, DN
- Westin Anders, 1996, Examensarbete: "*Ljusrum*", SLU Alnarp
- Witalus, "*Vetlanda i gången tid ... - Barndomsminnen från Torget*", 1975-02-27, VP
- Witalus, "*VP:s vykortsvrå*", 1965-05-19, VP
- Witalus, "*Stenbrottet måste läggas ner*", 1964-12-03, VP
- "*Översiktsplan – Vetlanda kommun*", 1998-09-30, Plan- och byggkontoret i Vetlanda

OTRYCKTA KÄLLOR

Alingsås plan & bygg, 2004, *"Alingsås ljusguide - Råd och riktlinjer för ljussättning i Alingsås tätorter"*, Alingsås
(<http://www.alingsas.se/plan&bygg/pdf/ljuguidepdfsvensk72.pdf>, 2007-12-28)

Melin, Sven, 1984, Stenläggning i Vetlanda, Vetlanda museum

Simonsson, Birger, slutet av 1980-talet, *"Från vägskäl till småstad"*, Vetlanda kommun

Vägverkets broschyr: *"Skvallertorget i Norrköping"*, 2004 (<http://www.vv.se/filer/18975/vvpris04.pdf>,
2007-06-12)

Vägverkets broschyr: *"Vackra vägars pris 2004"* (http://www.ssf.nu/om_ssf/verksamheten/historik/,
2007-09-25)

"Plads til alle - En ny vision for det offentlige rum", juni 2005, (http://www.shared-space.org/files/18445/SharedSpace_DK.pdf, 2007-06-27)

MUNTliga KÄLLOR

Hillerström, Ingemar, landskapsarkitekt på Norrköpings kommun, (2007-06-13)

Hult Anders, belysnings ansvarig på kommunen i Vetlanda, (2007-04-03)

Hultqvist, Stig, 'Korvgubbe' på torget i Vetlanda, (2007-03-13)

Lund, Urban, trafikansvarig på Vetlanda kommun, (2007-06-04)

Robeling, Bruno, ordförande i Hembygdsföreningen i Vetlanda, (2007-04-04)

Simonsson, Birger, före detta planarkitekt på Vetlanda kommun, (2007-06-04)

ÖVRIG EJ REFERERAD LITTERATUR - INSPIRATIONSKÄLLOR

TRYCKTA KÄLLOR

Allvin, Sixten, 1970, *"Vetlanda stad 50 år"*, Vetlanda

Arkitektgruppen Belfrage, Engwall & Haremst AB, 1986, *"Gator och torg"*, Uppsala Larsson, Lars-Olof, 1975,

Brandi Licht, Ulrike, 2006, *"Lighting design - Principles, Implementation, Case studies"*, Munich

Cullen, Gordon, 1980, *"The Concise Townscape"*, New York

Hallberg, Göran, 1983, "*Ortnamn i Småland*", Stockholm

Hedberg, Leif, "*Vetlanda torg – en pigg 136-åring*", 2001-05-04, VP

Höglund, Gunnar, "*Stor förändring av gatubilden*", 1998-09-15, VP

Isling, Bengt och Saxgård, Tomas, 1982, "*Tänk efter före-landskapsanalys för bostadsområden*", Stockholm

"*Livlig debatt om trafikplatsförslagen vid torget i Vetlanda*", 1955-01-26, VP

Läcke, "*Stadsarkitekten i Vetlanda sätter kulör – Gladare torgbild när Stadt fräschas upp*", 1971-07-21, VP Per

Friberg, 1982, "*Gestaltning av rum i staden*", SLU Alnarp

Steen Høyer, Annemarie Lund och Susanne Möldrup, 1994, "*Tilegnet Sven-Ingvar Andersson*", Arkitektens Forlag

"*Stenbrottet måste läggas ner*", 1964-12-03, VP

"*Stortorget pump i Vetlanda*", 1974-09-06, VP

Tord Larsson, 1987, "*Parkeringen - en del av entrén*", Stencil 87:8, SLU Alnarp

"*Torggran restes i Vetlanda första gången år 1916 – först i Småland!*", 1965-10-06, VP

"*Trafikplatsen i Vetlanda färdig. Kostar i runt tal 65.000:-*", 1957-11-06, VP

"*Trafikplatsen vid Stortorget i Vetlanda blir nu permanent. Kostar 62.000:- kr*", 1957-04-29, VP

Witalus, "*VP:s vykortsvrå*", 1987-07-24, VP

Witalus, "*VP:s vykortsvrå*", 1986-08-07, VP

Witalus, "*VP:s vykortsvrå*", 1965-07-01, VP

Witalus, 1968-02-03, "*Vetlanda i gången tid ...*", VP

MUNTliga KÄLLOR

Andersson, Georg, föredetta stadsarkitekt på Vetlanda kommun, (2007-03-14)

Blomstrand, Nils, föredetta trädgårdsingenjör på Vetlanda kommun, (2007-04-03)

Donker, Johanna, representant för handelsutveckling, (2007-04-03)

Jallén, Bertil, föredetta utrednings och projekterings chef, (2007-03-15)

Levander, Per Olav, föredetta stadsträdgårdsmästare, (2007-04-03)

Melin, Sven, arkiv ansvarig på Vetlanda Museum, (2007-03-14)

Ohlin, Anders, nu - regionchef/key account manager på Atelje Lyktan i Malmö, (2007-07-10)

Wilandson, Anders, Planarkitekt på Vetlanda kommun, (2007-03-12)

OTRYCKTA KÄLLOR

Börjesson, K., Melin, S., Petruson, C., 1977, "*Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Vetlanda centralort*", Vetlanda museum

Melin, Sven, 2007, "*Torgförsköningskommittén*", Vetlanda museum

vetlanda genom tiderna!

"..., där vägar möts, där strålar människor samman och där människor möts där rastar man och språkas vid, där äts, älskas och vilas. Man byter varor, hjälper varandra – detta är början till tjänstesamhället. Se på alla städer utefter våra kuster, de ligger nästan alla vid flodmynningar – där kom stora skepp med varor från fjärran land som byttes med varor som fraktas ned på floderna – vattenvägar möttes.

Detta gäller även järnvägar ...

...

Och just här vi är nu, här möttes vägar (stigar) från norr till söder och från väster till öster." ¹

Birger Simonsson

FÖR ATT:

- UNIK MÖJLIGHET ATT GÖRA NÅGOT SÅDANT
- LÄRA MIG SORTERA INFORMATION
- TITTA UNDER YTAN
- INSPIRATION
- UPPSLAG TILL DET NYA FÖRSLAGET
- HITTA NYA IDEAL
- INTE MISSA NÅGOT VIKTIGT

VARFÖR HISTORIA?

I detta arbete där den historiska undersökningen inte är en huvuddel kommer jag att forska i ämnet för att hitta viktiga uppslag inför nya förändringar.

Mitt intresse för historia har ökat år efter år. Jag har gång efter gång upptäckt hur viktigt det är. Har fått bevittna flera gånger när man omedvetet har förstört objekt som i efterhand har framkommit som viktiga i sammanhanget.

Förutom detta finns det ytterligare två viktiga orsaker varför jag vill ta reda på historien noggrannare än jag kanske borde. Den ena är att det troligen inte kommer att vara många gånger jag hinner och har tid till det vid ett projekt i senare yrkesliv. Att ta reda på hur och när platsen kom till, och de förändringarna som skett under åren som gått. Skälet för detta är att slutligen kunna analysera de viktigaste punkterna. Vad skall bevaras eller kanske till och med återskapas. Att få svar på om det är något som döljs under dagens beläggning och vad som har funnits på platsen idag är också en punkt som jag vill se över. Den andra är att bättre lära mig hur man sammanfattar en stor mängd text med massor av fakta och årtal till en text som är relevant för arbetet. Att kunna sammanfatta en mindre eller större mängd av text är en oerhört bra egenskap i mitt framtida yrkesliv.

Valet att beskriva stadens historia är ett tidigt val, varav viktigheten av detta har under arbetets gång minskat något. Orsaken till detta är att historisk undersökning inte lever upp till mina förväntningar av mängden av 'avgörande' information som jag hade. Men jag väljer att ta med detta och försöka relatera till övrigt arbete.

KÄLLOR

Folket på kommunen gav mig mycket bra tips som jag följde upp. Jag kollade igenom litteraturförteckningar på respektive källor. Alla var inte så lättillgängliga och blev uteslutna på grund av det.

Källor som tidigare hade visat vara bra blev kontrollerade med museum, lantmäteriet och samtal med personer som har intresse för lokalhistoria. Mest givande av detta var Vetlanda Museum, var jag hittade både bilder och små artiklar.

Bedömningen om när är det nog med materialet och vad som är relevant och hur mycket ska man ha med.

Materialet framför mig var ganska likartad, men det fanns även de som avvek från varandra. Hur vet man vilket som är rätt och vilket är fel? Genom att kontrollera avvikande fakta i olika litteraturkällor, kom jag fram till att det logiska var att använda de källor som hade flest gemensamma nämnare. För historiska händelser ger bilderna ett intressant komplement till texterna.

Är det historiska källor eller dagens fakta som är den säkrare källan? Detta är en fråga som är mycket svår att besvara, dessutom kan man skriva en hel uppsatts bara om detta. Det finns så mycket historisk förvanskning och många tolkningar av skeenden.

Det intressanta är utvecklingen av Vetlanda som mötesplats och handelsplats.

*"Namnet Hveteland(a) betyder – mark där man odlar vete. Man kan anta att jorden har varit påfallande god för åkerbruk kan vi tolka från ort namnet. Att veteodling var fortfarande exklusiv på 1500-talet i smäländska bygder och ännu mera under den förhistoriska epok då namnet bildades."*²

Arne Jacobsson

ALLMÄNT

Redan på vikingatiden kan vi hitta rörelse i området där Vetlanda ligger idag. En plats där flera vägar korsades och där även handel förekom. Vägar som korsades i Vetlanda ledde till Kalmar, Jönköping, Växjö, Oskarshamn, Linköping och Vimmerby. De finns kvar även i dag, med vissa små förflyttningar. Även Emmån som på den tiden var mycket större och seglingsbar möttes här. En perfekt ställe för handelsmän att byta, och sälja sina varor. Det fanns stora möjligheter för långa transporter både på land och vattnen. Först på 1600-talet togs det fram en vägnät i Sverige som var framkomlig med häst och vagn under barmarkstid. Innan dess så hade alla vägar karaktär i form av ridstigar.

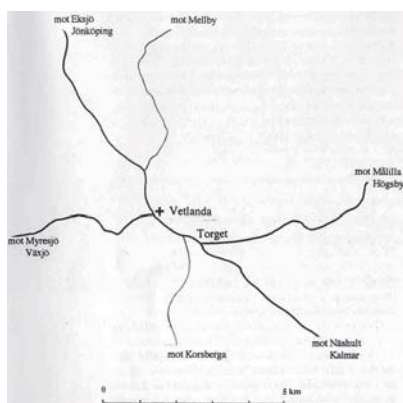
MARKNAD

Vetlanda var känd som marknads- och tingsplats* redan på 1000-talet. På äldre tid så var marknad och ting två saker som ofta hörde samman och Vetlanda är ett bra exempel på det. *"Ett brev från 1364 markerar dessutom uttryckligen att räfstinget hölls! 'På torget i Vetlanda' ..." ³*, detta visar att torget, marknadsplatsen, har varit bokstavligt identisk med tingsplatsen.

"Starka skäl talar för att Vetlanda/Torget varit en gammal marknadsplats som överlevde det av kronan på 1200-talet lanserade stadsekonomiska systemet." ⁴ En av motiveringarna var att det var stora avstånd till närmaste by.

* För i tiden kallade man platsen där det togs dombeslut för ting.

Under 1500- och 1600-talet var en viktig marknadsplats i byn Torget, som låg strax söder om Vetlanda. Bilden på nästa sida visa hur byn Torget troligen såg ut på 1600-talets mitt. På den tiden var både domen och avrättningen på torget, platsen hade en mycket viktig del i samhället. Byn Torget gick under namnet 'Vetlanda ting och marknad'. I slutet av seklet flyttades tingsplatsen till Vetlanda kyrkby. 1597 fick Vetlanda rätten att hålla marknad på Vårfrudagen den 5 augusti av konung Karl IX.⁵

Jacobsson, Arne, 1995

Troligen så räknades Vetlanda marknad under en period som enskild marknad för Eksjöborgarna. Detta innebar att endast dessa hade rätt att driva handeln på torget.⁶ Eksjö som ligger någon mil från Vetlanda har idag egen marknad, men fortfarande är det många som kommer till Vetlanda för att handla.

På den tiden fanns det många som hade synpunkter om marknaden och marknadslivet. Det var både intrång på någons mark som påverkade rättigheter för exempelvis gästgiveriet.

Tätorten Vetlanda växte fram kring tre vägknutar:

Norra vägknuten – där låg Hvetlanda kyrkby med kyrka, tingshus, gästgivaregård, skola och torgplats.

Södra vägknuten – där låg byn Torget med gårdarna Brunnsgård, Kistegård och Mälaregård

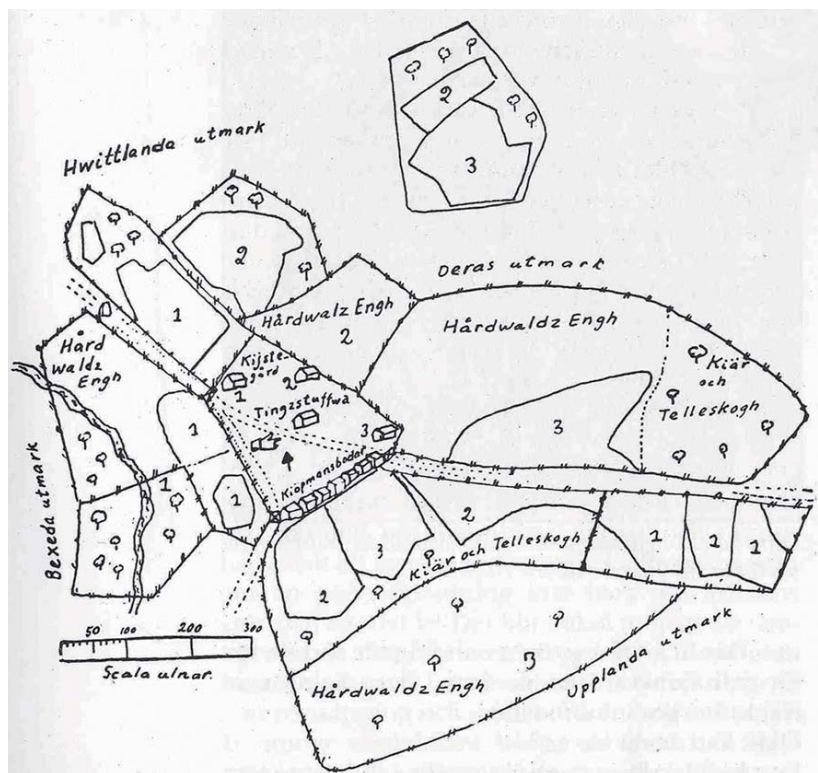
Mellersta vägknuten – mindre bebyggelse med handelsgård och ett bageri och strax norr därom gården Mogärde.⁷

*"En annan vanlig form på de byar som uppstod genom hemmansklyvning var Torg-byn. Denna hade boningshus placerade i centrum runt ett fyrkantigt torg, ibland med brunn, samt ladugårdar och övriga ekonomibyggnader klung- och radvis därom-kring."*⁸

Arne Jacobsson

Birger Simonsson

Var byn Torget föregångare till Vetlanda? Eller hörde de två byarna ihop? Det är svårt att bevisa när det skrivs olika beroende på var man läser. Att det finns samband mellan dessa två byar är säkert och att de geografiskt ligger i samma område kan man konstatera.

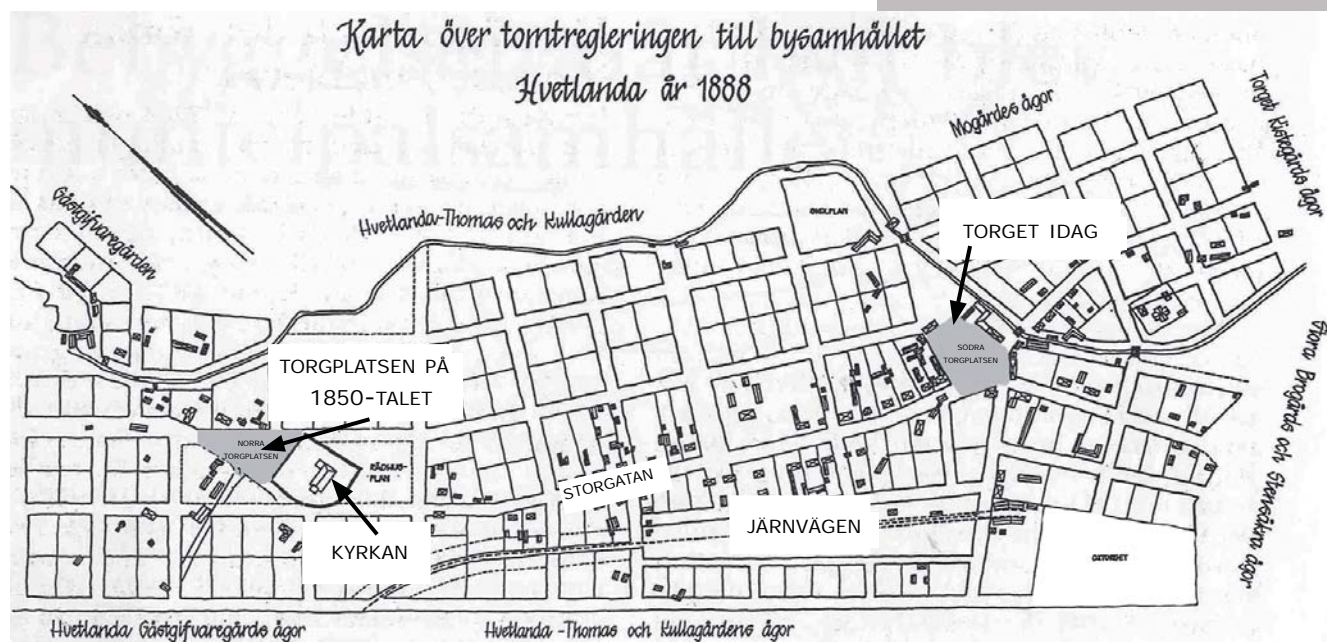
Jacobsson, Arne, 1995

VETLANDA PÅ 1800-TALET

I början på 1800-talet börjades det sakta göras ansatser för att utveckla det lilla bysamhället Hvetlanda. Män som såg affärsmöjligheter och framtid i Vetlanda flyttade in till samhället. Även posten och apoteket upprättades samtidig när hantverkare tog plats på gårdarna norr om kyrkan. Mot slutet av 1850-talet ordnades det torgdagar där en gång i veckan. Torgplatsen som då låg på den öppna platsen mellan tingsplatsen och gästgivaregården. Bilden nedan visar tydligt var låg torget då och vart det nu ligger. Torget låg långt norrut vid kyrkan tidigare, men idag ligger det mycket centralt. Vad är värt att lägga märke till är att båda torgen ligger i närheten av huvudgatan - Storgatan.

*"Det är något visst med ett torg.
En medelpunkt. En träffpunkt. En
plats där man gör affärer och kny-
ter kontakter."*¹¹

Lasse Glader

Jacobsson, Arne, 1995

*"Smörknallarna från Eksjö ... blot-
tade försiktigt på smörpapperet
när 'Nässe i Eksjö' och fröknarna
Brandel kom med tummen och
gjorde ett ordentligt 'smaketröck'
med sin stora nagel" ¹²*

Witalus

MOGÄRGE GÅRD TILL TORGET

Sakta började handeln flytta längre söderut där torget ligger idag. Efter det hade arrenderats mark från Tomas- och Kul-lagården flyttade apoteket och posten dit. Med tiden blev det allt fler hantverkare som flyttade efter, som i sin tur påver-kade flytten av torgplatsen. En av hantverkarna var bagare J. Pettersson, som 1852 öppnade ett bageri i Lilla Mogärde, i närheten av dagens torgplats. Det var han som började be-driva och arbeta för att torget skulle flyttas till byns södra ända. Pettersson lyckades övertala ägaren av Mogärde för att sänka marken till det nya torget. Stor del av området bestod av kärr och behövde åtgärdas. Detta krävde en del pengar och mycket arbete innan torgytan blev fylld med ca en meter

sten och grus. Väl färdigt, 1865, kunde torget flyttas till dess nuvarande plats. Detta tillförde en större utveckling av Vetlanda, mera mark frigjordes av Mogärde och detta ledde till att största delen av de centrala delarna av byn är byggda på mark som tillhörde gården. Samhällets centrum var redan då runt torget.

Den första handelsboden i Hvetlanda fanns där Lasarett- och Biblioteksgatan möts. Ägaren A. G. Tour sålde kaffe, socker, kryddor och snus där.¹³

På slutet av 1800-talet ökade torghandeln och fick allt rikare tillförsel och uppköpare från andra orter. Av spannmål var det havre som gick åt mest, det köptes upp stora mängder till export bland annat till Danmark.

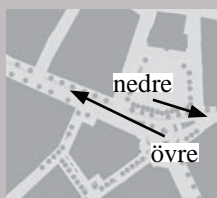
*"Ståndens mångfald på Vetlanda torget. Den trivsamma karamellgumman från Holsbybrunn, hos vilken man kunde köpa en stor strut hemkokta karameller för 5 öre. kött- och fläskhandlarna, som stor i rader med sina diskar mot sparbankshuset. Våra hantverkare, kopparslagare Gustafsson i sitt karaktäristiska förskinn med sina bunkar och fina kopparkokare med 'hattar'."*¹⁴

Witalus

Jacobsson, Arne, 1995

På bilden ser vi sydvästra delen av torget och en bit av Storgatan, som då inte var stenlagd än. Man kan tydligt se hästvagnsspår i den blöta, ojämna gatan. Lägg märke till att ingen går där, alla går på trottoaren som ser torr ut på bilden. Senare blev gatorna utträtade och breddade där det gick att göra det.

Bilden är tagen ifrån torget mot Vitalagatan. Rakt fram på bilden hittar vi Wiktorinska Järnhandel och infarten från Vitalagatan höger om byggnaden. Längst till vänster anar vi vattenpumpen, en liten träbyggnad, som då hade en viktigt del av torglivet. I övrigt är det full fart på knallarna som har satt upp sina små vagnar och besökarna som går runt och pratar med varandra och handlar.

Foto: okänd , på slutet av 1800-talet, Vetlanda Museum

Foto: Lundgren, Emma, på slutet av 1800-talet, Vetlanda Museum

1883 grävdes det en brunn på torget, där vatten skulle skydda mot "*den röde hanens härjningar*" ¹⁵. Brunnen användes mest till dricksvatten för djuren på torgdagarna. 1924 togs pumpen bort. Under 1921-24 gjordes det några förslag till elpump, men det blev aldrig av. Det har funnits ytterligare två likadana brandpumpar – båda utmed Storgatan. 50 år efter pumpen försvann så skrivs det i Vetlanda Posten att den fortfarande gör sig påmind genom att stensättningen vid den platsen sjunker och med detta behövs läggas om ca en gång om året för att hålla torgytan jämn. Byggnaderna kring torget har alltid väckt förundran. Den äldsta byggnaden är det gamla kommunhuset – nordost om torget. Byggnaden inrymde dessutom polisstation och det första varmbadhuset.

Stadens betydelse ur kommunikationssynpunkt poängterades ytterligare när det 1884 tillkom en smalspårig järnvägsförbindelse med Sävsjö. Senare tillkom Vetlanda-Målilla järnväg 1905 och Nässjö-Sävsjöström 1914.

"I källaren hade man ett badhus fram till 50-talet. Skohandlaren Carla Ahlinde var en artig och fin man och han var förtjust i att basta. Då var det skilda dagar för dam och herr. Så en gång så gick Ahlinde för att basta, han tog en zinkbalja och tvättade av sig lite, sen öppnade han dörren till bastun och där satt det en rad med stadens mäktiga kvinnor, bl a Fru Gränström som var socitetskvinnan. Han bad om ursäkt och stängde dörren igen. Sen öppnade han dörren igen och sa ursäkt jag såg inte att det var Fru Gränström, sen gick han." ¹⁶

Bruno Robeling

Jacobsson, Arne, 1995

" MARKNAD

Marknad i stan – dess atmosfär
tidigt på morgonen mättad är...

Vagnars dån och oxars böl!
Hästarna gnäggar, och vackra föl
springer vid moderns sida.
Barnen en glädjedag bida.

Oxbacken vimlar av kreatur...
Solen strålar, och regnets skur
låter i dag ej höra sitt fall.

Här på backen man byta skall
hästar och kor och sälja.
Mången går kring för att välja.

Tattare finner man också här,
sakkunnigt synar de hästar och svär,
lyfter på svansar, på tänder de ser
hästarnas ålder. Om åktur de ber.
Hästen, utkörd och dyster,
av arsenik blivit yster.

...

Torget i hjärtat av själva stan
centrum för marknaden är hela dan.
Jägare säljer hudar och skinn,
hare och fågel... Från "fläskapung" stinn
uppköparn bara betalar
medan hans svada skvalar.

...

Upp emot höjden sig rör en ballong,
skuren loss ur zigenarens fång.
Mannen rasar och hoppar vilt –.

Leende fångar en mamma milt
priset på flyg utan vingar...
Sonen ett kör framtvingar.

Kopparslagarn bland kärlen står.
Pengarna kommer, och varorna går.
Sadelmakarn har seldon gjort
hållfast för färden, om än den går fort.

Kruror av lergods säljs.
Skor i ett lager kan väljas.

...

Skjutbanans pilar flyger mot mål.
Djävrt fakiren svärds klingans stål
slukar inne i färgrikt tält.

Kvinnan, som tjockast i världen gällt,
här får man se för pengar...
Tältet är packat av drängar.

"Här var det! Här var det!" Lockropet
hörs.

Kraftmätarns järnmoj mot toppen rörs.
Ställningen skälver för tunga slag.
Ljusa är klubbslagarns garvade drag.
Den, som kom halvvägs till toppen
har liksom myror i kroppen.

Slagskampen kommer med vinglande
steg.

Stor i orden med dock inte feg...
Här skall det tampas... Han svär vid sin
själ.

Stå honom mot skall ej lyckas väl.
Snusspott kring läpparna rinner...
Snart sin rival han finner.

Malligt han säger: "Jag gillar ej krus.
Fram med din dosa och bjud på snus!
En gång för alla förbjuder jag dej
dansa och gå med min tös på galej!"
Svaret blev: "Rackare, tjosan!
Här får du smaka på dosan!"

Snusdosa tog över munnen direkt...
Tänderna lossnade. Läppen blev spräckt.
Slagskampen vacklade... Tungt tog han
mark.

Motståndarn hånade: "Du var ej stark.
Nästa marknad, det händer,
mister du resten av tänder."

Nu kom polisen och gossarna tog
och mot arresten de tredskande drog
sedan de kämpats ned med batong.
Folk följde med under buller och bång.
Kämparna, stora i orden,
var dock rätt små jord på jorden.

Marknaden sen gick sin gilla gång.
Grabbarna kom under tjo och sång
ömsint med armen om flickans liv.
Mången för framtiden fick sig ett viv...
Skymningen bådade natten –.
Stojet dock hördes och skratten." ¹⁷

Arne Jacobsson

VETLANDA PÅ 1900-TALET

Århundradet som innebar en hel del förändringar i stadens utseende. Bilismen som kom in i bilden och tog över efterhand, häst och vagn som var dominerande i början av seklet fanns några fåtal kvar under seklets slut. Livsstandard som ändrades innebar större bostäder och flera byggnader - högre huskroppar.

Det krävdes allt mera av utemiljön, det ska vara lätt att ta sig fram i staden både med bil och till fots. Det skulle finnas mera grönska och mörkret som blir allt farligare att vistas i. Detta innebar bättre markbeläggning och större utrymme, flera träd och planteringar både på gator och i parker runt i staden. Och till sist belysningen som ska finnas i varje gata och gatuhörn för trygghetens skull.

Jacobsson, Arne, 1995

*"En torgbild från sekelskiftet. Det är bleckslagare Ljunggren i Flugeby som från sin disk bjuder ut sitt rikhaltige och egenhändigt tillverkade sortiment."*¹⁸

Arne Jacobsson

Foto: okänd, 1930, Vetlanda Museum

*"... varför parken kallades just Carl Johans park. Det var nämligen så berättade fröken Wiktorin att vår förste kommunalkamrer i Vetlanda hette Carl Johan Nilsson – numera bosatt i Borås. Nilsson hade ett synnerligen stort intresse för parkens tillkomst och var en av dess tillskyndare och det var närmaste anledningen till att hans förnamn fick ge namn åt parken."*¹⁹

Witalus

CARL JOHANS PARK

Den mest centrala parken i Vetlanda har varit Carl Johans park som låg höger om det gamla Stadshotellet som revs i början på 1900-talet. I samma veva när gamla hotellet revs byggdes det ett nytt och med detta försvann även parken. Parken var liten men troligen välanvänd av invånarna. Det finns fortfarande många äldre personer i staden som kommer ihåg när de gick dit som barn och drack vatten ur dricksvattenfontänen. Det var en plats för samling och avkoppling. Många satt där och vilade sina fötter på parkbänken och svalkade sig under varma sommark dagar.

Den lilla parken som var väldigt öppen och utan plats för aktiviteter var ett mycket välkommet inslag av grönska i centrum av Vetlanda. Fullvuxna träd och gräsytorerna var den lugna hörnan vid torghandeln.

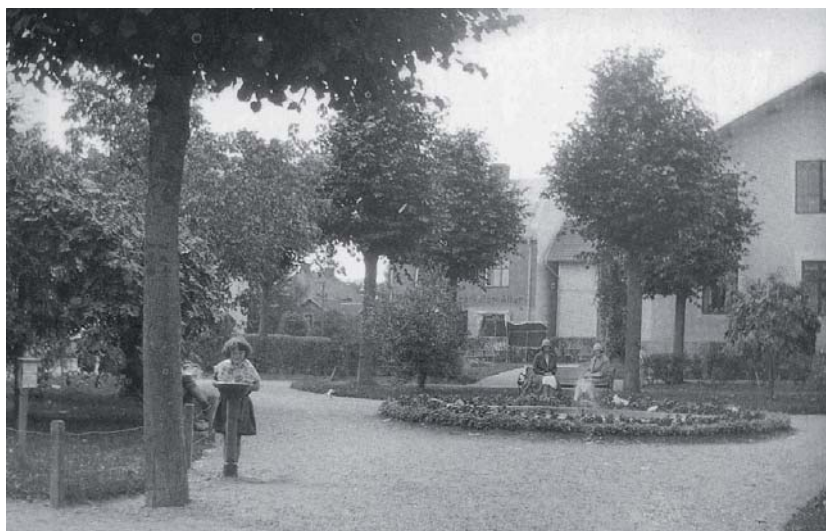
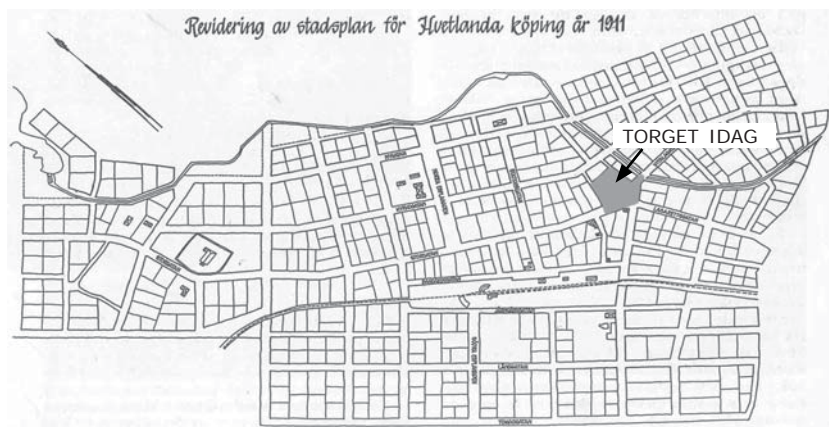
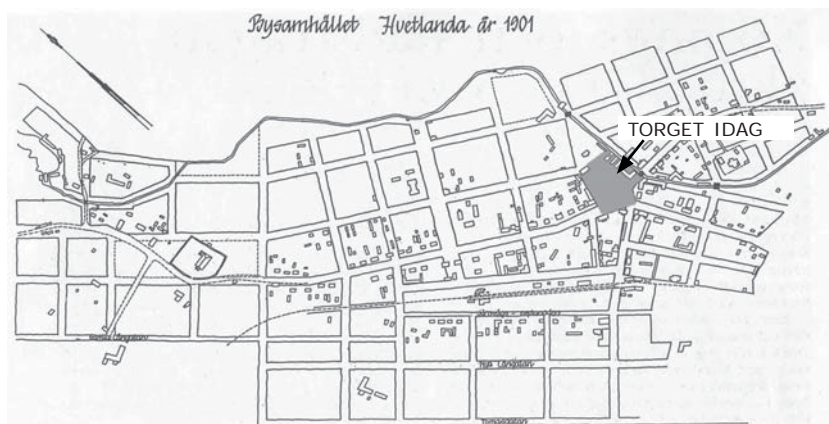

Foto: Lindholm, Harry, 1930-talet, Vetlanda Museum

VETLANDA KÖPING

I början av 1900-talet blev det aktuellt med köpings- och stadsfrågan i Hvetlanda. Den 22 februari 1901 fick Hvetlanda köpingsrättigheter, men först 1909 fick de bilda egen kommun. Under några år som köping fick Hvetlanda till sist sina stadsrättigheter den 1 januari 1920. Detta firades med en stor fest på Stortorget, där blev också Stadsrättigheterna uppläs- ta.

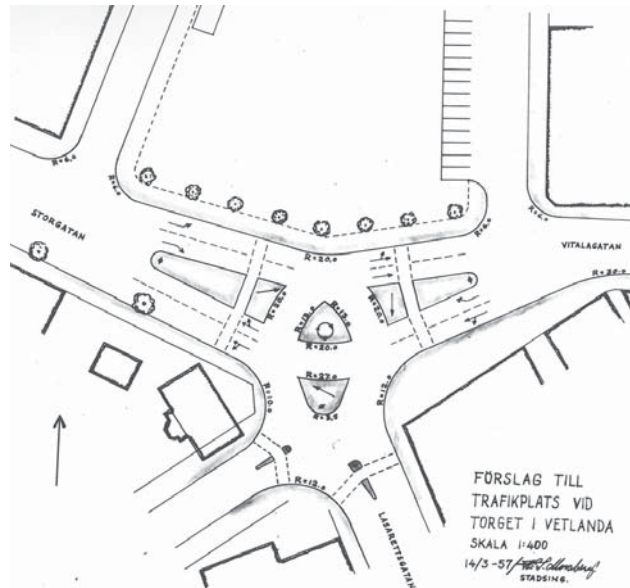
Jacobsson, Arne, 1995

TRAFIKÄNDRINGAR

Det blev fler och fler som använde bilarna till vardags. Dessutom inleddes kommunaltrafiken i seklets början. 1923 började busstrafiken bli vanligare, och fram till 1958 användes en del av Stortorget till busstation för linjebussar. Sedan flyttades stationen ner till järnvägen där den ligger än idag.

Parkeringsytan har med åren minskats, men finns fortfarande kvar. Se jämförelsebilder sida 20. Det stora 'parkeringstorget' ändrades i samband med ombyggnaderna på slutet av 50-talet. Till ombyggnaden gjordes flera förslag, det vinnande förslaget blev Mossbergs, då stadsarkitekt i Vetlanda.

Mossbergs förslag till 'Torgkarusellen' fungerade även efter övergången till högertrafiken. Trafiklösningen han kom med var mycket genomtänkt och väl fungerande. Ändringarna i korsningen gjordes först när Biblioteksgatan stängdes av för gågata. Då blev ena refugen ombyggd så att alla tre såg likadana ut. Den lösningen är fortfarande den som finns på plats idag.

Mossberg, 1957, Vetlanda Museum

STADENS FÖRÄNDRINGAR

1937 byggdes det nya Stadshotellet i Vetlanda, påbyggnaden med en fjärde våning tillkom 1956-57. Med nya hotellets tillkomst blev alltså Carl Johan parken bortriven. Den lilla grönytan som låg intill torget ersattes med ännu en byggnad. Med detta försvann den sista gröna miljön i torgets omgivning.

På 1960-talet togs beslutet för det nya stadshuset. Den rejäla 'båten' skulle ha varit ännu större, nämligen 15 våningar,²⁰ men det blev aldrig genomfört. Det nya stadshuset som dominerar på dagtid försvinner nästan helt när mörkret faller. Huset invigdes i november 1970.

Lindallén längs Storgatan som planterades på 1800-talet stod risigt till vid nyplaneringen i mitten på 1900-talet. Den 5 juni 1957 fälldes lindarna vid Stortorget, största orsaken var trafikplatsens omläggning och med detta skulle trottoaren rätas ut. Den gamla trädraden ersattes med kastanjer längs den nya trottoarkanten. 1959 togs det bort 30 lindar även på Stationsgatan.²¹

Foto: okänd, sommar 1970, Vetlanda Museum

Ritad av Åhren, Lena, på slutet av 1980-talet, Vetlanda Museum

Storgatan på slutet av 1920 talet, sett från torget. Lägg märke till att både belysningsstolpar och träden står ute i gatan. Det breda gatuutrymmet känns ännu bredare vid den låga bebyggelsen.

Bilden är tagen den 13.november 1987. Samma vinkel som bilden ovan. Gaturummet har blivit smalare, träden har hamnat på trottoaren. Byggnaderna har blivit betydligt större och bildat tydligare väggar.

Foto, Ericsson, Bertil, 1988

Foto, Ericsson, Bertil, 1988

Foto: Ericsson, Bertil, 1988, "Hvetlandabilder", Vetlanda Fotoklubb

På bilden ser vi Magasingatan som idag heter Biblioteksgatan. Bilden är från 1930/1940-talet. Gatans namn ändrades i samband med ombyggnaden när gatan blev gågata.

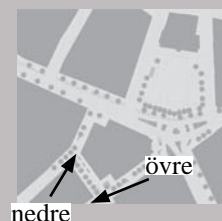

Foto: Ericsson, Bertil, 1999, "Hår och Där i Vetlanda 1963-1998", Vetlanda Fotoklubb

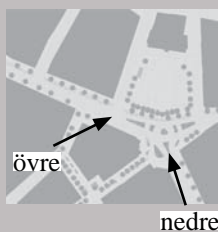

Delfingatan år 1990.

Efter många år som körbar gata, som vi ser på bilden, blev även denna omvandlad till gågata. Huset till vänster revs 1992 och ersattes med ett bostadshus med affärer på bottenvåningen. I samband med ombyggnaden fick gatan även en rad med oxlar som är kvar idag.

Stortorget på 50-talet. Förutom torghandel användes torget även som parkering och som busstation. På bilden ser vi att parkeringen tar större del av torget.

Jämför trädraden mellan dessa två bilder, den övre bilden har fortfarande kvar lindarna, men på den nedre bilden är de borta och ersatta av kastanjerna som är kvar idag. Lägg märke till de höga belysningsstolparna som markerar torgets hörn.

Stortorget 10 år senare. Busstationen är flyttad och ersatt av parkeringen. Hotellet har fått en våning till, belysningsstolparna är ersatta av lägre gatubelysning längs båda sidor, dessutom har fontänen tillkommit som ett nytt element.

En jämförelse mellan dessa två bilder visar tydligt händelserna i trafik Korsningen. Många små ändringarna tillsammans gör en stor förändring. Här är det fortfarande vänstertrafik.

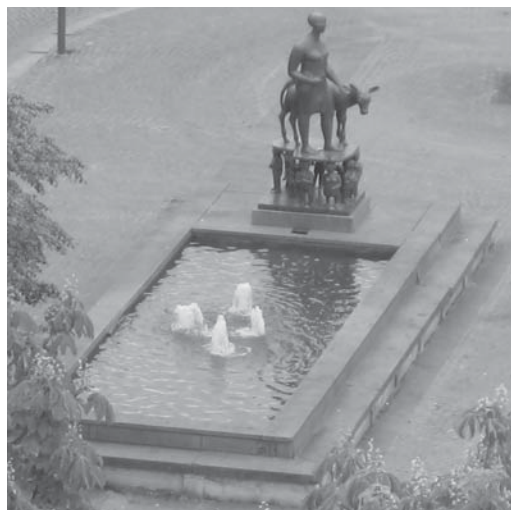

Foto: Aerofoto, februari 1955, Vetlanda Museum

Foto: okänd, januari 1965, Vetlanda Museum

SKULPTUREN

1949 togs frågan upp om torgskulpturen och ett beslut fattades om Stortorgetts försköning. Tyvärr som det oftast är, så var det även här, pengarna räckte inte till. Först 1953 gick fullmäktige med viss tvekan med på fortsättningen av arbetet. Några år senare gick firman som skulle leverera bronset i konkurs och pengarna som hade betalats för materialet till gjutning hade gått förlorade. Detta väckte många repliker som till exempel *"Den dyraste språngavgift som utbetalats för en kalv i Sverige"* ²². Skulpturen 'Djur och människor', utförd av bildhuggaren Knut-Erik Lindberg, blev klar till hösten 1956 med slutlig kostnad på 107 000 kronor. Det blev problem även på invigningen när täckelsen som var satt över figuren inte ville lossna, en tillskyndande polis hjälpte till och 'räddade' invigningen. ²³

"Den berömda kalvstatyn utgör symboliken för den betydelse som platsen haft. Vad som under svett och hård möta producerades i nju-dungsbygden fann här köpare. Under storhetstiden såldes nästan all slakt här liksom övriga produkter som jorden gav." ²⁴

Lasse Glader

"Invigning med pompa och ståt, torget fyllt av publik, hornorkes-ter och landshövdingen Ekholm, sedermera överståthållare i Stockholm, bjöd täckelsten falla men ICKE – dem satt fast – han slet och drog – tills poliskonstapel Welanders med dragen sabel högg ned den döljande svepningen." ²⁵

Birger Simonsson

Att fontellare inte finns kvar på många ställen i Sverige gör att den blir ett viktigt element i Vetlanda centrum. Trafikdelarna som är originala ska bevaras med omtanke och placeras synligt för alla.

Fontellare - Trafikdelarna

Namnet fontellare kommer efter mannen som införde dessa till Sverige, Ernst Fontell. Själva idén med fontellare är importerad från England och blev först introducerade i Sverige på 1930-talet i Göteborg. Den svarta trafikdelaren med gula inslag var tidigare belyst, först med gaslyktor och i senare skede gick man över till elektricitet. Idag finns det ingen belysning i dem.

Fontellare var vanliga fram till början av 1960-talet, men efter högertrafikens införande, 1967, försvann de helt i Göteborg och blev mindre vanliga även på andra ställen. Idag så finns det inte många kvar. Förutom i Vetlanda så finns några exemplar kvar i Simrishamn och Ystad. På 1970-talet så tog kommunfullmäktige i Vetlanda beslutet att de tre fontellerna vid torget ska bevaras.²⁶

Ernst Fontell var polismästare i Göteborg och hade konstaterat att samhällsutvecklingen medförde ett allt större hot mot allmänhetens trygghet. Antalet stölder och inbrott ökade. Han överlade med försäkringsbolagen och enades om att starta en rådgivningstjänst, och 1934 grundades Polistekniska Rådfrågningsbyrån på Rådhusgatan 9 i Göteborg.²⁷

Foto: www.ssf.nu/om_ssf/verk-samheten/historik/ (2007-09-25)

STENSÄTTNING

Den första stensättningen i Vetlanda utfördes på Torget. På slutet av 1800-talet sattes torget med fältstenar (kullerstenar). Enligt en obekräftad uppgift så var Magasingatan först ut av gatorna, och även denna lades av fältstenar.²⁸ På 1910-talet så fanns det nästan en mil lång sträcka med upplagda gator med trottoar. Största delarna av gatorna var planterade med högstammiga lindar, sammanlagt nästan 1500 stycken.²⁹

På slutet av 1923 togs beslutet om stensättningen av köpingens centrala delar. Arbetet började med den mest använda sträckan – Stationsgatan upp till Storgatan som leder fram till torget. Till mitten av Storgatan användes storgatsten och övrigt smågatsten. Trottoarerna fick första beläggningen i början på 1927 i form av klinker.

Stortorget har blivit omlagt flera gånger. Efter fältstenar fick torget på 1920-talet yta av tuktad sten (huggen sten). 1936-37 skedde omläggning på grund av hotellbygget. Dagens utformning av torget är från 1957.³⁰

Sten och plattsättningen på torget utfördes på 50-talet, ritad av ingenjören Mossberg. Samtidigt byttes även den kandelaformade belysningen ut mot stora strålkastare i varje hörn – precis som en fängelsegård! Detta gjordes för att ungdomarna kastade sönder lyktorna. På 90-talet byttes de ut mot andra i en mer mänsklig skala, även en rikligare mängd träd planterades för att få en grönare och lummigare miljö att vistas i.³¹

*"Gatsten, fältsten likaväl som tuktad sten, har för stadsmiljön en stor estetisk betydelse. Beläggningen är inte så mörk som asfalt och har en yta som är för ögat mera 'levande och omväxlande' ... Stenläggningen ger också en högre grad av stadsmässighet. Asfalten upplever vi snarare höra landsbygden eller autostradan till."*³²

Sven Melin

Foto: okänd, juni 1926, Vetlanda Museum

Den stora stenbeläggningens 'förstörare' asfalt, kom till staden 1941 då Lasarettgatan fick ny beläggning. Med tiden byttes stenbeläggningen ut mot asfalt på många ställen i Vetlanda, till och med rännstenar har blivit upprivna.

De flesta gatstenar och kantstenar som finns i Vetlanda kommer från det lokala stenbrottet där det har brutits sten i ett 40-tal år. Stenbrottet var tvunget att läggas ned på grund av brist på stenhuggare. 1962 gick den sista stenhuggaren i pension.

I första halvan på 1900-talet var största delen av gatorna stenbelagda. Asfalten som kom på 40-talet och tog snabbt över och blev i fortsättningen den dominerande beläggningen som hamnade på gatorna.

Fram till
1950-talet

På 70- och 80-talet tog den nya beläggningen kommandot helt, detta syns tydligt i de flesta städer över hela landet. Det är många som kallar asfalten för 'förstörare' just för att

många fina miljöer har tappat sitt utseende på grund av den.

1980-talet

Jämförelsebilder visar tydligt hur asfalten hela tiden tar steget närmare för att ta över nästan hela staden. Vi kan nämna att från början var det 65% av de markerade gatorna lagda med gatsten, men idag är bara 15%.

Idag

Det har behövts många starka figurer som har kämpat för de kvarvarande stenbeläggningarna. Två av dem var planarkitekten Birger Simonsson och stadsarkitekten Georg Andersson.

Den första beläggningen på torget var kullersten. På bilden syns tydligt den stenlagda ytan. En ojämn beläggning, men som gjorde torget mera lättillgängligt och torrare för besökarna.

Nästa beläggning tillkom i samband med nya hotellet. Smågatsten satta i bågform täckte hela ytan fram till 1957, då skedde ytterliggare en omläggning. Denna gången blev stensättningen blandad med rader av plattor, som ger torget en mönstrad yta. Detta består fortfarande idag med inslag av betongrader.

Foto: Ekström, Nanny, 1920-21, Vetlanda Museum

Foto: okänd, september 1954, Vetlanda Museum

SLUTORD

Trots sin unga ålder som stad går Vetlandas rötter långt tillbaka i tiden. Som de flesta städer kom även Vetlanda till just här av en anledning, där vägarna korsades. Handeln som har funnits här från första början och har bibehållits genom tiderna är märkvärdigt och viktigt att ta med sig till framtiden.

Torgen med sin omgivning är välfungerande, men är planerad i första hand för biltrafiken. Bilismen som har fått stort utrymme öppnar upp för förändringar, och den enkla gestaltningen gör det lättare att tänka i nya banor. Dagens centrum som är lummig ramar in torget och gömmer det delvis från bertaktarens öga.

Genom den historiska forskningen har:

- jag fördjupat mina kunskaper för min framtida yrkesliv.*
- jag upptäckt bildmaterialet betydelse och viktighet i noggrann bildanalys.*
- jag upptäckt hur betydelsefullt det är med olika händelser på platsen och platsens karaktär. Det behövs inte alltid stora ingrepp för att skapa helt nya upplevelser.*

Vi kan bara konstatera att trots att saker och ting ändras kommer trenderna tillbaka. Det är inte vi som lever idag som har kommit på alla fiffiga idéer, nej de är gamla. Dessa grunder har blivit finslipade för att passa in i dagens samhälle. Som exempel kan vi ta den låga hastigheten och att människan är i fokus. Detta är inget nytt, men är tillbaka i våra tankar. Belysningen som inte har funnits så länge har redan gått runt ett varv med höga och låga belysningsstolpar. Nu är det bara designen som är mera avancerad. Så är det med många saker. Om 50 år har vi kanske tillbaka bilisternas värld som vi har haft sen 70-talet.

VIKTIGA PUNKTER:

- GAMMAL MARKNADSPLATS
- SAMLINGSPLATS, TRÄFFPUNKT
- TRAFIKMÄNGDEN HAR ÖKAD UNDER ÅREN
- VIKTIGA ELEMENT I CENTRUM:
 - SKULPTUREN
 - FONTELLARE
 - VATTEN
 - STENBELÄGGNING

NOTER

1. Simonsson, B., slutet på 80-talet, sid. 1
2. Jacobsson, A., 1995, sid. 17
- 3.- 4. Jacobsson, A., 1995, sid. 21
- 5.- 6. Jacobsson, A., 1995, sid. 57
7. *"Kulturhistorisk ..."*, 1989, sid. 24
8. *"Kulturhistorisk ..."*, 1989, sid. 19
9. Jacobsson, A., 1995, sid. 58
10. Simonsson, B., slutet på 80-talet
11. Glader, L., 1974-03-08
12. Witalus, 1975-02-27
13. Beckman, A., 1916, sid. 40
14. Witalus, 1975-02-27
15. Jacobsson, A., 1995, sid. 227
16. Muntligen Robeling, Bruno, i Vetlanda den 4.april 2007
17. Jacobsson, A., 1995
18. Jacobsson, A., 1995, sid. 365
19. Witalus, 1965-05-19
20. Simonsson, B., slutet på 80-talet, sid. 8
21. Jacobsson, A., 1995, sid. 147
- 22.-23. Jacobsson, A., 1995, sid. 148
24. Glader, L., 1974-03-08
25. Simonsson, B., slutet på 80-talet, sid.8
26. Ohlsson, C., 09/03-1998
27. www.ssf.nu/om_ssf/verksamheten/historik/ (2007-09-25)
28. Melin, S., 1984, sid. 2
29. Beckman, A., 1916, sid. 56
30. Melin, S., 1984, sid. 2
31. Simonsson, B., slutet på 80-talet, sid. 8
32. Melin, S., 1984, sid. 2

skvallertorget

hur ser det ut?

"Det är inte alltid som trygghet är lösningen på trafikproblem. När kommunen byggde om Skvallertorget i Norrköping var ambitionen precis tvärtom: att skapa osäkerhet hos trafikanterna, så att de ser sig för ordentligt.

Nu samsas bilister, cyklister och fotgängare i stadens nya vardagsrum. I stället för trafiksignaler är det ögonkontakten som reglerar trafiken.

Resultatet har blivit ett stadsrum där alla har tillträde på lika villkor." ¹

*"Vackra Vägars Pris 2004 tilldelas Norrköpings kommun för omvandlingen av Skvallertorget från en trafikplats till en plats för stadsliv. Genom sälllig organisation och utformning av stadsrummet hanteras mötet mellan gående och bilister utan trafikljus, skyltar och övertydliga anvisningar. Den djärva förnyelsen inspirerar till fortsatt utveckling av attraktiva urbana miljöer; platser som speglar det offentliga livets krav på hänsyn till och respekt för medmänniskor."*⁵

Själva idén till Shared Space i Norrköping kom när Drottninggatan blev ombyggd, då leveransen av ljussignaler blev försenade. I väntan på trafikljusen reglerade trafiken sig själv utmärkt och när leveransen kom till slut så blev de aldrig uppsatta.⁶

SKVALLERTORGET

Ett bra exempel på 'Shared Space' i Sverige är Skvallertorget i Norrköping, som är byggt år 2000. En tidigare femvägskorsning med trafik på 20-21 000 fordon per dygn, där gångtrafikanter knappt fick plats på den lilla trottoaren, blev förvandlad till 'Shared Space'. Torget har fått stor uppmärksamhet bland andra kommuner i Sverige och det har varit många besökare som har varit skeptiska, men ändrat sin inställning efter studiebesök. 2004 blev Skvallertorget utsedd till 'Vacker Väg' och fick Vägverkets pris för det. Se juryns motiveringen till vänster.²

Skvallertorget är 2000 kvadratmeter stort och är ritat av landskapsarkitekten Helena Hasselberg som då jobbade på Norrköpings kommun.³ Hela torget är upphöjt och har smågatstensbeläggning i solfjädersmönster med svart gatsten som inslag. Torget omringas av gångstråk av släta betongplattor, mellan de två ytorna finns ledstråk av granit. Allt detta har samma nivå, inga kantstenar eller avgränsningar. Fartdämpningen sker med gupp och 'grindstolpar' (pollare), som ger en ihopträngande effekt, redan innan bilen kommer in på torget. I fasaderna runt om finns det affärer på bottenvåningen, bland dessa finns två stycken kaféer med uteserveringen på sommar. Tyvärr så går serveringsytorna för långt ut så ledstråken täcks nästan, men än så länge har inget klagomål kommit på detta säger Ingemar Hillerström, landskapsarkitekt på Norrköpings kommun. Belysningen på platsen är tillräcklig, de två höga belysningsstolparna som även fungerar som 'landsmärke' är den enda stolpbelysningen. För övrigt så finns det den upplysta fontänen, lite pollarbelysning och så klart ger byggnaderna omkring en hel del ljus.⁴

Tanken var att göra trafikflödet trögt så att det inte gick så fort. Det sattes upp skyltar (gårdsgata) som rekommenderar max 30 km/h. Smågatstenen visar att nu börjar något nytt. Utformningen av torget i kombination med högertrafiken har trafikanterna fått tillämpa blixtlåsprincipen. Den låga hastigheten ger ökat samspel i trafiken. Målet var att minska antalet fordon från 20 000 till 10 000, det lyckades de nästan med. Strax efter ombyggnaden låg antalet på 12 000 och i dag är det ca 14 000 fordon per dygn. Medelhastigheten ligger mellan 16-20 km/h. Detta har lett mellan 5 och 6 olyckor per år, varav en allvarlig, till mindre än 1 olycka per år och inga allvarliga.⁷

Målet med Skvallertorget ombyggnad var att skapa 'osäkerhet' hos trafikanterna. Om det var trafiksignalerna som styrde trafiken tidigare så är det ögonkontakten som gör det nu.⁸ Den tidigare mycket trafikerade vägkorsningen där fem vägar korsades och bilisterna hade företräde, har idag alla lika villkor, och cyklister, bilister och fotgängare samsas. Torgets beläggning och möblering med kaféstolar och andra möbler ger tydliga signaler att det är gånghastigheten som gäller. Där det tidigare fanns trafikljus och flertal olika skyltar så finns idag bara en som rekommenderar max 30 km/h. Trots lägre hastighet så går det snabbare för bilarna att köra genom 'korsningen' jämfört med innan, detta beror på att de inte behöver vänta vid rödljus längre.⁹

Parkeringsplatser finns inte på torget, men eftersom det inte finns några skyltar med parkeringsförbud så brukar det alltid finnas någon som stannar till en kort stund med sin bil. Detta har inte ställt till något problem, det finns en del plats på torget så att andra trafikanterna blir inte stoppade.¹⁰

"... precis som förr inbjuder torget till en pratstund mitt i vimlet." ¹¹

"Det finns alltid människor som kör för fort och struntar i trafikregler." ¹²

"Bara man törs. Det har varit många studiegrupper här. Men det finns en övertro på att regleringar ska lösa problemet." – säger Clas Kihlman, trafikingerjören i Norrköpings kommun. Han säger även att: "Invaggas man i trygghet så blir man oförsiktig. ... Ett visst mått av oftrygghet leder till högre säkerhet." ¹³

Wallner, Jacques

SKVALLERTORGET

FÖRE OMBYGGNAD

Man ser korsningen med många trafikljus och skyltar. Gående får hålla sig till övergångställen.

Foto: Hasselberg, Helena

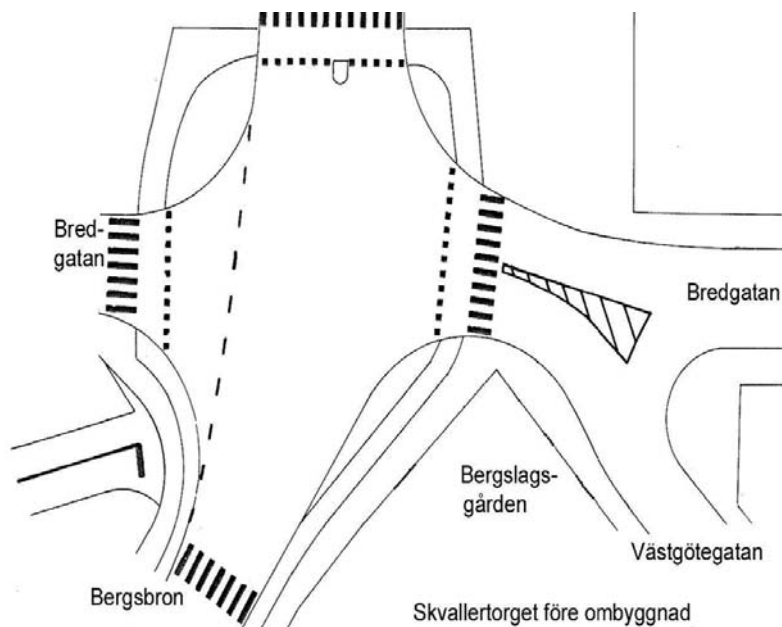
SKVALLERTORGET

EFTER OMBYGGNAD

Alla trafikanter samsas på samma yta som ligger på samma nivå. Inga höjdskillnader eller kantsten.

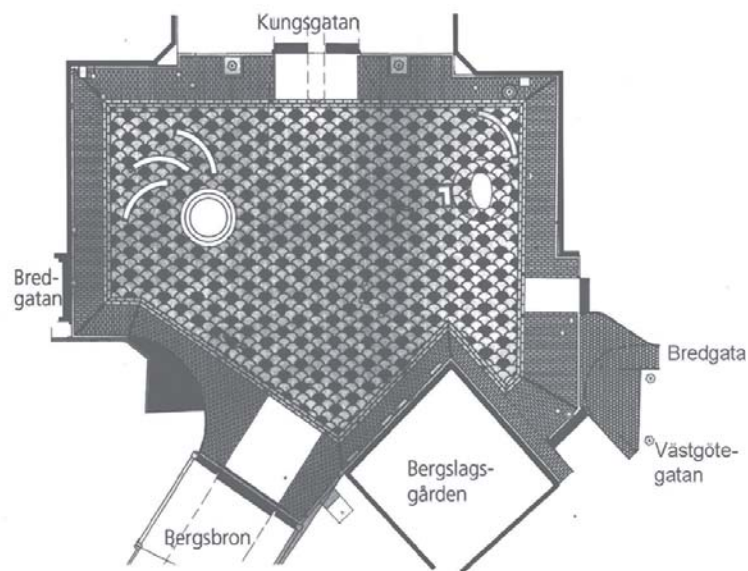
Foto: Wichmann, Per

SKVALLERTORGET

FORE OMBYGGNAD

Den mycket trafikerade vägkorsningen där fem vägar korsades och bilisterna hade företräde och där gångtrafikanter knappt fick plats på den lilla trottoaren.

SKVALLERTORGET

EFTER OMBYGGNAD

Idag har alla lika villkor, där cyklister, bilister och fotgängare sam-sas. Torgets beläggning och möblering ger tydliga signaler att det är gånghastigheten som gäller.

NOTER

1. *"Skvallertorget ..."*, 2004
2. Muntligen, Hillerström, I. den 13. juni 2007
3. Vackra vägars pris ..., 2004
4. Muntligen, Hillerström, I. den 13. juni 2007
5. *"Skvallertorget ..."*, 2004
6. Muntligen, Hillerström, I. den 13. juni 2007
7. Sammanfattning av två källor: Vackra vägars pris 2004 ..., 2004 och muntligen, Hillerström, I. den 13. juni 2007
8. *"Skvallertorget ..."*, 2004
9. Jaredson, S., 2002
10. Muntligen, Hillerström, I. den 13. juni 2007
11. *"Skvallertorget ..."*, 2004
12. *"Skvallertorget ..."*, 2004
13. Wallner, J., 2007-10-22

sketch up

3D modell

Vad är Sketch Up för något?

Det är ett program som man lätt kan rita upp sina idéer digitalt. Vad i sin tur innebär att det är lättare göra ändringar, när man vill lägga till, ta bort eller flytta något. Beroende på ditt arbete kan du själv välja hur detaljerat du vill rita. Dessutom är det lätt att lägga in en CAD ritning som underlag och bygga efter det. Detta gör att du kan bygga direkt på rätt plats. För att visa sin egen avstämpling kan du dessutom bygga egna möbler, träd, lyckstolpar osv. Med andra ord - Bra att kunna!

SKETCH UP

Detta är ett litet extra inlägg för att visa upp mitt 3D modell som jag valde att lägga åt sidan under arbetets gång.

Det är alltid lättare att kunna se helheten – rumslighet genom att bygga en modell. Till och börja med gick mina tankar både kring en fysisk- och datamodell, men samtidigt som jag argumenterade för- och nackdelar kring dem beslutade jag mig för datamodell. Orsaken var bland annat för att lära mig ett nytt program för framtida kunskap. Detta ledde till flera veckors arbete som nu i efterhand kan jag säga var mycket lärorik. Men för att kunna färdigställa mitt examensarbete fick jag lägga ned fortsatt arbete med modellen.

Jag började arbetet med att bygga upp befintlig miljö kring torget. Eftersom jag samtidigt lärde mig programmet gick det rätt så långsamt, men kul var det. Hus byggandet fick mera tid en planerat, varav 'golvet' (mark plan) blev lidande. Husen som har större detaljerings grad än det skulle behövas bromsade upp arbetet. Det var min egen noggrannhet som höll mig fast. Mitt i byggande upptäckte jag att jag måste förhastad processen och förenkla i fortsätningen. Genom enklare uppritning fick jag testad de olika förslagen jag hade i tankarna. Ingen av dem blev fyllständig uppritade och finns inte med i arbetet.

Trots allt har jag valt att visa upp några bilder ur den ofärdiga modellen. De är tagna under arbetets gång och visar inte den slutliga förslaget.

Flygbild över Stortorget

Här syns tydligt hur beläggningen är uppbyggt, bland annat rut-mönstret på torget. Den mörka färgen är smågatsten och den ljusa färgen granithällor. Trafiklösningen är rätt lik den slutliga förutom att den borte gatan på bilden har ändrad riktning.

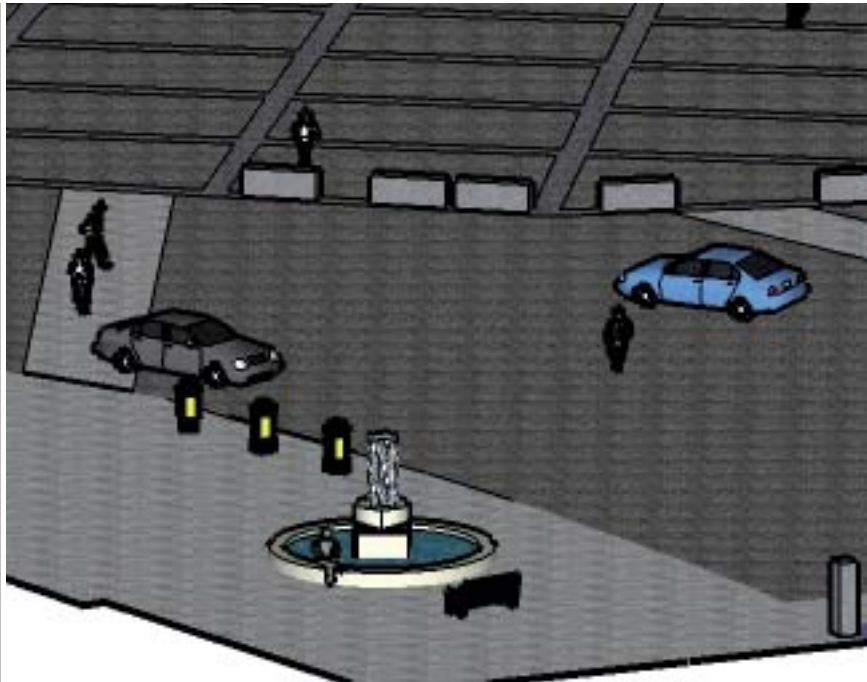

'Torgkarusellen'

Vi ser stadshuset till vänster, torget till höger och rakt fram apoteket med Storgatan till höger och Delfingatan vänster om sig. Lägga märke till alla fönster på byggnaderna.

'Torgkarusellen'

Här ser vi en närbild på 'Torgkarusellen' och fontänen. Fontänen med skulpturen i mitten och strax bakom har vi fontellare som får belysning i och fungerar som vägledning för bilister.

Gågatan

Vi ser den nya gågatan som innehåller möjligheten för uteserveringar, sittplatser och andra aktiviteter. Uteserveringar är inte utritade och 'Sänkan' är felplacerad. Det finns inget barriär mellan gågatan och torget.

